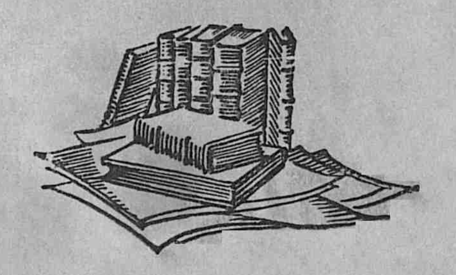
TIRON ALBANI

LEUL DELA ȘIȘEȘTI

EDITURA
CERCUL ZIARISTILOR ORADEA

TIRON ALBANI

LEUL DELA ȘIȘEȘTI

DE CE S'A PRĂBUŞIT MONARCHIA AUSTRO-UNGARĂ

MOTTO:

Politica de ură ajunge cu totul alte scopuri decât cele urmărite de cei ce o practică.

Dr Vasile Lucaciu

EDITURA
CERCUL ZIARISTILOR ORADEA

Dedic această carte marelui român și bărbat de stat Dr. CONSTANTIN ANGELESCU, Ministrul Instrucțiunii Publice, al doilea părinte al școlii românești, care a înviorat învățământul și a stârpit analfabetismul în România Mare, ridicând școala pe treapta ce cu drept i se cuvine în stat.

In semn de admirațiune și profundă recunoștință.

Oradea, 15 August 1936.

TIRON ALBANI

Dr VASILE LUCACIU

PARTEA I-a.

CAP. I.

INCEPUTUL APOSTOLATULUI

Era o zi frumoasă de primăvară, o Duminecă din Postul cel mare. Soarele-și arunca razele zglobii asupra colinelor și văilor dela poalele munților Maramureșului. Zăpada se topise și nu mai rămăsese decât pete sau dungi albe pe coastele mai dosnice, cari acum rânjeau și ele în bătaia soarelui. Printre crengile lipsite de frunze ale pomilor — cari se trudeau să-și desvolte mugurii în razele de soare, — se iveau casele cu acoperișuri de pae, numai douătrei se mândreau cu acoperișuri de șindrilă. Pe un platou ce se ridica în coasta dealului, ca un balcon în mijlocul satului, se afla bisericuța de lemn cu turn pițigăiat, din care sunau stăruitor două clopote cu glas arămiu. O mulțime de țărani bătrîni și tineri, femei și copii, îmbrăcați în haină pitorească de sărbătoare, mișunau în jurul bisericii discutând vioi. Mulțimea era mult mai mare decât se aduna de obicei dumineca la biserică. Se vedea că se aștepta un eveniment important: Venirea noului preot.

— Nu încăpem toți în biserică — zise un țăran ce părea mai sfătos. — Ar trebui să scoatem strana din biserică și să primim pe preot afară, căci nu e frig și-i soare mândru.

Ei scoaseră din bisericuța străveche de lemn o strană simplă, sculptată primitiv cu motive străvechi și figuri mistice. Era acoperită cu o față albă, brodată cu motive românești, la colțuri capete de îngerași. Era o armonie între bisericuța de lemn de pe platou, strana simplă și evlavia cu care credincioșii se pregăteau să primească pe noul preot. Să fi venit însuși pontificele, evlavia nu putea fi mai mare.

Ce s'a întâmplat? De ce acest interes deosebit pentru mica biserică din Șișești? Până acum numai bătrînii frecventau în mod regulat vechiul templu. Tineretul venea numai la zile mari. Acum totul era în picioare, ba au venit și din satele vecine, căci auziseră că noul preot ce vine, e un om foarte învățat, care ar putea să ție loc și de episcop.

In trecut țăranii, deși au dat stima cuvenită preotului, totuși aveau față de el o rezervă cam rece. Nu-l considerau ca pe un om dintre ai lor. Era doar domn și misiunea lui era să facă slujbă în biserică, la cununii, botezuri și înmormântări, dar nu muncea cu ei în rând. De aceea stăruia o distanță între credincioși și preot: distanța dintre muncitor și domn. La Șișești munca era foarte grea, mai grea decât în alte părți. Trebuia să muncești mult, foarte mult, ca apoi să recoltezi foarte puțin. Deși pomii erau mulți, roada lor era nesigură. Odată gerul, altădată omizile făceau mari ravagii în roada pomilor, pe câtă vreme, pomii din conacurile domnești rodeau în fiecare an din abudență.

— „Și Dumnezeu ține cu domnii" — ziceau țăranii, necăjiți că în domeniile grofilor recolta este abudentă și permanentă. Ei nu-și dădeau

seama, că pământurile și grădinile lor sunt pe coaste, unde soarele arde pieziș și apa nu rămâne când ploauă, ducând grăsimea pământului și aducând în schimb pietriș. Apoi nici ei nu știau și nu aveau putință să muncească pământul și să îngrijască pomii, așa cum se făcea pe moșiile grofilor. Ei nu știau că trebue să afume pomii înfloriți, când sunt surprinși de geruri, nici nu curățau sistematic omizile, nici nu puteau să are pământul adânc și la timp, băgând semințe alese. Lăsau totul în voia lui Dumnezeu. Și vitele erau rare căci se găsea puțin nutreț pentru ele în timp de iarnă. Munca fără vite, era mai grea și zadarnică. Locul slab și munca săracă nu putea asigura o recoltă bogată. Se înțelege de ce, acești oameni priveau pe domni cu oarecare invidie, cu un resentiment, ce în parte se răsfrângea și asupra preotului, care era considerat „domn".

O și spuneau în cântecele lor:

„Frig în codru
Clisă'n pod
Grâu la vară
Pace'n țară
Roadă'n pomi
Și boală'n domni".

Șișești, era un sat sărac românesc, din apropierea celei mai bogate regiuni aurifere din Ardeal, la 4 Klm. de orășelul Baia Sprie întemeiat de stăpânirea maghiară numai pentru exploatarea minelor de aur și pentru a maghiariza regiunea pur românească. Mizeria era stăpână în acest sat. Era și firesc să fie așa pe vremea aceea, căci era doar

sat românesc și sărăcia era legată de român ca scaiul de oaie. Sărăcia trona la poalele munților de aur, iar aurul rânjea sarcastic sub acest tron al mizeriei. Era acelaş contrast izbitor, ca în munții Apuseni, în regiunile aurifere. Sărac sat, săracă iclejie, săracă parochie, sărac preot, căci aurul era dus de mâini lacome și hrăpărețe. El îmbogățea pe aceia, cari habar n'aveau cu câtă trudă se scoate din pământ și se topește, de mâini harnice și guri flămânde. Nu este deci de mirare, că această parochie era des vacantă și că preoții se salvau de aci trecând într'o parochie mai bună.

Noul preot, așteptat cu atâta evlavie, veni plin de entusiasm la Şișești. 'Inalt, svelt și cu figura impunătoare dr Vasile Lucaciu, — căci el ara preotul așteptat — apăru în fața bisericii salutând cu multă căldură pe credincioșii adunați. Câteva cuvinte prietenești schimbă cu oamenii mai bătrâni și cu mintea pătrunzatoare și inteligența aleasă, observă repede situația: sărăcia populației, nemulțumirea și timiditatea ei față de intelectuali. Privirea lui ageră, dar plină de bunătate, cuceri încrederea țăranilor. El se hotărî să schimbe starea de lucruri existentă.

După serviciul divin dr Vasile Lucaciu rosti o predică, în care spuse oamenilor fără sfială, cine este, de ce a venit și ce are de gând să facă. Ceru țăranilor să-i comunice toate durerile și necazurile lor. El va căuta, ca după puterile sale, să-i ajute, mai cu fapta, mai cu sfatul. Predica a fost de așa natură, că te apropie, te cucereşte. Noul preot n'a vorbit de lucruri enigmatice și mistice Nu amenința nici cu iadul, nici cu socoteala zilei de apoi.

Le vorbea de lucruri ce erau aproape de ei, de sufletul lor. Le vorbea de nevoi, de suferirţele şi necazurile ce îndură. In cuvinte simple, dar cu multă căldură şi iubire părintele Lucaciu ilustra mizeria satelor, nedreptăţile sociale şi exploatarea celor mici de către cei puternici. Arăta şi ce trebue făcut pentru a ameliora durerile.

Ţăranii ascultară cu mult interes. Aşa nu le mai vorbise nimeni.

Şi în scurt timp s'a împletit o puternică legătură sufletească între preot şi credincioşii lui. Nu era vizitat de ţărani numai cu prilejul treburilor oficiale, ci se adunau la preot sau preotul se ducea la ei, cu prilejul semănăturilor, cu prilejul începerii muncei câmpului, dar mai ales cu prilejul aranjării treburilor şcolare şi comunale. Sfaturile bune şi înţelepte ale preotului nu lipseau din casa nici unui gospodar. Aşa, încet starea economică şi culturală a ţăranilor începu să se amelioreze.

Ţăranii îl aveau pe preot alături de ei, ori de câteori erau loviţi de o nenorocire, boală, epidemie în animale, de câteori veneau în conflict cu jandarmii, cu finanţii sau cu perceptorii. Cuvintele înţelepte ale preotului Vasile Lucaciu totdeauna desarmau abuzul şi înlăturau teroarea instrumentelor stăpânirii. El era mai mult decât un prieten, era un tată, frate şi fiu în acelaş timp.

Aşa şi-a început Vasile Lucaciu apostolatul Pentru el poporul românesc din Şişeşti era o părticică din imensul popor român din Ardeal, care suferea la fel şi care aştepta eliberarea de sub jugul strein.

CAP. II.

IN LUPTĂ CU VIAȚA

Cine este acest dr Vasile Lucaciu, acest preot tânăr, cu vorbe înflăcărate, pline de îndrumări spre viață liberă, spre dreptate, „cât mai multă dreptate" — cum spunea el. Cine-i acest om, care vine în mijlocul mizeriei să propage aci lupta pentru ideal, și în ai cărui ochi se reflectează atâtea dureri?

Intreg Ardealul gemea sub apăsarea aristocrației maghiare. Românul nu era considerat om. Era exploatat până la sânge și nu avea decât dreptul de a munci pentru alții și a răbda de foame. Acestea i-au fost primele impresii ce Vasile Lucaciu le-a primit din lumea exterioară. Acestea le-a văzut și auzit în copilăria lui. Și-a dat de vreme seama, că a fi român însemnează ceva rău, ceva demn de disprețul celorlalți. Acestea le-a văzut în comuna Apa, unde s'a născut în anul 1852. Tatăl său Mihai Lucaciu, învățător cantor în comuna Apa, conducea singur școala confesională greco-catolică din comună. Mihai Lucaciu era fiul iobagului Vasile al Lucoaiei, adecă Luca, pus în lanțuri de către contele Károlyi, pentrucă s'a împotrivit și n'a voit să cedeze pământul său pe seama moșiei grofești. El a fost numit de unguri Lukács László. La școală, micul Mihail Luca a fost numit, după porecla tatălui

său: Lukács Mihály. Românii îi ziceau însă Mihai Lucaciu. Și el a fost prigonit de autoritățile administrative și școlare pentru ținuta lui românească, în calitate de învățător și cantor la biserică. El s'a erijat apoi în luptător național. Micul Vasile era însuși martor ocular, în mai multe rânduri, când solgăbirăul, secondat de jandarm, adresa cuvinte ofensătoare idealistului său tată, pentru lucruri pe cari și mintea lui de copil le vedea logice și firești. Solgăbirăul spunea adesea notarului și strajameșturului de jandarmi, că guvernul, în frunte cu Deak Francisc și alții au făcut o mare greșală, că a eliberat de sub iobăgie pe acești valachi, pe cari și natura i-a creiat pentru a fi iobagi.

Dar Mihail Lucaciu nu s'a înspăimântat de aceste ofense aduse lui și neamului său. El își conducea temerar școala mai departe și învăța copiii mai mult prin grai viu decât din cărțile sărace. Căci în școală, afară de abecedar și istoria biblică, rareori se mai găsea câte un legendar sau o carte de istorie. Și în acestea se lăuda faptele vitejești ale eroilor maghiari. Doisprezece ani de-arândul Mihail Lucaciu a făcut pe apostolul unui început de cultură în acest sat sărac și nu odată a îndurat chiar foamea împreună cu familia sa. Pentrucă școala confesională era susținută numai de populația satului, primind și un modest ajutor dela biserică. In anul 1858 a fost chemat la Baia Mare, unde s'a mutat cu bucurie sperând că va avea un teren de muncă mai vast. Pe cei doi copii ai săi Alexandru și Vasile i-a înscris în propria sa școală și le-a dat o educație ca și celorlalți copii din oraș. Micul, dar sprintenul Vasile a frecventat școala

aceasta timp de patru ani. Era cel mai distins elev din întreaga şcoală, aşa că, dupăce a terminat clasele primare, tatăl său l-a înscris la gimnaziu, fără nici o ezitare. In clasele gimnaziale Vasile Lucaciu, cu mintea pătrunzătoare, a descoperit nedreptatea cu care erau trataţi românii şi în special cei mai săraci. Chiar aci în gimnaziu şi-a arătat talentul de orator şi luptător, de mai târziu. Era cel mai distins elev din clasă, atât în ştiinţă, cât şi în purtarea exterioară, devenind conducătorul clasei. După terminarea clasei IV-a, pe care a încheiat-o cu distincţie, nemaifiind şi alte clase superioare, a fost înscris la Liceul din Ungvar, fiind găzduit la unchiul său Nicolae Toth, pe atunci profesor de teologie, iar mai târziu episcop de Eperjes.

Spiritul său neastâmpărat n'a putut suporta rigoarea bătrînului teolog, dar mai ales patriotismul maghiar nejustificat al unchiului său. Intr'o zi încunoştinţă pe tatăl său de starea în care se află aci. Mihai Lucaciu voi să-l aducă la Satu Mare, el însă ceru tatălui său să-l ducă la Liceul Premonstratenz din Oradea Mare. Mihail Lucaciu, care trebuia să supoarte şi cheltuelile pentru educarea celuilalt fiu al său Alexandru, nu putea suporta nici cheltuiala de drum dela Ungvar până la Oradea Mare. Vasile Lucaciu nu s'a speriat însă de acest impediment. El a plecat pe jos ca un pribeag, spre Oradea Mare hrănindu-se cu o pâine neagră primită dela mama sa şi petrecându-şi nopţile prin clăi de fân sau de pae, ce le întâlnea în drum.

La Oradea Mare îndură o neagră mizerie. Se susţinea dând lecţii copiilor bucătarului dela Episcopia Romano-Catolică. Şcoala din Oradea Mare a

însemnat însă pentru el o mare decepție. In loc de spiritul liberal, în loc de căldura pedagogică pestaloziană, și aci l-a primit disciplina severă prusacă, friedericană.

Sufletul său doritor de ridicare spre culmi înalte, nu găsi nici aici atmosfera de libertate socială și individuală promițătoare de mai bine. Gimnaziul Premonstratenzilor avea în el ceva închizitorial, ceva din disciplina oarbă medievală, care subordona voința individului formelor și regulelor adeseori absurde și inexplicabile pentru mintea și avântul său tineresc. Această stare de lucruri îl amărî și se născu în sufletul său dorința de o schimbare, de a merge mai departe, pentru a vedea mai mult, căci nu-i venea să creadă, că toată lumea asta nu este decât o vastă pușcărie cu paznici răutăcioși și cu pușcăriași lingușitori, intriganți și neînțelegători. In această stare de spirit făcu cunoștința unui ofițer din armata austro-ungară. Acesta îi vorbi de strălucirea carierei militare, zugrăvindu-i numai părțile frumoase, lăudând bravurile ce le poate face un soldat și descriind superioritatea unui militar asupra unui civil.

— Milităria îți dă încredere în tine, te ridică în ochii civililor și te face să plutești deasupra nimicurilor omenești — spunea ofițerul.

Cuvintele acestea prinseră în sufletul veșnic căutător al tânărului Vasile Lucaciu. Se decise să între ca voluntar în armata austro-ungară. El fu primit cu brațele deschise. Dar viața de cazarmă, cum e și firesc, era cu totul alta decât și-o închipuise el. Libertatea era mult mai puțină decât la liceu, și aici simțea mai mult prejudecata ce se ma-

nifesta în dauna neamului său. Cazarma îi deveni o adevărată robie. Dar nu aceasta îl durea atâta, ci faptul că vedea pe tinerii români, obligaţi serviciului militar, că erau trataţi mai rău ca nişte vite. Şi tortura asta zi de zi, atât de monotonă, îi amăra sufletul. Scria acasă scrisori desnădăjduite, până când tatăl său, cu mari sacrificii materiale, l-a scos din armată. Lucaciu s'a reîntors la Oradea Mare şi a început să-şi continue studiile pe cale particulară. A depus examen de cl. VI-a şi a luat parte la concursul pentru stipendiile acordate de Episcopia greco-catolică română. Cu toate că unii membri ai comisiei nu vedeau cu ochi buni neastâmpărul lui şi mai ales intrarea în armată, dar au trebuit să-i recunoască ştiinţa şi eruditatea, fapt pentru care nu i-au putut nega meritul de a fi stipendiat.

Stipendiul acesta a fost hotărîtor pentru întreaga lui viaţă. A plecat la Roma, unde a mai studiat clasele VII. şi VIII. şi s'a înscris la Teologie, pe care a terminat-o ca doctor cum laude, de unde s'a reîntors în Ardeal, după şase ani, în anul 1874, ca doctor în teologie şi filosofie şi cu dorinţa arzătoare în suflet de a-şi validita ştiinţa câştigată, pentru interesele neamului său subjugat.

CAP. III.

UN PROFESOR UNIC IN FELUL SĂU

Intoarcerea dela Roma a fost prima lui victorie în viață. Abia acum se simțea om integru, cu individualitatea și cu opinia formată despre toate lucrurile, atât în ce privește metafizica, cât și problemele sociale actuale. Cu toate că era teolog s'a ocupat și cu nouile curente ale filosofiei. Afară de științele teologice, biblice, cunoștea atât pe filosofii antici ca: Socrate, Platon, Zeno, Pitagora și Diogene, cât și pe cei moderni: Descartes, Hegel, Kant, Spinoza, cât și pe sociologii Auguste Comte, David Hume, Fourier și Marx. Și-a însușit și o vastă cultură literară citind în original floarea literaturii germane, franceze și italiene. Printre lecturile sale mai favorite era „Divina Comedia" lui Dante, în special „Purgatoriul", „Confesiunile" lui Jean Jaques Rouseau, „Buch der Lieder", a lui Heine, în care găsea multă asemănare cu Doinele românești, prin muzicalitatea și suflul lor melancolic. Cunoștea însă și frumusețile literaturei maghiare. Aprecia mult pe Petőfi pentru spiritul lui critic social și pentru umanitarismul revoluționar. Cita adeseaori pe „Nobilul Maghiar", renumita satiră a lui Petőfi, pe care a și tradus'o în românește. Dar nu i-a fost streină nici literatura română. O cunoștea dela primele ei înce-

puturi, dela Iancu Văcărescu, Anton Pan, cunoştea toată gama poeziei româneşti: pe Bolintineanu, Alexandrescu, Alecu Ruso, Vasile Cârlova, Eliade Rădulescu, Mihail Eminescu, Vasile Alexandri, Costache Negruzzi și pe contemporanul său Gheorghe Coșbuc. A citit cu multă pasiune proza filosofică și critică a lui Titu Maiorescu și criticile literare ale lui C. Dobrogeanu-Gherea. In special îi răsunau în suflet „Dela Nistru pân' la Tisa" şi rândurile adânc filosofice din „Impărat şi Proletar". Ii cauzau o plăcere sufletească şi poeziile lui Gheorghe Coșbuc, în cari se reoglindeşte toată viaţa ţăranului român cu toate zbuciumările, seninătatea, jalea şi mizeria lui. In special îl atrăgeau poeziile spontane izbucnite din popor: Doinele cu tot farmecul lor.

Cu această pregătire într'adevăr enciclopedică, era predestinat pentru cariera de conducător al poporului românesc din Ardeal. Aceasta îi era şi ţinta. Şi când a plecat la Episcopie, pentru a-i oferi serviciile, începând ca simplu preot, nu se gândea numai la o aşezare a sa, ci se bucura că va avea prilej să ia contact cu poporul contribuind la ridicarea culturală şi socială a ţărănimei ardelene.

Tot pentru acest scop se căsătoreşte cu fiica unui preot sărac din comuna Potău, cu Paulina Şerbac şi când fu numit preot în comuna Sâncraiu ambii soţi plecară cu mare însufleţire în mijlocul poporului din sărăcăcioasa comună. Trei ani a muncit ca preot făcând un adevărat apostolat, luminând poporul şi dându-i sfaturi în toate nevoile vieții.

Viaţa la ţară însă nu-l putea satisface. El se avântă în viaţa publică luând contact cu conducătorii românismului: dr Ioan Raţiu, Gheorghe Pop de

Băsești, Aurel Suciu, Teodor Mihali, colaborînd în acelaş timp la publicaţiile româneşti: „Gazeta Transilvaniei", „Foaia Poporului", „Tribuna" cari erau citite în secret, deoarece autoritățile pedepseau pe cei ce erau descoperiţi că citesc „Gazeta Transilvaniei". Colaborînd la aceste ziare Vasile Lucaciu a devenit repede cunoscut în tot Ardealul ca un excelent mânuitor al condeiului.

După trei ani de apostolat la ţară viaţa lui ajunge la o însemnată răspântie. Ministerul de instrucţie din Budapesta, la intervenţia prietenilor și admiratorilor lui, l-a numit profesor de religie la gimnaziul de stat din Satu Mare. Vasile Lucaciu se dedică cu adevărată pasiune misiunii de educator al tineretului. In mintea sa era încă vie amintirea anilor petrecuţi la gimnaziile dela Baia Mare, Ungvar și Oradea Mare, unde rigoarea profesorilor și de multeori cruzimea lor îl intimida, căutând să-i înfrângă orice avânt și făcându-i nesuferită lectura — el din contră, cunoscând psichologia elevilor, îi trata ca pe niște prieteni căutând să le atragă atenţia prin glasu-i blând asupra problemelor ce-i interesa. Ore întregi le vorbea de ideile mari din Apus, de ideea de dreptate, frăţietate și libertate, atrăgându-le atenţia asupra problemelor sociale actuale. Ca profesor de religie el nu se mărginea la explicaţii seci de catechism, ci făcea să pătrundă cuvântul lui Dumnezeu ca o realitate în mintea tineretului. In locul predicelor lungi și abstracte prefera să dea elevilor pilde istorice, îi ajuta prin întrebări, ca ei singuri să ajungă la adevăr. După un timp oarecare s'a creiat între profesor și elevi o armonie, ba chiar o dragoste. Elevii, indiferent de rasă, se adre-

sau profesorului ca la un frate mai mare, dela care nu primeau numai mustrări, ci și cuvinte blânde, înțelegătoare, pline de dragoste. Se întâmpla de multeori, că elevii, după terminarea orei, nu eșiau în curte să se joace, ci îi cereau să le mai explice. Și el le explica cu multă plăcere. Vorbea de pe catedră cu avântul și însuflețirea cu care predica dela amvon.

Profesorul Vasile Lucaciu, în dragostea lui față de cei slabi și apăsați, adeseori venea în conflict cu colegii de catedră, cei mai mulți fiind maghiari și șvabi, luând apărarea elevilor când erau persecutați. Mai ales elevii români aveau adeseori parte de persecuțiile profesorilor porniți cu oarecare repulsiune față de obârșia lor. Profesorii nu-l vedeau bine în ochi pe Lucaciu. Ii reproșau adeseaori că ținuta lui prea amicală față de elevi duce la distrugerea disciplinei în școală și nu uitau să sublinieze acestea nici cu prilejul vizitei inspectorilor învățământului. Foarte mulți dintre inspectori nu știau că Lucaci e român, numele lui având sunet unguresc, iar când ceilalți profesori le spuneau că e valach, și încă ce valach înfocat, și cu idei noui, răsvrătitoare, se uitau strâmb pe sub ochelari și procesele verbale, nu tocmai lăudătoare, mergeau la Minister descriind activitatea lui Lucaciu.

Spiritul liberal al lui Lucaciu, cu toate uneltirile subterane făcute de profesori, se răspândi repede nu numai printre elevi, ci și printre intelectualii români din Satu Mare. Chiar elevii maghiari iubeau cu entusiasm pe profesorul Vasile Lucaciu. Pentru acest păcat nu au fost nici ei cruțați de mașinațiunile intrigăriei, și când auziră că iubitul lor profesor

este valach nu voiau să creadă, ba unul din ei își exprimă nedumerirea în această privință spunând:

— „Profesorul Lucaciu este valach? Cu neputință! Eu știu, sau cel puțin așa am învățat, că valachii sunt oameni răi și proști, iar profesorul Lucaciu este cel mai bun și mai înțelept dintre profesori. Ce zic, este bunătatea și înțelepciunea întrupată."

Dar cel mai mare păcat al lui Vasile Lucaciu a fost că se străduia să întroducă limba română în gimnaziul din Satu Mare.

— O religie nu poate fi învățată decât în limba maternă — spunea el, — și e ridicul ca elevii români să învețe religia în limba maghiară.

A și făcut numeroase intervenții la guvern, a scris o serie de articole în ziarele românești dela Brașov, Arad, Sibiu și Blaj, stăruind pentru întroducerea limbei românești în gimnazii și licee. A documentat, că nu există lege, care să poată obliga pe elev să învețe religia într'o limbă streină pe care nu o înțelege, sau nu într'atâta, încât să-i poată simți subtilitățile religioase și sentimentale.

Străduințele sale n'au avut efect. Guvernul își bătea capul cum să scape învățământul de acest element „periculos".

CAP. IV.

ISPITA SATANEI

După cum se putea prevede, cu un asemenea caracter și temperament și mai ales cu o asemenea tendință, Vasile Lucaciu nu putea rămâne la catedră, în Ungaria, în epoca de suprimare a naționalităților. Intrigile și uneltirile, pornite din toate părțile contra lui Lucaciu, mai ales că era român, condus de spiritul eliberator și că voia să introducă limba română în gimnaziu, au îndemnat guvernul maghiar să caute să-l înlăture din învățământ. Aceasta însă nu era lucru ușor, căci legea asigura profesorilor inamovibilitatea și stabilitatea. Mai ales că toate intrigile urzite contra lui Lucaciu au fost zdrobite de cinstea și caracterul lui de fier și calomniile s'au spulberat în vânt. Lucaciu nu a putut fi tradus în fața vre'unei comisii de disciplină. Atunci ministrul Trefort Agoston a recurs la un truc pentru a-l scoate din Liceul dela Satu Mare, pentru a-l îndepărta din regiunea locuită de români. Lucaciu ,într'o bună zi, primi o invitație la Ministerul Instrucțiunii. El își făcu bagajul și plecă la Budapesta. Nu putea ghici motivul acestei invitațiuni. După o noapte petrecută la Hotel Jegerhorn se prezintă în cabinetul ministrului Trefort și — spre marea lui mirare — fu primit imediat. Dar surprinderea îi crescu auzind cuvintele amabile ale

ministrului, care îi propunea, cu prefăcută bunăvoinţă, să între în minister, unde va primi un post înalt, chiar secretar general, deoarece i se recunosc meritele culturale și marea sa orientare în ce priveşte problema naţionalităţilor.

Surprins de bunăvoinţa neaşteptată a ministrului, Vasile Lucaciu consimţi la început în principiu, dar ministrul îi puse apoi o condiţiune:

— Deocamdată trebue să părăseşti catedra dela Satu Mare și să te duci la Losonc, ca profesor public, dar numai pentru un timp scurt.

Vasile Lucaciu deveni palid. Acum înţelese totul. Ministrul nu voia decât să-l îndepărteze dela Satu Mare, din mijlocul românilor, cu scopul vădit de a-l împiedeca să activeze în mișcarea naţionalistă.

Cu vocea înceată dar hotărîtă Lucaciu spuse:

— Guvernul nu are atâtea milioane. pentru cari eu mă decid să părăsesc poporul român și să mă înstreinez de neamul meu.

Ministrul Trefort își exprimă atunci dorinţa că ar fi voit să-l vadă activând pentru cultura maghiară, așa cum activează pentru cea română. Ii strânse mână și plecă din cabinet.

A doua zi episcopul Ioan Szabo de Gherla îl vizită pe Lucaciu la hotel, având misiunea să-l înduplece să accepte propunerea ministrului.

Episcopul Ioan Szabo, care era membru în Casa Magnaţilor, se grăbi să satisfacă cererea ministrului. Avură loc discuţii lungi și vehemente între profesorul Lucaciu și Episcopul Szabo, în cursul cărora Episcopul îl asigura pe Lucaciu, că ministrul Trefort are toată bunăvoinţa faţă de el și că are de gând

să-i deschidă o carieră frumoasă. Lucaciu se gândea însă la poporul român, la lupta pentru emanciparea lui, la care acum va trebui să renunţe, dacă vrea să se ridice el. Renunţarea la luptă, acesta era preţul carierei promise.

Declară Episcopului că nu poate primi demnitatea, tocmai din motivul că el a visat mult, că va lupta pentru eliberarea Ardealului subjugat şi e convins că lupta, deşi va fi grea şi plină de suferinţi şi decepţii, dar în cele din urmă va învinge şi Ardealul va fi liber.

Dar Szabo nu se da învins. Punând în cumpănă întreaga sa autoritate, demonstră lui Lucaciu, că tocmai ajungând la înalta demnitate de secretar general al Ministerului instrucţiunii publice va putea servi mai bine cauza românismului din Ardeal, luând sub ocrotirea sa şcolile româneşti.

— Şti — zicea el — câtă nevoe au şcolile româneşti de un înalt protector, de o mână care să le ajute înlăturând nedreptăţile şi persecuţiile venite de sus şi înfrînându-le pe cele pornite de jos?

Aceste argumente au prins. Lucaciu văzu că Szabó are dreptate, că şcolile româneşti din Ardeal au mare nevoe de o mână protectoare. Câte se pot face în jurul învăţământului şi prin învăţământ! Un moment îi fulgeră prin minte un întreg plan de extirpare a analfabetismului şi de culturalizare a satelor. Prin această culturalizare ţăranul s'ar ridica economiceşte şi ar ajunge la emanciparea socială şi implicit la eliberarea naţională — îşi zicea el.

— Bine — zise Lucaciu — primesc, dar cu o singură condiţie, ca şi Dv. să vă ţineţi de cuvânt.

CAP. V.

BISERICA UNIRII TUTUROR ROMANILOR

Şi aşa deveni Vasile Lucaciu profesor la Losoncz, unde a muncit şi s'a frământat un an de zile, departe de cercurile româneşti, izolat de activitatea cultural-naţională, exilat par'că într'o insulă maghiară, unde nu auzea măcar un cuvânt românesc, neputând ţine contact cu conducătorii românismului. Aştepta timp de un an să vie ordinul ministerial care să traducă în fapt promisiunile făcute atât de solemn de ministru şi întărite de episcop. Un an de aşteptare se macină în acest exil, departe de confraţii săi şi de neamul său. Lucaciu văzu clar, că s'a urmărit tragerea lui pe sfoară, pentru a-l separa de poporul românesc şi acum, contând pe nevoile sale materiale, ministrul crede că Lucaciu, neavând încotro, se resemnează şi rămâne maideparte profesor titular la Losoncz. Dar s'au înşelat cei ce credeau că, cu un post sigur şi suficient retribuit le-a reuşit să îmblânzească un Leu. Pe Vasile Lucaciu îl părăsi răbdarea şi cuprins de indignare şi scârbă faţă de înşelăciunea ministrului ungur se hotărî să facă un gest eroic.

Prin o scrisoare energică, dar cuviincioasă, trimisă ministrului Trefort Vasile Lucaciu îşi înaintă demisia din postul de profesor, lăsând să se înţeleagă perfect de bine motivul demisiei sale.

Nici nu mai aşteptă răspuns, ci cu primul tren plecă la Gherla. In faţa episcopului Ioan Szabo declară că a demisionat şi că îşi oferă serviciile Episcopiei Române Unite, cerând o parohie într'o comună, în cel mai sărac sat din Eparchie. O singură condiţie punea: să fie un sat românesc.

Şi aşa ajunse dr Vasile Lucaciu preot la Şişeşti.

Dorinţa i se împlini în parte: ajunse preot într'un sat românesc şi cu împrejurimi româneşti, şi într'adevăr era una din cele mai sărăcăsioase regiuni din tot Ardealul. Sărăcia satului său era proverbială. Oamenii nu aveau nici ce mânca. Se înţelege, că această sărăcie se răsfrângea şi asupra preotului. Pe lângă asta l-a mai dăruit D-zeu şi cu doi copii, apoi cu un al treilea. Mai mult decât propria sa mizerie îl durea suferinţa poporului, pe care o vedea cu ochii zi de zi, şi care-l urmărea ca o fantomă îngrozitoare. Lucaciu nu avea odihnă nici ziua, nici noaptea. Il muncea gândul, cum şi ce să facă, pentru a îmbunătăţi cât de cât soarta nefericiţilor ţărani storşi de fiscul statului, prigoniţi de solgăbirău şi de jandarmi şi roşi de mizerie până în măduva oaselor. Mai dureros era însă faptul, că românii nici nu erau consideraţi ca oameni. Asupra lor mai plutea umbra legii privilegiilor naţionalităţilor a Mariei Terezia, care scotea pe români de sub pavăza legii, considerând cu drept cetăţenesc numai pe unguri, saşi şi săcui.

Naţiunile privilegiate priveau cu dispreţ pe cei ce nu se bucurau de privilegiul acestei legi. Legea aceasta deşi era desfiinţată, după revoluţia din 1848, urmele ei au rămas în sufletul poporului şi al guvernanţilor. Stigmatul neprivilegiaţilor se simţea şi

acum pe frunțile lor. Vasile Lucaciu avea de luptat și cu rămășițele trecutului întunecat și cu cruzimile prezentului său, când românii erau despuiați de toate drepturile asigurate prin legea cea nouă a lui Francisc Deak.

Era firesc, că Vasile Lucaciu, care predica idei de descătușare în bisericuța dela Sișești, să fie bine primit de populația satului și în scurtă vreme bisericuța să devie neîncăpătoare și predicele să se ție în aer liber, la umbra vechei biserici de lemn, care nu putea cuprinde în sânul ei mulțimea adunată ca la praznic mare.

Starea asta nu-l mulțumea pe Vasile Lucaciu. Privind în jurul său se gândi că trebue să construiască o biserică mai mare, modernă din piatră și care să fie mândria satului și a preotului. Era însă o problemă mare: lipseau banii. Și Lucaciu avu multe nopți nedormite, în cari se frământa, cum și de unde să ia bani pentru construirea bisericii? El personal nu avea, decât produsele sale literare. Se gândi că venitul acestora ar putea acoperi o parte din cheltuelile de construcție. Țăranii din sat, nici ei nu prea aveau, fiind prea săraci. Dar ei vor depune munca brațelor și transportul materialului cu vitele lor. Dela guvern nu putea cere. Acesta nu obicinuia să ajute construcțiile de biserici românești. Dar Episcopia din Gherla? Episcopul Szabo era cam supărat pe el pentrucă nu l-a ascultat și a demisionat dela catedra din Losoncz. Se hotărî să se adreseze românilor din Ardeal. Ei erau singurii cari puteau să-i dea o mână de ajutor. In fantezia lui văzu biserica înaltă, cu impunătoare cupolă și două turnuri, ridicându-se mândră și impunătoare dominând satul

și rivalizând cu muntele roșu dela Baia Sprie. Se hotărî să ia contact cu conducătorii mișcării naționale din Ardeal. Scrise scrisori pline de elan lui Gheorghe Pop de Băsești, lui dr Ioan Rațiu la Turda și vicarului Vasile Rațiu din Făgăraș.

Răspunsul plin de căldură și de dragoste al celor solicitați îl surprinse plăcut. Vedea că nu e singur în năzuința pentru mai bine, pentru ridicarea culturală, națională și socială a poporului român. Din cele mai îndepărtate colțuri ale Ardealului veneau cuvinte calde de îmbărbătare și de îndemn la muncă fără preget pentru cauza cea mare. Cuvintele pline de dragoste erau însoțite și de câte o notă în cifre: „Cu mandat poștal ți-am trimis suma de 20 fiorini pentru augmentarea fondului construcției bisericii".

Simțind legătura frățească a confraților săi l-a îmbărbătat să scrie articole în ziarele românești din Ardeal, cari de asemenea au avut ecou îmbucurător. Sumele mici dar numeroase veneau zilnic cu poșta la Șișești și nu după multă vreme visul lui Vasile Lucaciu începu să se realizeze. Meșterii zidari au început să pue temelia Templului dela Șișești.

Cu prilejul dărîmării vechei biserici de lemn Vasile Lucaciu descoperi pe grinda principală sculptat în lemn: „Ano Domini 1043". Se putea una ca asta? Bisericuța cea veche să fi fost construită în anul 1043? In cazul acesta biserica avea o vechime de peste 800 de ani.

O altă inscripție cu litere cirilice arată că biserica a fost renovată în anul 1600, adecă pe atunci când Mihai Viteazul a trecut pe aci, luând drumul

spre Praga. Şi Vasile Lucaciu din nou începu să viseze:

— Dacă această biserică a fost vizitată de Mihai Viteazul fiind atunci reparată din nou, Biserica cea nouă ce o construim acum trebue să deschidă epoca unirii tuturor românilor.

Era un gând îndrăzneţ, dar plin de visuri poetice şi dacă un luptător mai este şi fire de poet, el nu poate fi decât cutezător şi plin de avânt. Vasile Lucaciu se hotărî, ca bisericei, să-i dea forma Catedralei St. Petru din Roma. Zis şi făcut. Cu ajutorul architectului Alexe Berinde făcură planul, aşa cum a contemplat şi admirat el frumoasa Bazilică Sf. Petru din Roma. Dar forma nu e destul. Ea trebue să vorbească celor ce vin să o vadă şi să se închine. Dupăce o puse sub acoperiş pe frontispiciul ei fixă înscripţia: **„Pro S Unione Omnium Romanorum"** (Pentru Unirea Tuturor Românilor) Vasile Lucaciu însă nu se mulţumi cu atâta. Când veni mult aşteptata zi a sfinţirei Bisercii, a rostit un discurs în care îşi programa năzuinţele spunând:

— Inchin această biserică Sfintei uniri a tuturor românilor. Prin ridicarea acestei biserici se începe lupta românilor din Ungaria pentru desrobirea lor şi unirea cu patria mamă. Cum ne-a ajutat Dumnezeu să o ridicăm mândră şi impunătoare, aşa să ne ajute să ridicăm şi sufletele românilor pentru a-i face în stare să se desrobească şi să întindă mână frăţească cu românii de pretutindeni.

CAP. VI.

EPISCOPUL ȘI PAROCHUL SĂU

Cuvântarea lui Vasile Lucaciu rostită cu prilejul sfinţirii Bisericii a umplut inimele românilor de însufleţire. Şi conducătorii mişcării naţionaliste din Ardeal abia acum și-au dat seama, că la Șișești este un tânăr luptător plin de energie, de curaj și de avânt pentru lupta cea mare. Ei vedeau în el omul care se va pune în fruntea mişcării de ridicare și luminare a poporului român, pentru a-l angaja în lupta pentru eliberarea sa de sub jugul stăpânirii streine. Cu această cuvântare Vasile Lucaciu și-a făcut intrarea în arena luptei cea mare de desrobire.

Acest lucru îl constată şi Episcopul Ioan Szabo de Gherla, care aflând de înscripţia ,compromițătoare" de pe frontispiciul nouei biserici dela Șișești, nu a voit să ia parte personal la sfinţirea ei, decât că a trimis pe vicar să-l reprezinte. Dar pe deasupra acestei înscripţii mai venea și discursul înflăcărat și temerar. Ori acestea nu puteau rămâne în secret. Și ce va zice guvernul? El a numit pe Lucaciu preot la Șișești ca să conspire? Când va afla guvernul desigur că-i va face aspre mustrări. El chiamă pe Vasile Lucaciu în audienţă la reședință și-i făcu reproșuri pentru ţinuta sa.

— De ce a fost nevoe de această înscripţie? Ai mare noroc cu „S" ăla, căci altfel ar trebui să te

suspend. Iar dacă ai pus inscripția cu dublu înțeles, de ce a-i comentat-o, ca să spulberi orice îndoială asupra înțelesului subversiv? Nu te gândești la urmări? Ce să spun eu guvernului când voi fi tras la răspundere?

Vasile Lucaciu răspunse calm și senin:

— Prea Sfinţite, nu mi-am făcut decât datoria. Urgisitul nostru popor merită o soartă mai bună. Suferința lui e mult mai mare, decât o cer imperios împrejurările sociale. Guvernul, prin organele sale administrative și fiscale, face un exces de prigoană, de exploatare și batjocură față de români și mai ales față de țăranii români. Or, acestei stări de lucruri trebue să i se pună capăt. Dacă guvernul nu înțelege să revină pe cale legală respectând legile și față de români și să le îndulcească pe cele draconice, atunci trebue să intrăm noi în acțiune, noi intelectualii români să luminăm țărănimea, s; o organizăm și să o angajăm în luptă pentru a-și cuceri drepturile ce i se cuvin. Fiecare popor se bucură de atâtea drepturi câte și-a cucerit, are drepturile pe cari le merită.

— Dar bine tinere, D-ta îmi vorbești pe un ton cu totul revoluționar, lucru care nu se cuvine să-l faci în fața superiorului. Nu-ți dai seama că dacă ai vorbi pe acest ton în fața unui ministru, sau chiar numai în fața unui fișpan sau solgăbirău, te-ar aresta imediat și a-i înfunda pușcăria? Apoi trebue să ști, că noi nu avem numai popor, ci avem și instituții bisericești, cu interesele lor sprijinite de stat, de guvern. Ce s'ar alege de biserica noastră, de instituțiile noastre, dacă conducătorii lor ar urma sfaturile d-tale revoluționare și răsvrătitoare? Nu. Pen-

tru ideile d-tale revoluţionare şi absurde nu vom periclita interesele noastre eclesiastice. Poporul a fost ignorant şi apăsat de când e lumea şi nu-l vei elibera d-ta. Iar dacă se va răsvrăti, noi suntem contra răsvrătiţilor. Vom şti să luăm măsuri contra celor ce se răsvrătesc contra ordinei sociale şi contra armoniei dintre guvern şi noi.

— Dar, Prea Sfinţite, poporul îşi pierde limba, e ucis de boli şi de mizerie, îşi pierde nădejdea şi de unde ştí, că văzând că preoţii lui, chemaţi să-l mângăe, să-l sfătuiască şi să-l îndrumeze la luptă contra răului şi pentru mai bine, văzând că aceşti preoţi sunt de partea exploatatorilor, de partea guvernului impilator, nu se va întoarce dela ei, îşi va căuta o altă orientare, alţi conducători? Ce se va face atunci biserica, dacă o părăsesc credincioşii?

— Cum, d-ta propovădueşti chiar întoarcerea poporului dela biserică?

— Nu o propovăduesc, dar o prevăd, dacă biserica trece de partea impilatorilor.

— Biserica n'a fost niciodată o instituţie răsvrătitoare. Ea a fost un interpus între stăpânire şi popor, între impilatori şi impilaţi — dacă vrei.

— Dar unii din conducătorii ei mai mult de partea impilatorilor decât a impilaţilor — întări Lucaciu.

Conversaţia fu întreruptă de protopopul Gavril Lazăr de Purcăreţi din Carei, care neştiind de ce e vorba spune:

— Mai mulţi preoţi din Eparchie, auzind că admirabilul coleg dela Şişeşti este aci, au venit să-l vadă şi să-l felicite pentru opera sa şi pentru ful-

minalul discurs rostit cu prilejul sfinţirei. Nu Vă supărăţi Prea Sfinţia Voastră, că vă deranjez.

Episcopul fu nevoit să asiste la călduroasa manifestaţie ce o făcură preoţii lui Vasile Lucaciu, tocmai pentru faptele, pentru cari el îl trăgea la răspundere şi-l ameninţa cu suspendarea.

CAP. VII.

UN INCEPUT DE CARIERĂ POLITICĂ

Primul succes n'a însemnat o piatră de hotar în viaţa şi în activitatea lui Vasile Lucaciu. Din contră, pentru el a fost un stimulent.

Insuşi conducătorii mişcării naţionaliste româneşti din Ardeal au rămas însufleţiţi de curajul lui, de verva lui oratorică şi de avântul cu care s'a aruncat în lupta naţională. La prima şedinţă ţinută la Sibiu sub presidenţia dr-ului Ioan Raţiu, la propunerea acestuia, Vasile Lucaci a fost ales membru în Comitetul partidului Naţional Român din Ardeal.

Alegerea lui a avut un ecou deosebit în presă. Nu numai în presa românească din Ardeal, ci şi în cea maghiară. Deoarece în interval presa şi guvernul aflară de inscripţia de pe noua biserică dela Şişeşti şi de discursul rostit de Lucaciu la sfinţirea acestei biserici. Dar Vasile Lucaciu nu se sinchisi de aceasta. El îşi continuă lupta începută. In scurt timp deveni sufletul mişcării naţionale române din Ardeal. A publicat serii întregi de articole în ziarele româneşti, mai ales în „Gazeta Transilvaniei", „Tribuna", „Foaia Poporului" etc. cât şi prin discursuri ocazionale rostite cu prilejul peregrinărilor sale prin ţinuturile moţilor şi maramureşenilor, îl făcea să fie primit de popor ca un adevărat profet. Văzând mizeria strigătoare la cer a ţăranilor români, dar şi în-

sufleţirea lor pentru cei ce le iau apărarea, se hotărî să facă un gest prin care să arate cercurilor conducătoare dela Viena şi lumei întregi, dar mai ales împăratului, că printre celelalte popoare naţionale din Monarchie există şi poporul românesc de toţi uitat, afară de cei cari îl exploatează şi persecută. Simţea nevoia de a eşi pe arenă şi a lua lupta făţişă contra asuprirei. Ştia că în sufletul poporului român împăratul dela Viena era văzut ca un părinte binevoitor, dar, care fiind departe, nu ştie de toate nedreptăţile ce se petrec în ţara Transilvaniei. Se zicea că de-ar şti împăratul de toate ticăloşiile guvernanţilor şi grofilor unguri, el nu le-ar tolera, ci ar face dreptate. Lucaciu şi-a dat seama, că el trăia într'un început de epocă nouă, că vremurile acestea sunt hotărîtoare în viaţa poporului şi că nu trebue pierdut nici un prilej pentru a intra în acţiune. Mizeria, suferinţa fără de sfârşit a românilor ardeleni a ajuns la un punct, care trebue să explodeze amărăciunea şi desnădejdea.

Vasile Lucaciu şi-a dat seama de chemarea sa, în aceste vremuri creatoare de istorie, în viaţa unui popor. El era conştient de misiunea lui personală, ce o are în această frământare, care duce şi trebue să ducă la complecta desrobire a poporului românesc.

Nopţi întregi îşi frământa mintea asupra acestor probleme şi se gândea că trebue să facă ceva grandios. Dar cum? Ce trebue făcut pentru a porni lavina, care apoi să nu se mai poată opri până la scopul ei final? Atunci se născu în mintea lui un act, o idee: Să se adreseze un memorand la împărat. Să se vadă ce va zice împăratul la cele ce se petrec în romanticul Ardeal.

Ca în totdeauna, Lucaciu nu putea rămâne numai la fantezie. El se hotărî să treacă la fapte.

Ştia că solgăbirăul îl duşmăneşte şi persecută, pentrucă a întrodus limba română în cartea matriculară, cu care a avut un conflict grav pe această chestie, Lucaciu susţinând că administrarea actelor unui popor trebue să se facă în limba poporului administrat, nu în limba persoanei, care exercită administraţia. In urma raportului făcut de solgăbirăul dela Baia Mare Ministerului de interne, acesta a dat ordin solgăbirăului şi jandarmilor să urmărească pas cu pas pe Lucaciu şi să-l împiedice în activitatea lui „iredentistă". Lui Lucaciu nu i-a păsat de această punere sub pază. El nu voia să cedeze nici o iotă din hotărîrea sa de a redacta în limba română cartea matriculară. Dacă solgăbirăul nu cunoaşte această limbă şi nu poate face extractele necesare, nu are decât să înveţe româneşte, dacă vrea să administreze o populaţie românească. Conflictul acesta a durat timp mai îndelungat şi se poate că tocmai acest conflict a determinat pe ministrul Wekerle Sándor, să facă noua lege administrativă, prin care despoaie biserica de conducerea cărţii matriculare şi oficiul stării civile, punându-le în sarcina notarilor, adecă a administraţiei.

Cu toate acestea Lucaciu lupta din ce în ce mai dârz şi era mai hotărît să ducă lupta până la capăt.

CAP. VIII.

MARTIRAJUL ÎNCEPE

Activitatea pe teren naţional-politic a lui Vasile Lucaciu nu conveni deloc guvernului din Budapesta. El este considerat ca duşman al statului maghiar şi tratat în consecinţă. Chiar din momentul în care Lucaciu a fost ales membru al Comitetului Central Român, el este arestat în urma unei întruniri ţinută la Tăuţii de jos. Este acuzat că ar fi agitat împotriva statului maghiar, în timpuri grave, când regele Francisc Iosif se pregătea să participe la marile manevre din Ardeal. Cu tot protestul presei, al intelectualilor români şi al streinătăţii Vasile Lucaciu a fost condamnat de către Tribunalul Satu-Mare şi băgat la închisoare. Luptătorii libertăţilor cetăţeneşti şi discipolii democraţiei din streinătate au făcut demersuri la guvern. Ba un renumit pictor italian Aschenzi a venit direct dela Roma, trimis de luptătorii italieni, să-l viziteze la închisoare şi în semn de admiraţie pentru atitudinea sa l-a pictat, eternizându-l în momentul când procurorul, după ameninţări şi încercări de mită, îl imploară să cedeze renunţând la lupta politică şi naţională, dar Lucaciu face un gest de refuz.

Dupăce nici promisiunile de bani nu l-au putut îndupleca pe Lucaciu să renunţe, autorităţile au încercat să-l răpună prin înfometare în închisoare,

dându-i apoi mâncări stricate. Dar o servitoare română îi furniza zilnic, pe sub ascuns, un litru de lapte, și la cea mai mare mirare a dușmanilor săi Lucaciu, condamnat să moară, prospera în închisoare.

Incercări de felul acesta se repetară în tot timpul, când Lucaciu își făcea osânda.

La începutul anului 1892 este din nou condamnat pentru un delict de presă. Vina lui era o serie de articole publicate în Tribuna luând apărarea unor țărani bătuți de jandarmi. Nici nu eșise din închisoare și i se aduce o nouă acuză, în legătură cu o explozie ce a avut loc la casa notarială dela Fernezei, pusă la cale, după cum s'a aflat mai târziu, chiar de notarul comunal, care voia în felul acesta să obțină o locuință mai confortabilă. Cu toate că nu se putea ridica acuză vădită și temeinică contra lui, fiind și absurdă cu desăvârșire toată înscenarea, totuș a fost acuzat că a pus la cale un atentat contra statului maghiar manifestat prin explozia dela Fernezei.

Pentru acest fapt absurd a fost condamnat de către Tribunalul Satu Mare la două luni închisoare și 50 fiorini amendă, iar Curtea din Debrețin i-a majorat pedeapsa la patru luni.

Dar Vasile Lucaciu nu s'a dat învins.

CAP. IX.

Dr VASILE LUCACIU DESPRE LUPTELE SALE

Doi ani după terminarea bisericii dela Şişeşti, şi după prima serie de prigoane îndreptate contra sa, dr Vasile Lucaciu a publicat o broşură în anul 1892 întitulată „Biserica S. Uniri a tuturor Românilor". Broşura conţinea schiţe istorice şi o dare de seamă a muncei depuse şi a luptelor date:

„Veacuri grele, veacuri triste au trecut peste poporul românesc.

Dela descălecarea strămoşilor noştri pe aceste plaiuri, în anul 105 după Cristos, sub împăratul Traian, puţină odihnă au avut, să poată lucra aşa cum ştie romanul să lucreze.

In curs de 150 ani, câtă vreme au stăpânit strămoşii noştri plaiurile acestea, s'au clădit oraşe mari şi frumoase, s'au construit drumuri, ale căror urme se văd şi astăzi şi se admiră, au întrodus meserii, industrie, arte, au adus la înflorire agricultura. Ţările locuite de romani se numeau cu drept cuvânt: fericite. Pentrucă erau stăpânite de străbunii noştri şi Romanul ştia să cârmuiască spre cultura, bunăstarea şi fericirea obştească.

Dar soarele mărirei Romanilor a apus: barbarii au năvălit asupra noastră şi au dărîmat tot ce clădiseră, tot ce a produs mintea şi inima Romană.

Acum suntem în epoca redeşteptării.

După multe veacuri de adormire, de amorțeală, de sclăvie, a răsunat puternic cuvântul providențial: **„Deşteaptă-te Române"!** Și românii se deșteaptă și au plecat ca la o chemare Dumnezeiască și merg înainte pe calea ce li se arată, spre scopul ce le este propus, și popoarele toate îl însoțesc cu încredere cântând:

Inainte, înainte
Românism, Soare curat,
Să simtă și morții'n morminte
Că Românul s'a sculat!

Pe români i-au susținut și iau povățuit totdeauna religiunea și patriotismul. La curtea domnească, în coliba țărănească, acestea sunt comorile inimii românești pe cari nu le schimbă nici un bun din lume.

Născut și crescut în sânul acestui popor, am învățat a-l iubi, cunoscându-i trecutul și prevăzându-i viitorul. Sunt mândru că-i sunt fiu iubitor, văzându-l suferind în lanțuri de robie mă simt dator a mă jertfi pentru el.

Religiositatea și patriotismul îl vor mântui.

Cei ce îi vreau răul, pieirea, vreau să-l facă nereligios ,nepatriot: renegat.

Un întreg sistem politic și social lucrează din răsputeri să-i răpească ceeace are mai scump: să-l nimicească.

In aceste ținuturi persecuțiunea cea mai recentă a bântuit în anul 1883.

S'a vorbit în public de unii agenți provocatori, s'a scris cu o necalificabilă ușurință în foaia oficioa-

să a comitatului, că românii se pregătesc de răscoală, că în biserica română din Megieş sunt adunate arme pentru valahi, şi alte minciuni de felul acesta.

Acestea s'au întâmplat în deplină publicitate, şi nu s'a găsit autoritate publică în ţară, care să fi luat măsuri apărînd onorarea şi loialitatea cetăţenească a românilor.

Bazată pe aceste minciuni şi calomnii s'a constituit o societate maghiară, care sub pretext cultural a năvălit asupra românilor, asupra aşezămitelor noastre bisericeşti şi şcolare.

A sosit însă timpul să se demascheze intrigile vrăjmaşilor religiunei şi patriotismului Românilor.

Şi s'au demascat!

Tendinţele de maghiarizare, de demoralizare a Românilor, în religiunea şi în patriotismmul lor, au fost date de gol: Societatea, care cu atâta vâlvă a pornit asupra noastră, a fost bătută şi nimicită pentru români. Francmasonismul şi ateismul ei a fost dat pe faţă şi nimeni nu mai poate rămânea român cu inimă curată şi în relaţiuni cu acea societate.

Dar, ţinuta vrednică a românilor a provocat răzbunarea duşmanilor.

In Octombrie 1884 s'a început o goană teribilă contra mea. Magistratul din Satu-Mare şi comitetul comitatens au făcut denunţuri josnicie şi mincioase contra mea, cerînd destituirea mea din catedra profesorală ce o ocupam în gimaziul din Satu-Mare.

S'au făcut investigaţiuni şi interogatorii, în mod public, oficial şi pe cale secretă confidenţială.

Rezultatul a fost, că s'a dovedit corectitudinea mea, peste orice îndoială, iar magistratul orăşenesc

şi comitetul comitatens au rămas ruşinaţi, ca nişte denunţianţi perfizi şi calomniatori.

Şi guvernul ţării n'a avut curajul să tragă consecinţele juridice de drept public şi social din această afacere, na avut curajul să reprobe în act direct oficios insultele, pe cari le-au aruncat în faţa unui om cinstit. Nu. Ci pe cale indirectă, cu oarecare frică, mi-a dat satisfacţie numindu-mă profesor public la gimnaziul superior din Losoncz.

Scopul adevărat a fost însă ca să mă scoată din sânul poporului românesc.

Mult am fost ispitit cu promisiuni, cu ademeniri, să primesc postul oferit, până când, la 4 Iulie 1885, având o întâlnire cu ministrul Augustin Trefort, s'a rezolvat chestiunea să primesc staţiunea oferită.

Nu e locul să înregistrez toate detailurile. Amintesc numai că ministrul m'a rugat frumos să primesc staţiunea profesorală din Losoncz şi acolo să desvolt acea activitate pentru cultura maghiară, pe care ştie el că o dovedesc pentru cea română. Apoi toate vor fi bune. In scurtă vreme mă va duce în Minister, unde are trebuinţă de mine pentru un post distins, la care m'a menit.

Văzând această procedură, mâhnit până în adâncul sufletului de soarta neamului meu, i-am răspuns categoric şi hotărît:

— Vreau să fiu cavaler faţă de bunăvoinţa ce mi se arată prin promovare şi aşa voi primi denumirea, de formă, însă voi abzice imediat de staţiunea la care voi fi numit şi declar în faţa Excelenţei Tale, că înaltul guvern maghiar nu dispune de atâtea milioane, pentru cari să-mi las eu poporul românesc.

Auzind această declaraţie Ministrul, fu cuprins

de o nervozitate explicabilă, adânc mişcat el îmi strânse mâna şi plecă fără a rosti un cuvânt.

După această întrevedere eram hotărît să demisionez din postul de profesor şi din graţia episcopului meu diecezan am ocupat postul parochial dela Şişeşti, unde mi s'a deschis terenul de a putea lucra pentru binele sufletesc şi material al iubiţilor mei poporeni credincioşi.

Dr. Vasile Lucaciu.

CAP. X.

CUM S'A NASCUT MEMORANDUL

Prin anul 1892 Parlamentul din Budapesta era presidat de faimosul baron Bánffy Dezső, om din școala bătrînului Tisza Kálmán, dușman de moarte a tot ce nu era ungur. Mentalitate îngustă și turanică, viclean și răutăcios. A fost ales de magnații unguri și pus candidat de primministru cu scopul vădit să strivească naționalitățile din Ungaria și în sepcial pe români, considerați ca cei mai primejdioși intereselor de stat maghiar. Ajungând prim-ministru Bánffy Dezső a inaugurat o epocă de violențe, samavolnicii și fărădelegi, a încercat să suprime orice manifestare a sentimentelor românești. Dela fișpani, solgăbirăi, până la ultimul jandarm au fost puși în serviciul acțiunii acestui mâncător de valachi. A întrodus maghiarizarea cu foc și sabie, nu numai în administrație și justiție, ci și în școli și tindea să o întroducă și în biserici. Bánffy Dezső, supranumit „Hidra de pe malul Dunării", a declarat, că pentru români nu are decât spânzurători și gloanțe. El făcea o profesie de credință din concepția că țăranul valach este pentru a fi iobagul nobilimei maghiare și că intelectuali valachi nu trebue să existe, aceasta fiind în contradicție cu firea lucrurilor. Dar Banffy Dezső nu se da înapoi de a-și aplica aceste principii. Ele se răsfrângeau ca un potop de grindină asu-

pra vieţii economice şi culturale a românilor din Ardeal şi Ungaria. Intelectualul român era exclus dela orice funcţiune publică. Judecătorii şi funcţionarii români erau daţi afară din justiţie şi administraţie. Pentru intelectualii români nu mai rămase decât avocatura, preoţia şi dăscălia confesională. Dar nici aici nu erau în siguranţă. Ii ameninţa şi aci urgia stăpânitorilor unguri. Avocatul român pierdea toate procesele, preoţii şi învăţătorii români erau încontin denunţaţi solgăbirăului ungur, ameninţaţi, maltrataţi şi târiţi la închisoare.

Această stare de lucruri a determinat naşterea Memorandului. Comitetul Naţional, în frunte cu dr Ioan Raţiu, dr Vasile Lucaciu, Gheorghe Pop de Băseşti şi Septimiu Albini, a hotărît adunarea tuturor fărădelegilor ungureşti şi proşternute într'o adresă care să fie înaintată împăratului Franisc Iosif, cerându-i-se să facă dreptate românilor persecutaţi.

Aşa a luat naştere Memorandul.

El s'a redactat şi tipărit la Sibiu în tipografia Eugen Brote.

CAP. XI.

MEMORANDUL ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT ȘI UNGARIA, către

Majestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I., Impărat al Austriei, Rege Apostolic al Ungariei, Rege al Boemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei, Galiției, Lodomeriei și Iliriei, Archiduce al Austriei, Mare Duce al Cracoviei, Duce al Lorenei, Duce al Salisburgului, Stiriei, Carintiei, Carneolei, Bucovinei, Silesiei, Superioare și Inferioare, Mare Principe al Transilvaniei, Margraf al Moraviei, Comite Princiar al Habsburgului și Tirolului, etc. etc. etc.

MAJESTATEA VOASTRĂ IMPERIALA ȘI REGALĂ APOSTOLICĂ!

PREA GRAȚIOASE DOAMNE,

„Reprezentanții Românilor din țările Coroanei Ungare a Majestății Voastre, întrunindu-se în zilele de 20 și 21 Ianuarie 1892 în conferință la Sibiu au constatat că Românii sunt nemulțumiți cu situația politică creiată de sistemul de guvernământ inaugurat în anii 1866—1868 și cu întreaga desvoltare a vieții noastre publice de atunci și până acum, nu mai au, după tristele experiențe, pe care le-au făcut, nici o încredere în dieta dela Budapesta și în guvernul maghiar, și după lungi și mature cumpăniri, au căzut cu toții de acord, că e o chestiune de prudență patriotică, ca Românii să nu mai facă încercarea de a se folosi de dreptul lor

de a alege deputaţi, ci să se considere ca nefiind reprezentaţi în dieta ţării lor.

Din însărcinarea acelei conferinţe, în care au fost reprezentaţi toţi Românii din Cisleithania, ne prezentăm cu omagială supunere la treptele gloriosului Tron al Maiestăţii Voastre, ca să atragem părinteasca luare aminte a Majestăţii Voastre asupra primejdiilor ce rezultă pentru Patria comună din actuala politică de stat şi să aducem la cunoştinţa Majestăţii Voastre faptele în urma cărora Românii, cei mai credincioşi şi mai răbdători dintre cetăţenii Monarchiei, s'au văzut siliţi a renunţa, deocamdată, la exercitarea celor mai mari dintre drepturile, pe cari le au din îndurarea Maiestăţii Voastre, drept răsplată pentru jertfele de avere şi de sânge, pe cari le-au adus întru gloria Casei Domnitoare şi pentru Monarchie.

In anii 1866—1868, dorind o mai fericită convieţuire a popoarelor adunate sub ocrotirea Maiestăţii Voastre, V'aţi îndurat preagraţios a consimţi ca guvernarea Monarchiei să fie aşezată pe bazele Dualismului.

Românii au întâmpinat cu îngrijorare această reformă radicală a sistemului de guvernare, deoarece pregătirile făcute pentru această nouă organizare, indicau înclinarea spre o politică internă greşită şi primejdioasă.

Greşită şi primejdioasă, zicem, fiindcă în viaţa de stat e greşală primejdioasă orice încercare spre o desvoltare retrogresivă, făcută prin răpirea drepturilor câştigate. In desvoltarea istorică a vieţii statului nostru s'au cimentat în scurgerea secolelor drepturile deosebitelor popoare ce constituesc Monarchia, iar desrobirea făcută după tristele evenimente dela 1848 aducea cu sine în mod firesc nu numai asigurarea acestor drepturi din partea statului ci totodată şi aplicarea lor în viaţa practică, conform cuvintelor dreptăţii şi egalităţii. Şi era de prevăzut, că sub noul sistem de guvernare, exercitarea drepturilor câştigate ar fi aproape imposibilă.

Românii, popor iubitor de ordine, şi plin de în-

credere în părinteasca priveghere a Majestății Voastre, au primit cu supunere noua stare de lucruri.

Prea curând însă au trebuit să se încredințeze că, în cercurile conducătoare, pretutindenea e încurajată tendința de a face, prin o falsă aplicare a formelor constituționale, iluzorii drepturile sancționate de Majestatea Voastră din plină putere Monarchică.

In ciuda solemnelor promisiuni de a satisface toate naționalitățile, prin respectarea drepturilor odată câștigate, deodată cu noul sistem de guvernare s'a inaugurat în Regatul Ungar și dominațiunea de rasă, egemonia națională artificială.

Străduințele pentru asigurarea acestei egemonii naționale au predominat întreaga noastră viață constituțională în timpul ultimilor de 25 de ani.

Această politică de stat e diametral opusă cu desvoltarea vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, în contrazicere cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului Român și cu interesele lui de existență națională, opusă și cu cerințele organizațiunilor constituționale ale statelor moderene.

Istoria ne e martoră, că în viața milenară a statului nostru și în desvoltarea lui istorică relațiunile de popor cuceritor și cucerit, ca principiu de drept public, n'au existat niciodată, N'a existat deci nici dominațiune politică națională.

Toate frecușurile, cari au eșit la iveală în viața socială și în relațiunile vieții legislative a statului, se reduc la acțiunea pornită pe la anii 1790—1791 și la reacțiunea provocată de acea acțiune. Ea se prezintă ca o fază a luptei pentru existența și asigurarea națională la popoarele ce compun acest regat.

Poporul Român, atunci, ca în totdeauna, în baza dreptului său istoric milenar și în virtutea importanței ce i se cuvine, din punctul de vedere al numărului fiilor săi, al pozițiunii sale etnice și geografice, precum și al calităților sale, a nizuit spre validitarea drepturilor sale naționale.

Pașii făcuți în anii 1696, 1700, 1790 și 1791, atitu-

dinea din 1848, precum şi toate insistările de până la inaugurarea sistemului actual, sunt totatâtea dovezi, că a stăruit asupra acestor drepturi şi că în toate manifestările aspiraţiunilor lui a dominat ca idee fundamentală şi ca ţintă de realizare validitarea individualităţii sale naţionale ca factor de stat. Dreptul istoric, întocmai ca dreptul public al Transilvaniei, legile fundamentale, „Pragmatica Sancţiune" asigură autonomia Transilvaniei într'o formă inatacabilă şi poporul român, mai ales după proclamarea egalei îndreptăţiri la 1848 şi după desvoltarea făcută în anii 1863—1865 în dreptul public, avea în acest act preţios, suprema garanţie pentru viaţa naţională română pe viitor şi aspiraţiunile lui naţionale culminau în această autonomie.

Contrar vederilor politice dominante într'un şir de secole, autonomia a fost, prin uniune, nimicită, într'-o formă nejustă, contrară dreptului public şi drepturilor elementelor libere, cari constituesc Transilvania şi fără considerare la poziţiunea etnică şi geografică şi la desvoltarea ei specifică, cari toate reclamă cu insistenţă această autonomie.

Prin acest act, poporul român se simte vătămat în drepturile sale istorice şi naţionale, pentrucă:

a) Uniunea s'a enunţat fără participarea românilor într'o formă corespunzătoare cu numărul lor şi cu însemătatea lor în această ţară — s'a enunţat prin o dietă, care ca atare, îşi avea reprezentanţii săi pe baza legilor electorale din anii 1790—1791 şi a legilor din anul 1848, adecă a legilor din timpul întunecosului feudalism, relativ la care însuşi Majestatea Voastră, V'aţi îndurat a accentua în discursul de Tron dela 15 Iunie 1863 următoarele:

„Acea parte a Constituţiunii avitice a marelui Principat Transilvania, care priveşte compunerea Dietei, s'a schimbat în urma ştergerei stării excepţionale a nobilimei, a robotelor şi a prestaţiilor urbariale şi în urma stabilirii egalităţii de datorii şi de drepturi civile pentru toate clasele locuitorilor ţării,

atât de esențial, încât o Dietă convocată pe baza Art. XI. al Legii din anul 1790—91, prin care ar fi exclusă cea mai mare parte a poporului dela exercitarea drepturilor civice politice în contra adevăratelor interese ale țării, nici nu ar putea să fie privită ca o adevărată reprezentanțiune a poporațiunii întregi din toată țara, fără deosebire de stare, de naștere, de naționalitate și de religiune, care posedă autoritatea morală neapărat trebuincioasă, pentruca atât treburile din lăuntru ale Transilvaniei să le rezolve spre mulțumirea tuturor națiunilor conclocuitoare în ea, cât și în privința relațiunilor de drept public ale aceleia către întreaga Monarchie să aducă la îndeplinire intențiile noastre de părinte al țării de repețite ori respicată.

Iar, „Fiindcă uniunea Transilvaniei cu Ungaria, conclusă în anul 1848, nu s'a înființat niciodată cu deplină putere legală și de fapt îndată s'a desfăcut, am lăsat neatinse decisiunile Noastre dela 20 Octombrie 1860 și am ordonat numai restaurarea reprezentațiunii regnicolare a Transilvaniei."

b) Vătămat se simte, de altă parte poporul român prin această uniune, pentrucă prin acel act s'a lucrat la efectuirea unei fuziuni fără considerare a legilor ce garantează autonomia acestei țări.

Uniunea și inaugurarea ei prin Art. 43 al legii din 1868 sunt desconsiderarea fățișă a tuturor drepturilor poporului român ca element, care compune în absolută majoritate vechea Transilvanie, precum și a tuturor legilor fundamentale, cari asigură autonomia acestui principat, sunt înlăturarea totală a elementului român și o nedreptate atât din punct de vedere legislativ și juridic cât și din cel politic.

Ajungând, prin sistemul dualist și prin uniune puterea statului în mâinile elementului maghiar, acesta nesocotind interesele comune, a urmărit numai asigurarea egemoniei sale și unificarea națională maghiară, și toate legile create de atunci, cât și executarea lor, adeveresc mersul spre povârniș.

Drept ilustrare a acestui trist adevăr ne luăm voe

a aprecia în linii generale, câteva din aceste legi, ca: Legea electorală, legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor, legile şcolare, legea municipală, legea de presă şi legile agrare."

In continuare memoriul demonstrează toate nedreptăţile ce s'au făcut românilor prin legile indicate, cum şi-au bătut joc de elementul românesc, atât pe teren politic, economic, cultural, cât şi naţional. Prin descrierea Legii electorale memorandul demonstrează cum s'au răpit drepturile cetăţeneşti şi politice ale românilor. 90 la sută din alegătorii români au fost excluşi dela dreptul de vot, pentru a putea fi majoraţi de ungurii în minoritate numerică.

Cu privire la prigoana bisericei şi şcolii româneşti — dupăce face o amănunţită descriere a actelor de guvernământ, cari stingheresc aceste instituţii — declară:

„Majestatea Voastră! Românii şi-au păstrat naţionalitatea în cele mai grele timpuri şi o vor păstra şi în lupta cu actualul sistem de guvernământ. Lupta îi opreşte însă în desvoltarea lor firească, îi umple de amărăciune şi-i înstreinează din ce în ce mai mult de concetăţenii lor maghiari, cari, seduşi şi preocupaţi de idealuri nerealizabile, au pierdut simţul comunităţii de interese, care leagă pe popoarele adunate sub ocrotirea Majestăţii Voastre şi risipesc puterile statului în opintiri zadarnice pentru anularea a tot ce nu e maghiar în statul ungar. Din datorie cetăţenească protestăm contra acestor opintiri, având conştiinţa că această datorie ne-am făcut-o în toate împrejurările şi nu ni se poate imputa că am încurajat guvernul să meargă spre prăpastia spre care se apropie, că nu i-am fi atras atenţia la timp asupra acestui mare pericol."

Privitor la Legea de presă constată: că „în timp ce nici un ziar maghiar nu a fost sancţionat pentru ura de rasă ce o provoacă încontin, pentru combaterea bunei înţelegeri şi aţâţarea la ură între popoarele conlocuitoare din Monarchie, ziarele româneşti ca „Fe-

derațiunea", „Albina", „Observatorul", Gazeta Transilvaniei", „Tribuna" și „Rumenische Revue" au fost condamnate de Tribunale și curțile cu jurații pentrucă au desaprobat procedurile ilegale și au combătut ațâțarea la ură a ziarelor maghiare. Ba a fost condamnat și un deputat român pentrucă a făcut o circulară către alegătorii lui. Intr'un singur an au fost înscenate șapte procese de presă ziarelor românești, pentrucă au atras atențiunea celor în drept asupra gravei situații în care ajunge țara prin permanenta ațâțare la ură contra românilor. Nu a fost cruțat nici Generalul deputat Traian Doda, fiind condamnat la doi ani închisoare și o mie de galbeni amendă pentru un manifest electoral. Un procuror „regal" a declarat cu prilejul unui proces de presă că devotamentul față de împărat nu este patriotism și a insultat decorațiunea oferită de Maiestatea Voastră grănicerilor dela Năsăud, spunând că faptele pentru cari au primit această decorațiune sunt o pată rușinoasă, care nu se va șterge în veci de pe obrazul poporului valach."

In „Politica Agrară" memorandul descrie cum au fost jefuiti românii de către magnați de pământurile lor, apoi continuă:

„Majestatea Voastră! în cele două decenii, dela 1849 până la 1866 Românii au câștigat, în tocmai ca celelalte popoare asuprite ale Monarchiei, o serie de drepturi și de garantii pentru desvoltarea lor națională. Deși în tratatele dualiste s'a stabilit respectarea acestor drepturi și garantarea lor prin constituție, totuși experiența a produs în inima românilor convingerea, că elementele ridicate prin falșa aplicare a Constituției, în fruntea statului, nu respectă drepturile acordate de majestatea Voastră, ci din ambiție națională legiferează răpirea drepturilor acestora. Călcarea angajamentelor, ascunderea adevărului asupra relațiunilor interne, reaua credință în compunerea legilor și aplicarea lor, proclamarea arbitrarului și violului ca axiomă de stat, a devenit principiu de stat în Ungaria și legile făcute dau drept unei mino-

rităţi gălăgioase să asuprească majoritatea compusă din elemente muncitoare şi credincioase monarchiei."

In concluzie Memorandul subliniază: „Ori cât de indispensabilă trebue să apară pentru fiecare patriot o schimbare salutară, totuşi românii în conferinţa lor, faţă cu turnura ce o iau evenimentele, se simt constrânşi a face o dureroasă mărturisire, că şi-au pierdut încrederea faţă de regimul maghiar şi faţă de parlamentarismul lor. Românii cred că asanarea marelui rău arătat nu-o poate aştepta decât dela intervenţia celuilalt factor suprem: Coroana, care reprezetând cele mai înalte interese de stat are menirea de a se intercala între cetăţeni, atunci când statul ajunge într'o stare în care organismul său este ameninţat să se destrame.

Pătrunşi de dorul păcii, pe care de mult nu o mai avem, îngrijoraţi de soarta patriei şi plini de încredere în înţelepciunea şi părintrasca solicitudine a Majestăţii Voastre, Românii se mângăe cu speranţa, că şi de data aceasta, ca de atâtea ori, se va adeveri tradiţionala lor credinţă, că vindecarea relelor şi împăciuirea inimilor numai dela Tron poate veni în cele din urmă, căci inimile sunt ale Monarchului şi ele sunt plenitudinea puterii.

Ai Maiestăţii Voastre cei mai credincioşi supuşi: Comitetul Adunării generale a reprezentanţilor alegătorilor români din Transilvania şi Ungaria ales pentru redactarea memorandului.

Sibiu, 26 Martie 1892.

Dr Ioan Raţiu, preşedinte,

Gheorghe Pop de Băseşti, vicepreşedinte, Eugen Brote, vicepreşedinte, Dr Vasile Lucaciu, secretar general, Septimiu Albini secretar.

Comitetul se mai compune din următorii: Dr D. P. Barcianu, Dr Teodor Mihali, Vasile Ignat, Alexandru

Filip, Ludovic Ciato, Patrichie Barbu, Dr I. Tripon, Nicolae Cristea, Gavril Manu, Dimitrie Comşa, Aurel Suciu, Dr I. Nichita, Mihai Veliciu, Gavril Lazăr, Dr Iuliu Mera, Gherasim Domide, Dr A. Popovici, Rubin Patiţa, Iuliu Coroianu, şi Vasile Raţiu.

CAP. XII.

DIFICULTĂŢI CU PREZENTAREA MEMORANDULUI

Deşi Memorandul era redectat din anul 1892, el n'a fost înaintat împăratului timp de doi ani. In Comitetul Naţional exista o neînţelegere în această privinţă. Unii erau de părere că n'a sosit încă timpul oportun pentru înaintarea memorandului la împărat, ci trebue aşteptat momentul prielnic: o vizită a împăratului în Transilvania sau cel puţin o eventuală chemare a reprezentanţilor Ardealului la Curtea Imperială, cu un prilej oarecare. Aceasta, ca să nu pară a fi deadreptul o jalbă rebelă a românilor ardeleni contra guvernului din Budapesta. Alţii, cunoscând soarta tragică a lui Horia, Cloşca şi Crişan, apoi păţania lui Avram Iancu, nu mai aveau nici o încredere în împărat, nici în cuvântul lui. Desiluzia faţă de Burgul dela Viena domnea mai mult printre intelectuali, ţăranii mai păstrau încă nimbul împăratului. Ei mai credeau că împăratul este un apărător al românilor obijduiţi şi că nu trebue decât o plângere şi ungurii vor fi îndrumaţi la ordine şi puşi cu botul pe labe, iar românul va mai putea răsufla şi el în ţara lui stăpânită de alţii. Poporul persecutat avea nevoe de o iluzie î n marea lui suferinţă, de un reazim sufletesc, ca să nu se revolte încercând să-şi facă singur dreptate. El se resemna, crezând că odată şi odată vine împăratul

şi va face dreptate. Intelectualii îşi dădeau seama cât se înşală poporul în această credinţă a lui, dar nu se grăbeau să-l trezească, deoarece credeau că e mai bine aşa.

Vasile Lucaciu vedea situaţia mai clar. El ştia că dela Franz Josef nu se poate aştepta mult. Monarchul avea idei învechite şi detesta orice strădanie spre libertate, al cărei suflu venea dela revoluţia franceză şi al cărei efect începea să se resimtă şi în Monarchia Austro-Ungară. Lucaciu mai ştia şi aceea, că poporul român nu va trece la o acţiune hotărîtă, nu se va angaja la o luptă pentru emanciparea sa, decât dacă va pierde iluzia „paternităţii imperiale", şi că desiluzia va veni imediat ce Memorandul va fi înaintat şi va veni un răspuns negativ, sau dojenitor chiar, sau în cel mai bun caz nu va veni nici un răspuns, în schimb guvernul unguresc se va năpusti asupra memorandiştilor persecutându-i amarnic.

— Judecata massei nu se bazează pe logică, ci pe sentimente — îşi zicea Vasile Lucaciu — şi sentimentele nu e bine să fie contrazise. Ele nu se schimbă decât prin fapte, cari aduc desiluzia. E dureros, dar fatal.

Această problemă forma punctul discordant în sânul Comitetului Naţional. Membrii Mai activi, în frunte cu dr Vasile Lucaciu, cereau grabnica înaintare a Memorandului la împărat, ceilalţi însă nu credeau că a sosit momentul oportun pentru pasul acesta. Ei cereau să se mai aştepte, să vie momente mai prielnice, mai potrivite. Şi majoritatea a fost de partea acestora din urmă. Hotărîrea a fost luată: „Memorandul nu se înaintează deocamdată. Se va

pune ad acta și se va relua când se va ivi prilejul..."

Lui Vasile Lucaciu nu i-a convenit deloc amânarea înaintării Memorandului la împărat. Hotărîrea aceasta nu se împăca cu firea lui activă și dornic de permanentă luptă. El și-a spus părerea răspicat în ședința comitetului, dar cultura și caracterul lui ordonat îl făceau disciplinat și s'a supus hotărîrii majorității, deși nu-i împărtășea deloc vederile.

Retras la Șișești, după un timp scurt de chibzuială, Vasile Lucaciu începu activitatea ziaristică. „Gazeta Transilvaniei", „Tribuna", și „Foaia Poporului" publicau articole senzaționale din pana lui Vasile Lucaciu.

Aceste articole, în cari se scria trista soartă a românilor din Ardeal, persecutați și exploatați de nobilimea și autoritățile ungurești, au avut darul să neliniștească pe guvernanți și să trimită jandarmi pe capul lui Vasile Lucaciu, pentru a-l aresta și preda parchetului din Satu-Mare.

Intr'o zi, veniră jandarmii să-l aresteze pe Lucaciu și să-l excorteze la Satu Mare. Țăranii au aflat acest lucru și au voit să se împotrivească făcând zid în jurul preotului lor. Vasile Lucaciu însă i-a rugat să nu se opună, căci își fac necaz degeaba, deoarece guvernul dispune de forțe mult mai mari, decât cele pe cari le-ar putea ei impiedeca.

Invățătorul Mera i-a eșit în cale la capătul satului înconjurat de copii și de fete îmbrăcate în costume naționale și l-au așteptat cu cântece și cu buchete de flori, pe cari i le-au presărat în cale. Jandarmii au arestat pe învățător și l-au dus îm-

preună cu Vasile Lucaciu la Satu Mare vârîndu-l și pe el la închisoare. Judecătorul de instrucție însă l-a pus în libertate pe învățător notând că statul maghiar nu are interesul să creeze atâția mariri.

— Uite un ungur înțelept — șopti Vasile Lucaciu în limba română învățătorului, căruia i se răpea prilejul de a fi martir.

— Eu stau cu plăcere la închisoare alături de Vasile Lucaciu — zise învățătorul Mera, către judecător.

— Noi însă nu-ți facem această plăcere, ci te trimitem acasă — întări judecătorul de instrucție.

Iar Vasile Lucaciu fu condamnat din nou la închisoare, pentru agitație prin presă.

Condamnarea și trimiterea la pușcărie a lui Vasile Lucaciu a cauzat o destindere în sânul Comitetului Național Român. Acum tot mai mulți erau de părere că Lucaciu avea dreptate și că Memorandul ar trebui înaintat. Majoritatea, care a fost contra înaintării Memorandului la împărat, a trebuit să recunoască, că Lucaciu a avut dreptate, când a susținut cu atâta energie înaintarea Memorandului, și în acest scop, pentru a convinge pe cei oportuniști, a scris articolele pentru cari stă acum la închisoare. Acum nimeni nu mai șovăia. Bineînțeles că la schimbarea acestei stări de spirit a contribuit și reacțiunea guvernului maghiar, care era informat de conținutul memorandului și făcea presiuni pentru a se renunța la înaintarea lui, prin episcopi și alte persoane cu inflență la guvern și la Comitetul Național. Văzând că aceste intervenții nu dau rezultatul dorit, dovadă că Vasile Lucaciu agita mereu prin presă arătând de ce trebue să se înainteze

memorandul — guvernul a recurs la represalii pentru a intimida Comitetul Național. Astfel, situația devenea tot mai grea, persecuțiile românilor și mai ales a celor ce făceau parte din Comitetul Național deveneau tot mai aspre, și de acum românii nu erau tratați numai ca un popor prost, ci și ca unul rebel, care tinde să scape din jug și să devie liber.

Comitetul Național a ținut apoi ședință la Sibiu, la care, după o amplă expunere a lui Ioan Rațiu, s'a hotărît înaintarea Memorandului la Curtea Imperială și trimiterea lui tuturor delegaților aleși pentru a pleca la Viena pentru a-l prezinta. Aceasta se va face imediat ce dr Vasile Lucaciu va eși dela închisoare.

Timpul trecea anevoios. Tot Ardealul românesc aștepta cu nerăbdare eliberarea lui Lucaciu dela închisoare. Intr'o zi de Mai Lucaciu eși din pușcărie, fiind primit cu brațele deschise, atât de către familia sa, cât și de către marea familie a românilor din Ardeal. Pușcăria a lăsat însă urme asupra sănătății lui. Dar el nu avea acum timp să se îngrijască de sănătate, pe el îl aștepta o misiune mult mai importantă. Se gândea că a sosit momentul oportun pentru înaintarea Memorandului la împărat, căci el nu știa, că pe când era la închisoare, Comitetul Național a luat hotărîre favorabilă în această privință. Mare i-a fost bucuria și însuflețirea, când află că nouile sale stăruințe pentru înaintarea Memorandului sunt de prisos, căci deja s'a hotărît acest lucru și că nu se mai aștepta decât eliberarea sa pentru a se duce întreg Comitetul Național Român la Viena și a depune Memorandul în mâinile Monarchului.

CAP. XIII.

PREZENTAREA MEMORANDULUI

O însufleţire generală domnea printre românii ardeleni. Comitetele judeţene ţineau şedinţe pentru a alege delegaţii cari să meargă la împărat. Astfel s'au ales 300 de delegaţi din Ardeal, Banat, Crişana, Sătmar şi Maramureş, cari să se ducă în delegaţie demonstrativă la Viena pentru a cere audienţă la împărat şi a-i prezinta Memorandul. Pe atunci se vorbea că împăratul ar fi prizonierul ungurilor. Numai aşa îşi explicau ei de ce Monarchul şi-a uitat de promisiunile făcute lui Avram Iancu, care-i apărase coroana şi tronul contra ungurilor răsculaţi în 1848—49. Comitetul Naţional în frunte cu dr Ioan Raţiu, Gheorghe Pop de Băseşti, dr Vasile Lucaciu şi Septimiu Albini, a însărcinat pe dr Vasile Lucaciu să organizeze întreaga marsrută la Viena. El, ca mare orator şi bun organizator, avea mare influenţă asupra masselor populare şi cunoştea şi sufletul fruntaşilor poporului. Ştia cine merită să facă parte din delegaţia care se duce la Viena şi se prezintă la împărat. Intelectualii şi ţăranii deopotrivă îl ascultau şi îl urmau cu un entusiasm extraordinar.

Delegaţii au plecat în ziua de 28 Mai la Viena. Nu au plecat în grup, ca autorităţile ungureşti să prindă de veste şi să le pue piedici, ci au plecat

răzleţi, urmând ca să se întâlnească la Nord Banhof din Viena.

Sâmbătă 28 Mai au sosit la Viena. La gară toate trenurile erau aşteptate de grupul tinerimei universitare organizat în „România Jună". In fruntea acesteia se aflau: Iuliu Maniu, Aurel Popovici, Gheorghe Comşa, Alexandru Vaida, Ion Colcer, N. Telescu şi I. Codarcea. Această tinerime organizase serviciul de informaţiuni şi încartiruirea delegaţilor.

Ziarele vieneze se ocupau cu viu interes de sosirea numeroasei delegaţii române, în majoritate purtând pitorescul port naţional al diferitelor regiuni transilvănene.

A doua zi, preşedintele delegaţiei, dr Ioan Raţiu, a fost primit în audienţă — nu la împărat — ci la Baronul Braun, şeful cabinetului imperial. El a declarat că nu există nici o piedică în calea înaltei audienţe a delegaţiei memorandiste la împărat. Dar o telegramă venită dela Budapesta a determinat pe baronul Braun să pue condiţia ca această audienţă să fie încuviinţată şi de ministrul „alatere" ungur Szöghényi-Marich László. Acesta însă n'a primit pe români până nu a vorbit cu baronul Bánffy Dezső, primul ministru al Ungariei. După aceea Szöghényi a început s'o scalde. Spunea că el nu este competent să dea autorizaţie pentru audienţă la împărat. Intrebând pe baronul Braun Raţiu şi Lucaciu au primit răspuns, că dacă Szöghényi nu încuviinţează audienţa, el nu o poate acorda, deoarece chestiunea s'a complicat alunecând pe pantă politică.

Dr Vasile Lucaciu nu s'a dat bătut, deşi inter-

venția guvernului ungur și zădărnicirea audienței a deprimat pe unii din conducătorii delegației, el a încercat să obțină pe cale publică ceeace n'a putut obține pe calea dreptului. La 2 Iunie cei 300 de delegați, urmați de numeroși bărbați politici austriaci: deputatul Carol Lueger, senatorul Schneider, prof. Schlesinger, deputații naționaliști Socol, ceh, Nebergoi, sârb și Bianchini, italian, au convocat o întrunire la care urma să ia cuvântul, afară de conducătorii români, și personagiile de mai sus, prieteni ai românilor, pentru a ifluența înlăturarea piedicelor ce se pun în calea primirei în audiență a delegației memorandiste. Adunarea s'a organizat în vechea primărie a Vienei numită Rathaus. Dar abia începu să vorbească dr Rațiu și apăru o ceată de polițiști condusă de consilierul Gaver, și pe motiv că participanții nu au invitații în scris la această întrunire, o disolvă și risipește mulțimea. Cu toate protestele conducătorilor și deputaților prezenți, românii au fost excortați sub baionete pe străzile Vienei până la Elterlein Casino, unde au fost puși sub pază polițienească. Era opera guvernului din Budapesta.

Pe români nu i-a deprimat acest abuz unguresc în chiar Capitala Austriei, la reședința împărătească, ci au ținut întrunirea la Elterlein Casino, sub paza poliției. Au vorbit aci Carol Lueger, care a salutat pe delegații poporului românesc în numele poporului austriac creștin. I-a răspuns Gheorghe Pop de Băsești. A vorbit apoi italianul Bianchini în limba italiană adresându-se: „Fratelli Romani!" I-a răspuns dr Vasile Lucaciu. Entusiasmul era la culme.

Adunarea a făcut apoi glume spirituale la

adresa ungurilor răi și năbădăioși: ei au zis împăratului:

— „Uite Majestate, că românii se plâng la Domnia Ta contra noastră. Să nu-i asculți, că în Memorand, spun minciuni și Majestatea Ta nu poate asculta pe niște mincinoși!"

„Impăratul acum își bate capul ce se facă? Să asculte de guvernul său unguresc, ori să primească pe români ca să audă ce au să-i spue?"

Impăratul era să accepte a doua soluție, dar în interval sosi la Viena Baronul Bánffy Dezső și îl convinse pe împărat că tot e mai aproape de el nobilimea maghiară, decât valachii, deoarece, dacă valachii se mișcă, maghiarii îi vor îneca în sânge, dar dacă se răscoală ungurii, valachii nu-l vor mai putea salva și a doua oară, deoarece nu au arme, și apoi starea sufletească s'a schimbat după 1848.

... Și delegația memorandistă n'a fost primită.

Memorandul a fost predat apoi șefului de cabinet al împăratului în plic închis și sigilat, dar el n'a ajuns în mâinile împăratului, ci în mâinile guvernului dela Budapesta, care nici nu l-a desfăcut să-l vadă, ci s'a hotărît să se răzbune pe valachii îndrăzneți.

Pe drum spre casă delegații memorandiști au fost maltratați la gări de către funcționarii căilor ferate și de polițiști și jandarmi. Un grup de delegați țărani au fost scuipați și bătuți în gara Budapesta. Acasă i-au așteptat alte persecuții. Preoților li s'a retras congrua, învățătorilor salariile pe timp de vacanță, țăranii sunt amendați și șicanați în tot felul. Teroarea contra românilor a luat un caracter general. Populația ungurească și evreiască în orașe

s'a dedat la atrocităţi contra românilor. Lui Ioan Raţiu la Turda i s'a dărîmat casa, pe el l-au căutat să-l ucidă, dar se refugiase sărmanul ca un făcător de rele. Lui Ioan Maniu, Alexe Fedorca şi vicarul Barbolovici din Şimleul Silvaniei le-au devastat şi dărîmat casele. Tot aşa şi la Arad, şi-n alte localităţi. Pe bătrînul Ioan Raţiu l-au condamnat la moarte şi nu s'a mai putut întoarce niciodată la casa lui, căci el n'a trăit să vadă cu ochii împlinirea idealului pentru care s'a jertfit. Pe Vasile Lucaciu îl păzeau jandarmii la Şişeşti, urmărindu-i orice mişcare. Şi teroarea contra memorandiştilor se manifesta în chip şi fel, căci guvernul ungur era stăpânit de patima răzbunării...

CAP. XIV.

O CIRCULARĂ PRIMEJDIOASĂ

Seria de prigoane nemaipomenite, făcute de autorităţi şi de particulari, asistaţi de poliţie, a avut un efect momentan deprimant şi panic în rândurile românilor din Ardeal şi mai ales ale membrilor Comitetului Naţional, cunoscuţi sub numele de memorandişti. Conducătorii mişcării naţionale nemaiputând activa, începuse debandada şi se arătau simptomele desmembrării. Nu era nici un bărbat energic, care să poată ţinea frânele partidului, pentru a nu-l lăsa să se destrame. Nimenea nu avea curaj să se expue prigoanei şi atrocităţilor guvernului maghiar şi a creaturilor sale, conducând şi îndrumând maideparte mişcarea naţională română.

Dr Vasile Lucaciu vedea limpede situaţia. Vedea că românii ardeleni sunt în situaţia Imperiului Roman înainte de Aurel Marc, vedea că aci lipseşte o mână puternică, demnă de a aduna rândurile românilor. El privi zadarnic printre ardeleni, nu putea descoperi această mână energică. Şi-a dat seama că el însuşi trebue să între în acţiune. Ştia ce-l aşteaptă. Dar îndrăzni să înceapă.

Intr'o zi de primăvară luă o hotărîre: In calitate de secretar general al partidului naţional român redactă o circulară convocatoare prin care chiamă pe toţi membrii comitetului la o consfătuire la Şi-

șești pentru a se sfătui asupra celor ce trebue să se facă în împrejurările date. Circulara n'a fost scrisă însă pe tonul sec al adreselor oficiale, ci autorul ei își vărsă în ea tot focul inimei sale.

„— Vă scriu aceste rânduri din tot sufletul, din tot focul inimei mele de român, care sufăr alături de poporul meu". „Și dacă n'aș avea cerneală v'aș scrio cu sângele meu, pentru a vă face să lăsați teama și să veniți să începem lupta, lupta cea mare, care ne va aduce izbăvirea. Trebue să ne-o aducă, fiindcă dreptatea e cu noi".

Chiar a doua zi plecă cu căruța la Baia Mare ducând cu sine manuscrisul circularei convocatoare și se prezintă la tipografia lui Mihail Molnar, și câteva zile mai târziu, când se duse să preia convocarea tipărită, i se comunică știrea că solgăbirăul Laczkó Bálint, care a fost încunoștințat de tipăritura lui Vasile Lucaciu, a confiscat circulara convocatoare și a întreprins acțiune de dare în judecată pentru „ațâțare la ură contra naționalităților".

... Și iată-l pe Vasile Lucaciu în fața unui nou proces de presă pentru intenția de a fi voit să trimită o convocare camarazilor săi de luptă.

PARTEA II-a.

CAP. I.

PROCESUL DELA DEBREȚIN

Sala Curții cu Jurații din Debrețin gemea de public. Studenți, preoți, profesori, juriști, particulari și țărani, un amalgan de cetățeni.

Jurații își ocupară locurile. Figuri simandicoase, cu mustața ascuțită, unuii cu ochelari. Fac impresia unor buni patrioți unguri Pe figurile lor nu se poate citi deloc importanța evenimentului ce așteaptă să se desfășoare în fața lor și în care ei joacă un rol însemnat.

E ora nouă și jumătate și judecătorii nu mai apar. Soarele de toamnă își aruncă razele pe fereastră. Interesul e cu atât mai mare că sesiunea de toamnă a Curții cu jurații se începe cu acest proces senzațional. Mulțimea din sală începe să murmure.

In sfârșit mai trec câteva minute și se deschide ușa din fund și apare statura groasă a președintelui Igyártó Sándor urmat de judecătorii Ujhelyi András, un om uscățiv și lung, și Rotler Béla, a cărui cheile era decorată de niște ochelari cu lanț de aur. Alături de ei se așeză grefierul Kiss Dániel. Tălmaciul Ion Nestor, avocat din Oradea Mare, așeză în fa-

ţa preşedintelui un voluminos dosar. Publicul şi juraţii se ridică în picioare la întrarea judecătorilor. Câteva secunde mai târziu apare şi reprezentantul ministerului public, procurorul general Cserna Vincze: o figură înaltă cu ochelari şi cu părul zbârlit, cu o privire îngâmfată şi buzele sfidătoare.

Publicul urmăreşte cu un viu interes toate mişcările acestor figuri chemate să joace rolul unei tragicomedii trăite. Se încep formalităţile. Acuzatul e întrodus în sală. Figura lui mândră şi înaltă se distinge dintre cei doi paznici cari îl însoţesc. Inaintează cu paşi siguri, cu fruntea ridicată, privind drept înainte cu ochii mari şi negri. Nu pare deloc a fi deprimat. Nici nu-ţi vine să crezi că el este eroul acestei tragicomedii, şi că asupra sorţii lui trebue să decidă acum Curtea cu Juraţii.

Preşedintele face obicinuitul apel nominal al juraţilor, cu un ton maşinalicesc şi monoton. Juraţii răspund ca un ecou auzindu- şi numele:

— Torday Gábor!

— Jelen.

— Márk Endre!

— Jelen.

— Kenéczy Gyula!

— Jelen.

— Beczner Frigyes!

— Jelen.

— Tóth Béla!

— Jelen.

— Domokos Kálmán!

— Jelen.

— Ábrahám László!

— Jelen.

— Szűcs Mihály!
— Jelen.
— Dr Kemény Mór!
— Jelen.
— Sellak József!
— Jelen.
— Jobbágy János!
— Jelen.
— Tarbay József!
— Jelen.

CAP. II.

AM DREPT SĂ VORBESC ROMÂNEŞTE!

După o scurtă pauză, în care acuzatul se aşează, preşedintele adresându-se către acuzat:

— Vádlott, mi a neve? (Acuzatule, cum te chiamă?)

— Onorat Tribunal, Domnilor juraţi! — răspunde acuzatul româneşte.

Preşedintele Igyártó Sándor întrerupe tot ungureşte:

— Ştiu bine că acuzatul vorbeşte perfect limba maghiară. Il invit să vorbească ungureşte!

— Onorat Tribunal, cu privire la invitarea d-lui preşedinte...

— Te invit încăodată să vorbeşti ungureşte! Este interesul dtale să te înţelegi direct cu juraţii — ameninţă preşedintele.

In sală se aud mişcări şi murmure. Câţiva tineri mai îndrăzneţi strigă în cor:

— „Vad oláh!"

— Rog publicul să păstreze liniştea — strigă preşedintele.

— Onorat Tribunal, — începe din nou acuzatul.

— Văd că acuzatul presistă cu încăpăţinare să vorbească româneşte, — constată preşedintele.

Deoarece Legea nu-mi dă dreptul să-l opresc de a vorbi în limba pe care noi nu o înțelegem, rog pe domnul interpret să adreseze românește întrebările.

Ion Nestor, interpret, se îndreaptă spre bara justiției, aproape de acuzat și traduce în românește întrebările președintelui și răspunsurile acuzatului:

— Acuzatule, cum te chiamă?

Acuzatul răspunde cu o voce sonoră:

— Dr Vasile Lucaciu!

— Ce vârstă ai?

— Patruzeci de ani.

— Unde te-ai născut?

— In comuna Apa, comitatul Satu Mare. Inainte de a mi se pune alte întrebări vreau să pun eu câteva întrebări privitoare la procedura investigației și a întregului proces. Vă rog să traduceți acestea Tribunalului.

Ioan Nestor traduce fidel aceste cuvinte, după care procurorul Cserna Vincze sare înfuriat și protestează, rugând președintele să nu dea voe acuzatului să pue astfel de întrebări.

Președintele se sfătuește cu judecătorii apoi pronunță deciziunea:

— Curtea cu jurații nu dă loc cererei acuzatului.

Mulțumit de sine procurorul Cserna se ridică și privindu-și însemnările, dupăce bea din paharul cu apă, începe un rechizitor preliminar cu vocea forțată:

— Onorată Curte cu jurații! La 6 Iulie 1892 dr. Vasile Lucaciu, preot în Șișești, a voit să ție o întrunire pentru a se sfătui în privința cunoscutului memorand valach și ce este de făcut în urma situa-

ției ce s'a creiat după redactarea și înaintarea acelui memorand. In acest scop s'au trimis invitări dela Șișești, datate: 2 Iulie 1892 și semnate dr Vasile Lucaciu și imprimate în tipografia lui Molnar Mihail din Baia Mare și în cari, între altele spune:

„Memorandul națiunei române e un tablou fidel al situației intolerabile ce s'a creiat prin actualul sistem de guvernare. Opinia publică română a cerut ca acel momerand să fie înaintat împăratului și întregei lumi culte, precum și subjugătorilor noștri, ca să vadă ce voim, ce pretindem, ce ni se refuză pe nedrept și cum suntem opriți de puterea brutală în progresul culturei noastre naționale. Deoarece incalificabila uneltire dela Fernezei — așazisul atentat cu dinamită — și prin nemaipomenitul vandalism săvârșit de huliganii dela Turda, Șimleu și Arad, s'a constatat faptul trist, că sub actualul guvern suntem atacați în chipul cel mai sălbatec fără nici o rușine Palam et Publice terfelindu-ni-se onoarea cetățenească și individuală, că în acelaș fel se atentează brutal la siguranța publică și buna înțelegere dintre cetățeni, chiar sub auspiciile autorităților statului, cu știrea și concursul acestora. Adunarea are să se rostească față de aceste atentate și să aducă hotărîri corespunzătoare, cum să ne apărăm onorarea, liniștea, averea și viața".

Deoarece citatele acestea conțin crima de agitație la ură contra națiunii dominante și deoarece în urma investigațiunii judelui instructor s'a stabilit că invitațiunea de mai sus incrimnată a fost tpărită în o sută de exemplare la comanda preotului dela Șișești dr Vasile Lucaciu, iar acuzatul a recunoscut că este redactată de el declarînd că-și ia răspunde-

rea pentru conţinutul ei, ridic acuză contra preotului Vasile Lucaciu pentru crima de aţâţare la ură contra naţiunii dominante şi cer judecarea şi condamnarea lui în baza Art. 172 Cod Penal, pentru a statua un exemplu şi pentru ceilalţi valachi, crai ar îndrăzni să procedeze la fel.

După rechizitorul procurorului urmează o linişte forţată. Par'că vocea procurorului ar fi înlănţuit sufletele de păreţii sălii. Vasile Lucaciu se desprinde cel dintâi de acest ecou şi adresează câteva cuvinte apărătorului său dr Iuliu Coroianu. Acesta se ridică apoi:

— Domnule preşedinte, Vă rog să dispuneţi traducerea actului de acuzare şi mai ales a adresei incriminate, deoarece traducerea făcută la Budapesta este defectuoasă. Aşa de exemplu, în traducerea maghiară se vorbeşte de „Elrabolt Jogok" ceeace nu se află în manuscrisul original. Pentru apărare este de mare importanţă, ca acuza să nu fie bazată pe inexactităţi, să nu se aducă lui Vasile Lucaciu învinuirea că ar fi scris ceeace n'a scris.

Inainte ca preşedintele să răspundă la cererea apărătorului, în sală izbucneşte tumult. Ungurii din Debreţin, cari au venit să se distreze la acest proces, s'au simţit jigniţi în orgoliul lor, că acuzatul refuză să vorbească ungureşte. Incep să insulte pe acuzat, la care răspund românii prezenţi şi ei, că acuzatul poate vorbi în limba sa maternă. Aceasta a dat prilej la un schimb violent de cuvinte între unguri şi români:

— Büdös oláh!

— Ungur prost!

— Hallgass te bocskoros!

— Taci tu slugoi de călău!

Preşedintele văzând că degeaba sună clopotul, nu poate stăpâni sala, suspendă şedinţa amânându-o pentru a doua zi.

CAP. III.

CIRCULARA INCRIMINATĂ

A doua zi, dacă se mai putea, sala ar fi fost și mai tixită de lume. Nu numai coridoarele Tribunalului, în care se afla Curtea cu Jurații, dar și strada forfotea de mulțimea care se străduia să ajungă în sală. Poliția cu mare greutate putea împiedica mulțimea să nu pătrundă cu forța.

In sală, aceleași figuri, aceeași atmosferă încărcată și aceeași liniște încordată ca și în ajun.

Președintele Igyártó deschide ședința. El dispune să se dea citire traducerii incriminate făcută la Budapesta de interpretul Suciu. Se dă apoi citire și textelor făcute de traducătorii Cosmuța și cea de Iosif Nestor. Se constată cu stupefacție, că toate trei traducerile diferă esențial una de alta.

Din public se aud voci... Președintele sună energic din clopoțel apoi adresându-se acuzatului:

— Acuzatule, recunoșcuți că ești autorul adresei incriminate?

— Da — răspunse Vasile Lucaciu.

— Ai răspândit această tipăritură?

— Nu.

— Iei răspunderea pentru ea?

— Da.

— Intrunirea s'a ținut la Șișești?

— Nu. A fost oprită de solgăbirău.

— Ai ceva de reprodus în scris pentru apărare?

— Da. Cer să se citească procesul verbal încheiat la instrucție.

La aceste cuvinte se ridică procurorul Cserna și declară că se opune acestei cereri.

Președintele se consultă cu jurații, apoi comunică deciziunea:

Tribunalul respinge cererea acuzatului ca nemotivată.

Apărătorul Coroianu cere cuvântul.

— Domnule președinte, la deschiderea procesului ați spus că acuzatul are drept să ceară cetirea procesului verbal dela instrucție și acum nu-i acordați acest drept. Cu onoare Vă rog să reveniți și să-i acordați acuzatului dreptul ce i se cuvine.

Procurorul întrerupe:

— Cer respingerea cererei apărătorului.

Apărătorul insistă dar fără rezultat.

Tribunalul se retrage pentru deliberare.

In public se face zgomot. Cuvinte înjurioase atacă pe Lucaciu, dela spate:

— Valach obraznic!

— Opincar puturos!

— Vrea să-și bată joc de justiția maghiară.

Se naște tumult. Când intră președintele urmat de judecători, se face liniște relativă și președintele așezându-se comunică rezultatul deliberării:

— Tribunalul respinge cererea apărătorului.

După o scurtă pauză de liniște forțată se ridică dr Vasile Lucaciu și cere să se citească cel puțin adresa incriminată în limba română.

Din public se aud voci, proteste, ba chiar jurații exclamă:

— Vrea să ne amărască viaţa. Nu vrem să mai auzim limba valachă, chiar aci în palatul Tribunalul dela Debreţin.

Procurorul se ridică şi protestează şi el.

Preşedintele declară însă că deşi bunul simţ se ridică contra cererei absurde, legea însă îi dă drept şi nû se poate opune la citirea textului original al circularei incriminate.

Fiindcă grefierul Kiss Daniel nu ştie româneşte manuscrisul este predat tălmaciului Ion Nestor spre citire.

„Onoraţi Domni!"

„De ani îndelungaţi poporul românesc din Transilvania şi Ungaria şi-a exprimat dorinţa de a înainta un memorand al naţiunei române, care să fie o icoană fidelă a situaţiunei insuportabile ce ni s'a creiat prin actualul sistem de guvernare. Această dorinţă a românilor s'a împlinit şi Memorandul a fost prezentat la împărat de către reprezentanţii regionali ai românilor din Transilvania şi Ungaria. Totodată acest memorand a ajuns în faţa lumei culte din Europa occidentală. Spiritul şi tendinţa memorandului, precum şi justificarea deplină a celor expuse în el şi oportunitatea depunerii Memorandului la Inaltul Tron luminează întreaga stare în care se zbate nefericitul şi subjugatul popor român".

„A fost pretenţiunea sentimentului poporului românesc să se marcheze în mod epocal situaţiunea politică, economică şi culturală, în care ne aflăm, în luptele noastre pentru emanciparea cultural-naţională. Se urmărea arătarea faţă de monarh, că românii sunt demni de progres şi civilizaţiune şi de ridicarea lor pe treapta ce li se cuvine într'o ţară

civilizată. De asemenea se arăta cum procedează asupritorii noştri, căutând să înăbuşe pretenţiunile fireşti şi drepte şi răpindu-ne un bun al nostru inalienabil ce ni s'a răpit şi că aceste drepturi ni se tăgăduesc în mod nejust şi cum suntem împiedecaţi cu forţa brutală în progresul cultural şi naţional".

„Dorinţa ne-am împlinit-o şi rodul muncii noastre este puterea providenţei în virtutea neamului nostru. In situaţiunea ce ni s'a ceriat după înaintarea Memorandului se impune necesitatea ca toţi aderenţii sinceri ai partidului naţional român, adeca toţi românii de cinste şi buni patrioţi din aceste provincii să ne întrunim, să ne consultăm asupra celor ce avem de făcut în situaţia creiată. Trebue să ne facem datoria de buni creştini şi ca cetăţeni loiali şi naţionalişti devotaţi".

„Conferinţa se ţine la 6 Iulie 1892 la orele 3 p. m. în pavilionul de vară din Şişeşti. Programul: raport asupra înaintării Memorandului, însemnătatea şi rezultatele lui, presa românească, chesia solidarităţii naţionale, atentatul cu dinamită din Fernezei şi vandalismul săvârşit la Turda, Şimleul Silvaniei şi Arad. S'a constatat că, sub actualul regim atentatele cele mai sălbatice se pun la cale contra onoarei noastre, contra vieţii şi drepturilor noastre cetăţeneşti, dăunând bunei înţelegeri dintre cetăţeni. Atentatul s'a săvârşit sub auspiciile şi colaborarea autorităţilor politice din ţară. Conferinţa se va pronunţa şi faţă de aceste atentate, luând hotărîrea de a ne pune în gardă, de a ne apăra onoarea, liniştea şi viaţa. De asemenea se va pronunţa şi asupra solidarităţii naţionale luând măsurile oportune în cauza remenenţei (surplus) ce s'a pus pe comune de

fiscalitate. Se desbat și proiectele privitoare la presidiu și comisiunea pentru autentificarea procesului verbal".

Șișești, la 2 Iulie 1892

Dr. Vasile Lucaciu".

CAP. IV.

PLEDOARIA LUI COROIANU

— Onorată Curte,

Inainte cu câţiva ani, marii poeţi latini, între cari şi Vasile Alexandri, s'au adunat la Montpellier, la un concurs, în care s'a judecat cea mai frumoasă poezie scrisă asupra gintei latine. Cea mai frumoasă odă a fost a lui Vasile Alexandri. Ea s'a tradus în toate limbile, între altele şi în cea maghiară. Am citit cinci traduceri în ungureşte, cari fiecare se deosebea una de alta şi nici una nu exprima fidel ceeace cuprindea oda originală a poetului român. Am adus domnilor juraţi un exemplu, pentru a arăta ce greu e să traduci ceva fidel şi pentruca, cu atât mai mult să vă atrag atenţia asupra defectuoasei traduceri a hârtiei româneşti, pe care d. procuror a incriminat-o şi pentru a cărei paternitate cere să osândiţi pe acuzat. Inainte de a arăta însă cât de greşit este tradusă convocarea incriminată şi a vă documenta cât de mult traducerea nu exprimă ceeace a intenţionat autorul, daţi-mi voe, ca în interesul bunei justiţii şi ca să puteţi da un verdict care să vă liniştească conştiinţa, să vă fac cunoscute cauzele cari au îndemnat pe autor să scrie convocarea. Să căutăm dacă faptul incriminat constitue crima prevăzută de Art. 172 Cod. Penal. Să ne întrebăm anume, convocatorul incriminat, a pu-

tut el avea efectul ce i se atribue: agitaţie la ură contra naţionalităţilor? Numai rostindu-vă asupra acestei chestiuni veţi putea judeca cu dreptate, conform jurământului ce aţi depus. Trebue să vedem ce zice Legea. Art. 172 cod. pen. numeşte agitare la ură contra naţionalităţilor faptul acelei persoane, care într'o adunare publică, prin grai viu sau prin răspândirea unei imprimate îndeamnă la ură o naţiune contra alteia. In convocarea lui Vasile Lucaciu, ori cât de amănunţit aş căuta, nu găsesc ceva de aşa natură. Or, se poate numi agitaţie la ură faptul că acuzatul a zis că Memorandul românilor dă tabloul fidel al stării insuportabile creiată de actualul sistem de guvernământ? Nu d-lor juraţi, această crimă e cuprinsă cu atât mai puţin în pasagiu, cu cât Vasile Lucaciu îşi exprimă durerile sale referitoare la Memorandul înaintat Impăratului. El constată, că cele cuprinse în Memorand sunt adevărate şi constatarea unui asemenea fapt nu poate fi oprit de Codul Penal. Chiar dacă Vasile Lucaciu ar greşi în exprimarea părerii sale, nici atunci nu poate fi vorba de o crimă, ci de o părere individuală greşit exprimată. Iar că nu pot fi taxate ca agitatoare afirmaţiunile acuzatului privitoare la faptele cuprinse în Memorand se învederează cu atât mai mult, cu cât ele n'au fost desminţite de nimeni, nici dovedite ca nefondate şi aduse numai ca fond de agitaţie. Dar că nici nu putea să cuprindă lucruri cari ar tinde la agitarea naţionalităţilor se poate judeca şi din faptul că a fost înaintat Monarchului şi cred că sus la Curte nimeni n'ar putea să-şi permită a se apropia cu gândul de-a agita. Şi apoi, un popor care caută să se susţie numai prin propriile

sale puteri, în mijlocul celor mai mari persecuții și impilări aducând fapte greșite n'ar putea câștiga pe cei dela curte.

Chiar în convocator se zice: „A fost pretențiunea sentimentului comun al poporului românesc să se facă actul acesta, să se marcheze în mod epocal situațiunea politică și stadiul în care ne aflăm în luptele noastre pentru libertate și cultura națională". „Apoi în această eră de publicitate, progres și civilizațiune, cunoscut să fie Capului statului și asupriților noștri ce voim, ce pretindem, ce e al nostru bun inalienabil ce ni s'a răpit și ni se refuză pe nedrept. Cum suntem împiedecați, cu forța brutală în avântul nostru național".

Ei, unde vedeți d-v agitație în acest pasaj? Cum se poate crede că se agită printr'o scriere înaintată Tronului? Cine poate afirma, că înșirând ce este de făcut pentru a scăpa dintr'o situațiune grea, de o soartă amară poate să constitue crima ațâțării la ură contra naționalităților? Ce efect revoltător face și pentru lumea cultă și pentru apăsați faptele cari împing un popor de trei milioane suflete să caute lecuirea relelor la cel mai înalt factor al statului: la Coroană. Iar această agitațiune nu o fac autorii Memorandului, cari de altfel au lucrat după dorința unanimă și conform mandatului ce au primit dela toți românii. Nici Vasile Lucaliu, ori alți fii ai națiunei române, ci o fac cârmuitorii nechemați ai nävei statului la care se și referă pasagiul citat din hârtia incriminată. Vă mai atrag atențiunea că în acest pasaj nici nu se găsește cuvântul „națiune" ori „naționalitate".

Hârtia incriminată mai zice:

„In situaţiunea ce s'a creiat după depuenerea Memorandului se iveşte necesitatea ca toţi aderenţii sinceri ai partidului naţional român, adecă toţi românii de cinste şi buni patrioţi din regiune să ne întrunim şi să ne consultăm asupra actelor ce ni se impun în actuala situaţie, ca unor creştini luminaţi, ca unor cetăţeni loiali, ca unor naţionalişti devotaţi".

Să vedem apoi ce cuprinde pasagiul trei din hârtia incriminată:

„Dupăce în urma procedurii necalaficabile cu aranjarea aşa numitului atentat cu dinamită, din Fernezei şi cu vandalismele nemaipomenite săvârşite la Turda, la Şimleu şi Arad de către vandali, s'a constatat faptul trist, că sub actualul regim atentatele sălbatice contra onoarei noastre, liniştei şi bunei înţelegeri dintre cetăţeni să săvârşesc fără jenă cu conducere. Conferinţa va discuta şi se va pronunţa cum să ne apărăm faţă de aceste atentate".

Să fim serioşi şi să judecăm drept. Cine poate citi din acest pasaj altceva decât îngrijorarea, care văzând cum mâini sacrilege atentează la onoarea sa, caută să se apere?

Este apoi un fapt positiv cel cu atentatul dela Fernezei, unde Lucaciu a figurat ca bănuit. Cine dintre D-v ar putea să presupună despre el că ar fi capabil să se amestece într'o afacere păcătoasă ca un atentat cu dinamită şi cum se face ca un om, care după cum însuşi a mărturisit mai târziu, n'a văzut niciodată pe dr Vasile Lucaciu, vine şi-l acuză că ar fi săvârşit o astfel de crimă? Mi se pune dela sine întrebarea. Oare nu este aceasta o infamă uneltire? Bănuim chiar şi izvorul de unde pleacă această

uneltire. Să nu ne mirăm D-lor jurați dacă Vasile Lucaciu caută și acțiunea prezentă tot în acel izvor, care acum cinci ani l-a băgat în arest preventiv timp de 6 săptămâni, după aceea să aibă doi ani permanent sabia lui Damocles asupra capului său, ca apoi procesul să se termine cu achitarea lui negăsindu-l vinovat. Trebue să recunoaștem că prigoana asta contra acuzatului, dacă nu e pusă la cale de-adreptul de guvern, este opera agenților guvernului. Probă evidentă este chestia actuală, când guvernul a pornit prigoană contra celor mai cuminți fii ai poporului român, dintre cari au ales tocmai pe Vasile Lucaciu, despre care deja la 1887 procurorul un reprezentant al guvernului a scris: „Iată ocazia cea mai bună, ca acest om, care acum este acuzat de propriii săi coreligionari să fie făcut imposibil". Ei, nu a fost el în drept să califice cum se cuvine apucăturile unui guvern care comite astfel de fapte? Convocătorul este un răspuns la prigoana îndreptată contra lui. Nu i se poate lua în nume de rău că veștejește faptele barbare ale unei bande nesocotite cu care națiunea maghiară desigur că nu se identifică, ci se revoltă contra vandalismului comis. Dar unde am ajunge, ce ar fi de noi, dacă s'ar încuraja astfel de fapte și s'ar permanentiza? Ce s'ar întâmpla când Parisul, purtătorul faclei civilizației, ar arunca facla și ar pune la cale atrocități condamnabile din evul mediu? Ce ar fi dacă s'ar călca toate drepturile umane și s'ar spulbera tot ce este frumos, bun și adevărat, când s'ar înăbuși orice liberalism, orice simț uman, când o națiune ar fi expusă lovitoruilor barbare ale unui popor brutal?

Ce ați zice D-voastră, dacă întreg poporul fran-

cez ar face la fel? Nu ați zice că francezii au înebunit? Tot așa, condamnând pe Vasile Lucaciu, care a sărit să apere dreptul uman, d-voastră ați încuraja pe acei oameni brutali cari a făcut rușine întregei țări prin faptele lor.

De altfel, este surprinzător că guvernul în loc să caute pe autorii vandalismelor și ai pedepsi, prigonește pe bărbații cari s'au ridicat să-și apere persoana și avutul, condamnând pe cei ce au taxat faptele lor ca vandalisme asiatice.

Intr'adevăr, rolul apărării e greu, căci trebue să ne desbrăcăm de orice interes personal spunând adevărul, chiar când prin aceasta ne periclităm situațiunea. Și chiar dacă Vasile Lucaciu a numit vandalisme faptele petrecute la Turda, Şimleu şi Arad și bașbuzuci pe cei ce le-au săvârșit, nu cred că Dv. judecând drept ați putea nega că putea să se exprime altfel. Când s'a săvârșit atacul contra lui Ioan Rațiu dela Turda, s'au făcut pregătiri pe o scară întinsă și la timp, pentru a-i asigura reușita. Mai mult, preparativele s'au făcut chiar sub ochii poliției și întreg vandalismul a fost condus de oamenii siguranței publice. Pietrele cu cari s'a bombardat casa lui Rațiu au fost transportate acolo cu cotigele primăriei. Din fotografiile ce am onoare a vi le prezenta puteți vedea ce s'a făcut acolo. In timp ce se bombarda casa se auzeau strigăte sălbatice la adresa lui Rațiu: „Trădător de patrie!" „Jos Valachii!" „Moarte opincarilor!" „Ucideți pe nădrăgarii valachi!" „Ştreang lui Rațiu!" și alte asemenea cuvinte. Nu era acesta un atentat la viața unui cetățean?

Și aceasta s'a petrecut într'un oraș cu 7000 de

maghiari și nici o mie de români, și nimeni nu i-a venit în apărare. Așa s'a petrecut și la Șimleul Silvaniei și la Arad.

Se potrivesc astfel de fapte cu cultura unui public orășan maghiar? Servesc ele la sporirea nimbului statului maghiar? Se potrivesc ele cu mult lăudatul cavalerism maghiar? Atentatul la viața și averea cetățenilor pașnici nu este pasibil de pedapsa codului penal? Au fost mii de atentatori și nici unul din ei n'a fost pedepsit. Ce fel de ordine e aceasta? Cum se poate numi poliție aceea cu concursul căreia se fac astfel de fapte? Se accentuiază mereu că națiunile să trăiască în bună pace. Dar acolo unde nu-i ordine, acolo unde vandalii criminali devastează fără răspundere, unde se atacă cel mai sfânt drept individual scris în lege: viața, averea, libertatea și sunt prădate sub scutul poliției, se poate vorbi de pace? Acuzatul n'a făcut decât să apere acest drept și nu cred că s'ar găsi un om cu judecată care să-l condamne.

CAP. V.

UN CAPITOL DE ISTORIE REALĂ

Preşedintele ordonă cinci minute pauză, după care apărătorul dr Iuliu Coroianu continuă:

— Prin convocarea sa Lucaciu nu a agitat contra nici unei naţiuni. Pentruca să poată conţine elemente pentru aţâţare la ură, trebue să utilizeze cuvinte cari aţâţă patimile, răscolesc ura. Ce aţâţare este în pasagiul incriminat? Dimpotrivă, acuzatul a urmărit potolirea românilor agitaţi în urma sălbaticei campanii a presei maghiare, care se năpusteşte cu atâta furie contra noastră dela Memorand încoace. Teama că adunarea dela Şişeşti se termina cu exces este absolut neîntemeiată. Se ştie că românii nu s'au dat la fapte ilegale niciodată. La 1848 s'au adunat la Blaj 40.000 de români. Ce ordine a domnit acolo. Insuşi Iosif I. a recunoscut că românii sunt cei mai răbdători şi mai iubitori de ordine dintre popoarele Monarchiei. Dacă este ceva de regretat, e faptul că solgăbirăul a oprit cu forţa adunarea dela Şişeşti. S'a scăpat astfel ocazia de a se arăta cât de legali sunt românii şi cât de neîntemeiată este persecuţia lor şi acuzaţia d-lui procuror Cserna, care spune că Lucaciu a voit să răscoale patimile prin convocarea adunării, când cuvântul naţionalitate nu există în adresa incriminată.

Dlor jurați, nu cred că veți putea declara vinovat pe acuzat de crima ce i se impută, de a fi agitat contra naționalității. Dar procesul mai are și o lature politică. Nu există un stat în Europa în care populația să fie atât de diferită ca în patria noastră, ca naționalitățile diferite să fie în masse atât de compacte și unde conștiința națională să se manifeste atât de unitar ca la noi. E de prisos să discut aci caracterul autochton al acestor popoare deoarece viața națională în prezent nu se sprijină pe drepturile istorice, ci pe puterea de care dispune și cu care se manifestă simțul național la fiecare națiune. Nu trebue să dovedesc că în decursul veacurilor legile fundamentale ale Ungariei nu arată nicăeri că ar fi fost cuceritori și cuceriți. Iar dacă în trecut nu s'au dat semne de viață națională mai intensivă, nu e pentrucă legile ne-ar fi declarat cuceriți, ci fiindcă înainte de 1848 țărănimea a fost pusă la discreția clasei privilegiate și că domnea arbitrarul nemeșilor, libertăți nu existau și astfel nici viața națională nu putea lua avânt, ca în epoca ce a urmat după revoluție. Libertățile au creiat așa zicând popoarele etnice. Pe acele timpuri clasele privilegiate, de orice nație erau, se străduiau să-și păstreze privilegiile.

Ideea de stat maghiar nu era cunoscută peste tot. Limba maghiară era puțin cultivată, încât numai Széchenyi, destul de târziu, a fost acela care a atras atenția clasei privilegiate asupra cultivării naționalismului. El a zis: „Nyelvében él a nemzet" (Națiunea trăește prin limba sa). Principiile moderne ale apusului și cuceririle lui au străbătut și partea dela răsărit a Europei. Astfel și noi cei de

aici am prins comoara cea mare a vieţii: libertatea, independenţa, conştiinţa naţională. Aceste idei au deşteptat la viaţă şi naţionalităţile de aici deschizând porţile iadului, ale labirintului în al cărui întuneric zăceau popoarele din partea noastră. Şi care naţiune din patria noastră a fost cea dintâi, care proclamând libertatea şi independenţa naţională a ridicat arma pentru apărarea lor? Nu ungurii? Nu aci în Debreţin apostolul libertăţii voastre urcându-se pe tribună la 1848 a zis?:

— „Afirm cu credinţa cea mai sfântă, cu convingerea cea mai curată că a sosit timpul când Ungaria trebue să fie liberă şi independentă!"

Nu e locul aici să analizez întrucât s'a realizat şi cum a decurs lupta pentru independenţă şi ce a urmat după revoluţie, nu vreau nici să arăt jertfele ce le-au adus maghiarii pe altarul independenţei, pentru care a câştigat atunci simpatia întregei lumi culte. Vreau să accentuez numai, că soarele sfânt al libertăţii nu a strălucit la 1848 numai pentru Unguri, ci razele lui s'au extins şi peste celelalte popoare din patrie. Acelaş foc sacru, care încălzind piepturile maghiarilor, le-a dat putere, a încălzit şi pe români chemându-i la viaţă naţională. Lăsat pe aripi libere geniul naţional, pretinde drepturi pentru toate popoarele din patrie, pentru binele patriei comune şi din punct de vedere umanitar. Iar dacă românilor li se cuvin aceste drepturi, dacă sunt vrednici de ele, vom putea judeca dându-ne seama, că ei şi-au păstrat limba şi obiceiurile mii de ani, iar când vânturile libertăţilor a suflat peste plaiurile noastre, românii n'au întârziat nici ei de a şi-le cuceri.

Păcatul celor mai multe naţiuni este, că ajungând la apogeul aspiraţiunilor **nu se mulţumesc de puterea de care dispun, ci vor să se extindă şi peste sfere unde jignesc drepturi identice cu ale lor.** Un proverb francez spune: „Pofta vine mâncând" aşa şi tendinţa unor popoare de expansiune. **Fericite sunt acele popoare, cari îşi pot înfrâna la timp această poftă. Durere, la noi nu este aşa.**

Domniile Vastre domnilor juraţi sunteţi cetăţeni ai celui mai maghiar oraş unguresc, nu aveţi contact cu naţionalităţile şi astfel numai din ziare aveţi cunoştinţă de existenţa noastră. Cunoştinţele adunate în felul acesta sunt greşite şi cu multe lacune, ba chiar induse în eroare, căci în presa maghiară s'au furişat o mulţime de indivizi, cari nu aparţin nici uneia din naţionalităţile din patrie şi cari trec peste cel mai luminos adevăr, numai pentru a-şi face interesele. Nimeni dintre acei ce cunosc spiritul art. 44 al Legii dela 1868, adecă legea despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor şi cei ce cunosc cuprinsul adreselor către tron ale lui Francisc Deák, că în patria aceasta mai sunt afară de maghiari şi alte naţionalităţi a căror libertate naţională trebue să fie garantată prin lege. Cât s'a aplicat din aceste legi pentru români se vede din conţinutul Memorandului, în care românii arată cât sunt de nedreptăţiţi, deoarece toate drepturile înscrise în lege sunt călcate în picioare. Ardealul e maghiarizat cu forţa, deşi veacuri de-arândul a fost separat de Ungaria. Unirea s'a făcut într'un chip, care nu corespunde câtuşi de puţin principiilor liberale şi de echitate. Ardelenii sunt nedreptăţiţi că nu li se garantează o justiţie şi administraţie cum

ar trebui și că după pactul dela 1868 în Ardeal se menține o lege electorală și de presă mai severă decât cea din Ungaria. Greutățile noastre cele mai mari sunt cele ce izvorăsc din călcarea legii egalei îndeptățiri, care a ajuns literă moartă. Ba fiecare guvern a progresat atât de mult în nesocotirea acestei legi, încât azi am ajuns să vedem cum se discută pe față în cercurile politice maghiare, dacă nu ar fi mai bine să se șteargă această lege cu desăvârșire.

Mi-aduc aminte de o întâmplare istorică. Un rege din Eliada era foarte aspru în stăpânirea sa, nu respecta legile și era tiran cu poporul. Cu toate astea o femee se ducea zilnic la Biserică și se ruga pentru el. Striga cu voce tare, ca D-zeu să dea viață lungă Regelui. Regele auzi aceasta și o întrebă:

— Cum de te rogi tu pentru mine, când eu sunt un rege tiran?

— Majestate, ești al treilea Rege tiran, mai tiran decât antecesorii tăi. Mă rog lui Dumnezeu să-ți dăruiască viață lungă, ca fiul tău să vină cât mai târziu la domnie, căci el va fi desigur și mai tiran!

Așa sunt și guvernamentalii din Ungaria cu naționalitățile, fiecare guvern care vine caută să supraliciteze pe celelalte în tiranie. Această purtare a guvernelor maghiare față de naționalități e contrară spiritului în care s'a făcut legea dela 1868 și în flagrantă contrazicere cu promisiunile făcute de maghiari înainte. In răspunsul la mesaj la 1868 parlamentul a zis între altele: „Nu vom uita că nemaghiarii din Ungaria sunt tot așa de buni fii ai

patriei ca ungurii și cu toată bunăvoința vom căuta să asigurăm prin lege tot ce este în interesul lor și al patriei".

Oare așa s'a făcut? Nu sunt acestea litere moarte?

Eu, domnilor jurați, nu știu cum vă închipuiți Dv. misiunea legilor. Cred însă că nu are nici un înțeles, nu se rentează deloc a se obosi și a se cheltui făcându-se legi, ca apoi să nu se respecte.

Mi s'ar putea imputa că risc o afirmare prea îndrăzneață, dar la rândul meu aș putea să invoc o mulțime de fapte din cari reese în chip neîndoelnic dreptatea afirmațiunei mele, petrucă dacă privim viața practică pe orice teren, nu vedem decât călcarea legii egalei îndreptățiri. Și suntem jigniți, nu numai pe teren administrativ și al justiției, ci și pe terenul bisericesc și școlar. Iar aceste drepturi naturale ale poporului e păcat să fie călcate, chiar în interesul statului. Invățăturile lui Amos Comenius, al cărui jubileu de 100 de ani s'a serbat atât de frumos în acest oraș, ne arată câtă frumusețe și putere există în dreptul popoarelor de își educa fii săi în spirit național și în limba maternă. Ni se dă nouă acest drept? Așa-i că nu! Poate fi condamnat Lucaciu pentrucă-și apără acest drept? Desigur că nu. Nu este exact ce spune d-l procuror, că poporul merge orbește pentrucă este incult. Inculți sunt mulți și între unguri. Ei ascultă pe preoți știind că vor binele națiunii. Țăranii simt aceasta conștienți fiind de naționalitatea lor. Ei cunosc pe cei ce le vor fericirea. Dovadă țăranii dela Șișești pe cari preotul abia îi poate reține să nu treacă la ortodoxism, numai pentrucă Episcopul Szabo a lovit în

preotul Vasile Lucaciu. Iată cum țin țăranii români la conducătorii lor. Desigur că nu ar ținea dacă nu ar crede că fidelitatea lor duce la fericirea lor. Starea noastră culturală nu este așa de înapoiată cum o prezintă d-l procuror. Dovadă că noi am dat României nu mai puțin de 6700 de tineri cu învățătură, pentrucă ei n'au putut trăi aci, deoarece regimul pe care d-l procuror îl servește a închis pentru noi toate căile vieții publice.

(Manifestare între jurați.)

Dacă țărănimea este incultă, e din cauza asupririlor aplicate de sistemul actual de guvernământ.

— Să nu faci digresiuni vorbind de politică! — întrerupe președintele.

— D-l procuror m'a determinat să stărui asupra unor chestiuni politice, și să nu se uite că aci e vorba de un proces politic — răspunde apărătorul. — Dacă ungurii vor prosperarea țării lor, să respecte dreptatea, să nu calce în picioare celelalte naționalități și **să nu uite învățămintele ce le dă istoria, că toate popoarele conduse de alte sentimente, decât al bunului simț, al frumosului și al adevărului, au pierit.**

Domnilor jurați, fiți drepți, și prin verdictul d-voastră negativ dați satisfacție unui om acuzat fără temei, satisfăcând dreptatea însăși!

CAP. VI.

UN DISCURS DOCUMENT ISTORIC

După o mică pauză preşedintele întreabă pe acuzat dacă mai are ceva de spus.

— Da, am — răspunde Vasile Lucaciu — vreau să vorbesc mai pe larg.

— Iţi dau cuvântul — zise preşedintele — cu condiţia ca să vorbeşti ungureşte.

— Am dreptul să vorbesc româneşte!

De pe băncile juraţilor năvălesc droaie de injurii la adresa lui Vasile Lucaciu:

— Opincar obraznic, valach puturos! Nu ţi-e ruşine! Ne sfidezi aci la noi acasă. In această casă a justiţiei maghiare nimeni n'a mai vorbit limba valachă până acum.

Cu toată situaţia ameninţătoare Vasile Lucaciu prezistă în hotărîrea sa:

— Legea îmi dă dreptul să mă apăr în limba mea maternă.

Preşedintele se consfătueşte cu judecătorii, consultă legea, apoi aproape fără voia sa spune:

— Acuzatul are cuvântul.

Figura impunătoare a lui Vasile Lucaciu se ridică şi cu vocea sonoră şi cu oarecare sarcasm în ea, ca şi cum ar vorbi dela tribuna parlamentară, spune:

— Onorată Curte! Propunerea d-lui jurat ca să vorbesc în altă limbă, decât cea a dulcei mele mame, îmi vine tocmai bine, pentrucă nimic ca această invitare nu dovedește mai bine, că e vorba aici de o înscenare politică cu scop, ca în acelaș timp, când sunt dat judecații și poate temniței, să mi se ia și mărturie că renunț la dreptul acordat prin lege. Tocmai acest lucru arată că nu eu vreau să prezint pe români puși față în față cu ungurii, ci Curtea cu jurii vrea să confirme aici o luptă ce se dă demult între D-v. și noi. Cu părere de rău însă nu pot satisface dorința d-lui jurat de a mă auzi vorbind ungurește.

Președintele cere interpretului să traducă cele spuse, după care Vasile Lucaciu continuă:

— Când am fost invitat aici la instrucție un prieten m'a întrebat imediat:

— Ce punct de explicație vei lua ca să te aperi?

Par'că vedeam în fața mea scena de față: pe procuror cu acuza lui grozavă, că am agitat la ură contra naționalităților, crimă ce se pedepsește cu asprimea legilor patriei noastre — am zis atunci:

— Mă voi duce la acest monument, care împodobește grădina publică a colegiului, ridicat în memoria celor căzuți în lupta pentru libertate la 1848—49 și mă voi însufleți dela monumentul virtuților cetățenești, înălțat de pietatea voastră asupra osemintelor părinților și fraților voștri, pe cari însuflețirea națională i-a preamărit ca semizei ai libertății.

Inspirat dela acel monument voi spune acuzatorului și judecătorilor mei, că și inima mea este

plină de aceleaşi sentimente, cari au împins la luptă pe eroii voştri, că şi în pieptul meu clocotesc aceleaşi sentimente, cari nu-l lasă să se odihnească pe fiul iubitor al naţiunei sale, câtă vreme îşi vede fraţii în suferinţă. Voi spune că lupta pentru naţionalism este privită azi ca crimă de către reprezentantul puterii publice ungureşti şi-mi propuneam să vă întreb:

— Oare fraţii şi nepoţii acelor semizei lăsavor ca în mormântul pe care d-l procuror l-a deschis în mijlocul nostru, să îngropaţi D-v. cel mai nobil sentiment, cea mai frumoasă nizuinţă pentru cucerirea drepturilor şi libertăţilor naţionale, ca acel mormânt să fie astupat cu ţărîna verdictului de osândă al D-v? Oare umbrele celor căzuţi atunci şi slăviţi de d-v. nu vor veni să se pună între d-v. şi mine, să vă servească de un memento, să vă arate că mergeţi pe căi greşite, când luaţi la goană pe un luptător naţional, numai pentrucă el aparţine altui neam decât cel maghiar?

D-lor juraţi, să nu uitaţi şi să nu credeţi, că ideea libertăţii este un soare numai pentru o plantă ori un sentiment al unui singur om. Nu, d-lor, ideia libertăţii este izvorul bogat al virtuţii, care dă direcţie popoarelor, este soarele la care ne încălzim cu toţii, care cu o putere dumnezeiască luminează minţile şi nobilează inimile tuturor naţionalităţilor. Şi numai acele popoare s'au dovedit virtuoase cari au urmat cu toată curăţenia principiul sublim al libertăţii, al naţionalismului. Cele mai frumoase pagini ale istoriei omenirei sunt acelea scrise cu sânge vărsat pentru libertate.

Istoria ne învaţă, că numai acele popoare s'au

ridicat, cari au avut mulţi fii gata a se jertfi pentru libertate, dar acelea cari n'au înţeles sacrificiul şi au jignit în desvoltarea lor alte popoare stingherind în cursul ei cultura umană, chiar dacă s'au ridicat pentru'n moment de impunătoare forţă, la urmă au căzut, au dispărut, încât azi abia mai există ca amintire istorică. Urme neperitoare nu au lăsat, decât un nume rău. Şi când mă refer la istorie, cred că nu am nevoe de analiză filozofică să expun în ce măsură mă inspiră pe mine învăţămintele istoriei. Vin numai să vă spun cu ce măsură să aplicaţi d-v. pentru poporul nostru dreptul naţional, dreptul a se iubi, iar mie, modest luptător naţional, cât drept mi se cuvine să fac pentru naţiunea mea.

Istoria îmi aminteste un lucru, că un luptător naţional trebue să-şi precizeze punctul de vedere, fie în ce priveşte politica, fie în ce priveşte cultura. Trebue să arate piedestalul pe care stă luptând pentru binele obştesc. In stadiul acesta cred să eu am aflat punctul de plecare. Piatra care serveşte de bază piedestalului meu este caracterul meu de preot, care îmi impune lupta pentru sfintele drepturi ale naţiunii mele suferinde. Iar piedestalul de pe care predic nu poate fi altceva decât punctul de vedere modern al liberalismului pus în strânsă legătură cu legile eterne ale moralei. Ce înseamnă pentru mine morală evangelică: fiecare naţiune să se desvolte în libertate deplină, sentimentele nici unui popor să nu fie jignite în avântul lui. Numai în felul acesta practicată libertatea poate să rămână idealul splendid al popoarelor, altfel se preface în venin ugigător. Ucide pe cei ce au înţeles'o greşit, cari însă înainte de a pieri aduc

stricăciuni incalculabile popoarelor ce voiau să meargă înainte.

Preşedintele întrerupe pe orator, cerând tălmaciului să-i tălmăcească cele rostite. Apoi face observaţii acuzatului că dacă ar vorbi direct ungureşte l-ar înţelege mai bine juraţii.

— Nu-mi pasă cât și cum înţeleg juraţii apărarea mea. Tocmai acest icident e o dovadă ce absurditate e să faci justiţie prin tălmaci.

— Eu nu pot să redau fidel discursul acuzatului — spune interpretul Iosif Nestor.

— Nu înţeleg de ce acuzatul refuză a vorbi ungurește, când știe atât de bine. — Zise juratul Balogh Ferenc. Eu am asistat și în streinătate la asemenea procese, dar nicăiri acuzatul nu putea cere să fie ascultat în limba sa maternă, dacă aceasta nu era limba statului.

— Domnilor, eu nu sunt strein aci, eu sunt în patria mea. Am dreptul să mă apăr în limba mea maternă — răspunde Lucaciu. — Şi dacă e să răspund d-lui jurat, răspunsul nu poate fi decât să-i atrag atenţia din nou asupra chipului cum se servește justiţia în Ungaria.

— Şi cum vrei d-ta să fie servită? — întreabă președintele.

— Românii să fie judecaţi de judecători cari cunosc limba poporului — preciză Lucaciu.

CAP. VII.

UN STAT ÎNTEMEIAT PE VIOLENȚĂ NU POATE DĂINUI

Când interpretul traduce observația lui Vasile Lucaciu jurații rîd cu hohot.

Vasile Lucaciu continuă:

— Probe — d-lor jurați — **că popoarele cu idei confuze și greșite asupra libertății și culturii pier cu vremea, ne dă istoria destule.** Pentrucă n'avem decât să ne întrebăm cum au căzut marile imperii antice și cum dovadă că cultura adevărată, în orice împrejurări trebue să se înfățișeze în toată plenitudinea sa, este împrejurarea că cultura adevărată s'a menținut, a trăit în mijlocul celor mai grele vremi. Cultura Romană s'a păstrat veacuri de-arîndul, pe când **poporul războinic al lui Hamilcar, care propovăduia ura, a pierit. De ce? Pentrucă nu era îndreptățit, sentimentul său nu** se **baza pe etica socială, el considera ura ca o virtute și izvor de viață a unui popor.** Mai eclatant ne arată religia creștinească, care s'a închegat, cu toate că era atât de mult combătută și s'a întins pe toată suprafața pământului, **pentrucă e morală și se bazează pe iubire și pace.** Și tot numai pe baze morale și pacinice, lipsite de ură s'au constituit statele moderne ca Franța, Italia, Anglia, și s'au prăbușit state care nu aveau la bază principii sănătoase, ci

tendinţe nedrepte, caracteristice evului mediu. Şi aflăm că din haosul emigraţiunii popoarelor au răsărit insule culturale sub forme atrăgătoare. Ele stau azi în fruntea civilizaţiunii omenirei. Francezii, englezii, italienii s'au dovedit buni asimilatori de popoare barbare prin iubire și dreptate. Dar centrul de cristalizare și de formaţiune al acestor state și popoare a fost puterea culturală combinată cu morala evangelică a căror colaborare a dat formă masselor crude.

In patria diferitelor popoare, în care trăim noi, de asemenea se arată o tendinţă medievală, iar cât de neîndreptăţită şi fatală este această tendinţă, este tocmai ceea-ce se petrece aci, traducerea mea pe banca acuzaţilor, și d-v nu mă puteţi înţelege căci vorbesc în limba mea maternă, dar procedând conform legii nu mă puteţi sili să vorbesc altfel. Aceste tendinţe nu au succes în imperiul nostru din contră au deșteptat sentimentul naţional în fiecare popor din Monarchie. Așa că aceste popoare sunt azi niște individualităţi naţionale cari își pretind drepturi naţionale, aspirând la libertate și independenţă naţională.

Această stare de lucruri dovedește că aci nu a existat niciodată o putere cultură superioară care să poată servi ca centru unei noui formaţiuni de popoare.

Şi e rău domnilor, că vă faceţi servii unei tendinţe neîndreptăţită, pentrucă un stat căruia îi lipseşte cristalizarea, acea putere care tinde la formarea și întărirea statului naţional, nu poate dăinui. Iar statul nostru are mai multe naţionalităţi a căror clădire în felul cum o faceţi, este cu neputinţă să

întărească statul. Caracterul poliglot al statului există demult, chiar dela fondarea lui. Nu se poate nega aceasta nici cu privire la prezent, cu atât mai puţin în viitor, pentrucă viaţa popoarelor se desvoltă în spirit naţional. Tendinţa periculoasă ce s'a ivit între unguri este ideea de stat maghiar exclusiv, care a rezultat procesul de azi. Această tendinţă nu duce spre un ideal frumos, ci e o meschinărie ca să se persecute un român prezintându-l ca un agitator, când el nu calcă nici o literă a legii. Aceasta nu poate fi un principiu de stat, ci idealul spre care să tindă toţi factorii decisivi din stat trebue să fie asigurarea fericirei familiilor, existenţa tuturor cetăţenilor deopotrivă. Acesta este adevăratul liberalism, nu, ca în prezent, când acei ce se fălesc că au luptat odinioară pentru libertăţi să devină ei opresori, agresori, atentatori la viaţa publică a altei naţionalităţi. Baza statului neputând fi decât înțelegerea morală dintre cetăţeni, neputând fi decât acolo unde morala se respectă, evident că ideea de stat maghiar exclusiv, provocând lupta între naţionalităţi, nu poate fi decât imorală. Este cu atât mai imorală, cu cât pretinde să mă lapăd de eul meu.

Da, acest ideal maghiar, acest altar la care vă închinaţi cu toţii, este împodobit cu steagul liberalismului, dar el îmi cere jertfă limba si naţionalismul meu. Ei bine, eu nu mă voi închina la astfel de altar, pentrucă apropiindu-mă de el, aflu că emblemele libertăţii sunt înşelătoare, şi in loc să ne primim drepturile naturale şi atribuţiunile românismului, ne cere să ne desbrăcăm de acestea.

Când ungurii au venit aici pe acesie plaiuri

frumoase ale patriei noastre, și popoarele de aci i-au lăsat să întemeieze stat, nu a fost vorba de stăpâniți, ci a fost vorba de un stat constituit din popoare cu drepturi egale și naturale și politice. Cum zice un celebru istoric al Ungariei: „Dextera dantes fecerunt" și numai atâta timp cât acest principiu scos în relief de chiar fondatorul statului s'a respectat, nu a fost vorba de ideea de stat național maghiar. Iar, când a răsuflat și a câștigat teren această idee meșteșugită, ea culege prea multe jertfe. Adevărații patrioți maghiari, cei nepreocupați și cu inima neîncolțită de șovinismul periculos se vor întreba, dacă e bine să se facă astfel de jertfe și vor cădea desigur pe gânduri întrebându-se unde au să ducă aceste lucruri?

Ingrijorarea lor e motivată, pentrucă e vorba de pericolul ce amenință o lege făcută de cei mai cuminți maghiari, e vorba de sacrificarea de ștergerea cu desăvârșire a legii dela 1868, în care sunt fixate principiile enunțate de Széchenyi, Deák Francisc, ba chiar și de Kossuth. Deoarece și el a accentuat în diferite rânduri, mai ales după înfrângerea, ce a suferit-o, încercând să fondeze un stat național maghiar, a spus că dela împăciuirea naționalităților din patrie depinde întărirea acestui stat. Toți acești bărbați au voit să ne dea atunci o bază de înțelegere. Cum și de ce s'a deviat dela acea intenție bună, cum vine azi un reprezentant al guvernului și mă acuză pentru fapte ce nu sunt pedepsite de legile țării și creiază o situație periculoasă silind o ceată de cetățeni onorabili: sau ei să judece în necunoștință de cauză, sau eu să fiu silit a renunța la drepturile mele naționale.

De aceea mult aş dori să vă desbrăcaţi de orice patimă, de orice influenţă primită din citirea presei maghiare, care întortochiază totul şi făcându-vă cunoscute ideile şi sentimentele noastre să judecaţi cu atâta sânge rece, cu câtă sinceritate vă expun eu idealul nostru naţional. Desigur că aţi aplauda atunci, aţi recunoaşte că în modestele mele acţiuni pe teren naţional şi bisericesc nu mă conduc niciodată decât de iubirea neamului meu şi al patriei.

Văzând abaterea dela principiul legii naţionalităţilor toţi românii se întrebă, dacă legislaţiunea aceea a fost sau nu sinceră. Noi credem că nu a fost sinceră, a fost numai rezultatul unui moment de luciditate, iar de atunci s'a pornit o evoluţie nefirească, care ne jigneşte adânc, care a conturbat întreg organismul statului, care a împins la luptă popor contra popor, pentrucă d-lor juraţi, azi întreg organismul oficial şi neoficial s'a pus în serviciul unei mişcări, care tinde la răpirea drepturilor noastre naţionale.

— Rog pe acuzat să fie scurt şi să se mărginească la discuţia celor aduse de procuror în actul de acuzare şi să nu facă politică — zise preşedintele, dupăce interpretul traduce spusele lui Lucaciu.

— Da, voi fi scurt — răspunde Lucaciu — căci dacă ar fi după dreptate, să spun toate suferinţele noastre, ar trebui să proclamăm localul tribunalului locuinţă permanentă, căci doamne mult amar de lucruri ar fi de spus. Şi aşa pe scurt însă trebue să spun ce ne doare mai tare.

Onestitatea politică îmi impune aceasta. Voi

spune cu demnitate și cu tărie că toată presa maghiară și toată puterea statului lucrează la realizarea utopiei de stat maghiar. Și acum vă întreb d-lor jurați, că în această luptă imorală, în această febrilă fermentațiune, în această fatală pornire a factorilor conducători în statul nostru, unde rămân drepturile asigurate ale națiunii române, unde rămân cele mai justificate și mai sfinte năzuințe ale noastre spre cultura și desvoltarea individualității noastre naționale? Toate acestea au devenit lucruri iluzorii și efemere pentru noi. Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților este numai o escamotare a lumii culte, este praf aruncat în ochii popoarelor civilizate, ca nimeni să nu observe ce se petrece în țara noastră și așa să se poată realiza în tihnă idealul imoral și imposibil: utopia de stat maghiar. Această evoluție sinistră în sistemul politic, ne-a exclus pe noi din legislațiunea țării. Așa că azi suntem siliți să ne dăm seama asupra situației la tribunalele corecționale, în ușa temnițelor. Vă asigur însă d-lor jurați, că virtutea noastră cetățenească și rezoluția noastră în lupta și reclamarea drepturilor nu slăbesc nici în fața tribunalelor, nici în pragul temnițelor d-v. Vom prostea și din fundul temniței, mai ales de acolo, căci nicăeri ca în temniță și nimeni ca cel cu lanțuri de mâini și de picioare nu poate să dorească mai tare libertatea și să aibă curaj și bărbăție pentru a lupta ca adevărul să triumfe. Nimeni ca cel apăsat nu se însuflețește mai mult de dorul și iubirea națională. Mi s'a spus să nu fac politică pentru apărarea mea, dar oare acuza nu este dela început și până la sfârșit politică? Sunt silit să fac și eu incursiuni istorice, pentru-

ca comparând icoana trecutului cu cea a prezentului să reese luminos inferioritatea stării ce ne apasă.

Revin la acuză.

Declar cu toată convingerea patriotului cu conştiinţa împăcată că sunt acuzat pe nedrept. Voi înfrînge însă întreaga acuzare.

Ce cuprinde hârtia incriminată?

Ea se referă la memorand şi ca să puteţi înţelege întreaga afacere, trebue să vă spun ce cuprinde acest memorand.

— Invit pe acuzat să lase chestia Memorandului — zise preşedintele.

— Deduc din această invitare a d-lui preşedinte că d-nii juraţi cunosc memorandul — replică Lucaciu. Lucru necesar, deoarece procurorul a pornit dela acel memorand. Eu voi aminti de el aci numai întratâta întrucât se impune cu rigoare.

Am să reclam mai înainte de toate, că noi am lucrat întotdeauna pe faţă şi în cadrele legii. Memorandul nu poate fi privit deci ca o lucrare antipatriotică. El a fost înaintat monarchului şi nu cuprinde agitare la ură contra naţionalităţilor, ci este un protest contra actualului sistem de guvernare. Când noi plătim tribut şi ne vărsăm sângele pentru ţară în aceeaşi măsură ca ori care altă naţionalitate, când prin muncă, prin soare şi ninsoare căutăm să ne susţinem şi să sporim bogăţia naţională şi a statului, cum vine procurorul să ne trateze astfel? Crede că vorbind cu dispreţ despre noi, că acuzându-ne ne va demoraliza şi intimida? Şi ne va face astfel accesibili pentru ideea de stat maghiar şi că ne va slăbi simţul nostru naţional? Se înşală! Bazaţi pe lege şi inspiraţi de intenţii patriotice şi

curate, nu ne însoțește frica în nici o acțiune a noastră. In fața tendințelor maghiare de a înăbuși în celelalte naționalități simțul de libertate, mirarea noastră este cu atât mai mare cu cât istoria maghiară are atâtea pagini triste, despre luptele pentru libertate. Insuși Pulsky a zis că forma actuală a statului este rezultatul conspirațiunilor. Va să zică luptătorii d-v. naționali au luptat și pe ascuns, V'ați făcut tovarăși cu state străine dușmane Monarchiei. Astfel oare nu Bercsényi a fost trimis și a stat doi ani la Curtea Rusească numai pentru a câștiga pe ruși pentru revoluția ungurească și contra stăpânirii pe care a-ți declarat-o streină? Dar Klapka cu soții săi, n'a conspirat și el în Italia, pe când românii noștri își vărsau sângele pentru tron?

CAP. VIII.

CALEA PE CARE AȚI APUCAT DUCE LA PRĂBUȘIRE

După pauza ordonată de președinte dr Vasile Lucaciu continuă:

— Și ați luptat atunci D-voastră contra asupritorilor, pentruca azi înșivă să deveniți tirani, și neam vărsat noi sângele pentru patrie pentruca să nu fim liberi, ci tratați ca supuși sclavi? Asta pare a fi rezultatul acelor lupte: să vă constituiți în Curte cu jurații și să mă judecați pe mine pentrucă am făcut lucruri, pentru cari, dacă aș fi dintre ai D-voastră mi-ați ridica statue. E o constatare tristă, cu atât mai tristă pentru mine, căci distrugeți un ideal. Căci vă ridicați contra unei lupte drepte și cinstite, pe față nu pe ascuns. V'ar plăcea poate mai bine dacă am conspira și noi? Nu vedeți că streinii stau la pândă, cu scara rezimată de zidul cetății, gata să treacă zidul imediat ce o încăerare internă le ușurează asaltul? Iar sistemul actual oferă dușmanilor statului motiv să creadă că ar putea găsi aici prieteni în caz de atac. Iată de ce sistemul inaugurat de D-v. este fatal existenței Ungariei. Vă previn, să vă întoarceți până mai e vreme, căci calea pe care ați apucat-o duce la prăbușire.

De ce această pornire fatală? De ce atâta ură distrugătoare? De ce vreți să înăbușiți în noi dorul

de libertate şi de egalitate politică economică şi socială? Credeţi că împilându-ne pe noi, voi veţi fi mai fericiţi? Dacă am putea munci în libertate, am prospera şi cu noi ar spori şi avuţia naţională. Or, această bogăţie se răsfrânge și asupra Dv. De ce vreţi ca voi să aveţi numai trandafiri și noi numai ghimpii lor? De ce nu vreţi să împărţiţi cu noi și bucuriile și durerile ce le are un stat în progresul său social şi naţional? De ce vreți să fim în permanentă luptă cu D-voastră, căci prin asta însuși corpul ţării noastre sufere? Şi cine ia răspunderea pericolului ce-l aduce provocarea D-v. nejustificată? Cine poate nega dreptul poporului român de a pretinde și a lupta pentru libertate? Așa stând lucrurile putem striga în numele dreptăţii: Jos egemonia, jos tirania distrugătoare! Dacă ungurii voiesc libertate și independenţă naţională, de ce neagă românilor acelaşi drept? Vom lupta și noi pentru acest ideal, cu toată prigoana ce se deslănţue contra noastră. Ungurii demult râvnesc după independenţă desăvârşită. Insuși Jókai a spus alegătorilor săi la Cașovia în 1884, că toţi ungurii luptă pentru desăvârșita independenţă naţională, nu numai kossutiștii, ci și guvernamentalii. Deosebirea este numai că aceştia din urmă nu sunt nerăbdători, ci așteaptă momentul oportun. Şi acest timp oportun îl găsește Jókai Mor pe când le va reuși ungurilor să asimileze toate naţiunile conlocuitoare. Da, dar când e vorba de independenţa naţională a Ungariei avem și noi de spus un cuvânt. Căci nu suntem numai umplătură în acest stat, o simplă cantitate neglijabilă, ci un popor căruia i se cuvine un rol în stat. Dacă e vorba să se facă dreptate și egalitate, de ce nu pune

sub acuză d-l procuror pe toţi politicianii maghiari, cari propovăduesc ruperea Ungariei de Austria şi proclamarea independenţei? De ce numai pe noi? De ce se împarte dreptatea cu două măsuri? De ce sè loveşte numai în noi conducătorii poporului român? Or nu ştiţi că cine ne insultă şi batjocoreşte pe noi, vatămă şi insultă întregul popor românesc?

Calităţile naţiunii române o fac vrednică de a sta alături de cele mai alese popoare. De aceea ni se pare un crivăţ articolele ziarelor maghiare, cari zilnic insultă naţiunea română. Mă înspăimântă atâtea calomnii la adresa unei naţiuni. Acestea fac agitaţie contra naţionalităţilor. De ce nu ridică d-l procuror acuză contra lor? De ce nu-i traduce şi pe ei în faţa justiţiei? Aceste ziare ungureşti scriu că acest stat sau va fi naţional maghiar sau nu va exista. Proclamă pe faţă stârpirea noastră şi a ne îndepărta de patrie şi tron, îndemnând pe maghiari să ne atace călcând legile cari ne ocrotesc, iar pe de altă parte bucurîndu-se ostentativ că împăratul nu a primit delegaţia română. Virtuţile naţiunei române nu au slăbit însă prin aceasta. **Politica de ură va ajunge cu totul alte scopuri decât cele urmărite de cei ce o practică.** Ungaria nu va fi niciodată stat naţional maghiar în forma ei de astăzi. Căci **pentru aceasta se cere unitate, solidaritate între cetăţeni, indiferent de neam şi religie şi această solidaritate nu** se **creiază prin ură şi prigoană.**

Domnilor Juraţi, contele Szapáry a spus într'un discurs al său: „Coroana poate fi informată pe două căi despre cele ce se petrec în Monarchie: pe cale oficială şi prin organe particulare". D-v. de asemenea sunteţi informaţi în afacerea pe care o

judecați în două feluri: pe cale oficială de către procuror și pe cale particulară de către presă. Aceste ambe căi sunt rele. Dacă vreți să judecați drept, primiți informații și dela un om care luptă pentru dreptate și libertate națională.

D-l procuror vrea să bage zizanie între români și unguri, ca apoi să-i prigonească pe cei dintâi și să agite pe cei din urmă. Apoi spune că există între români unii cari nu sunt solidari cu noi, ci cu guvernul maghiar. Durere, sunt și de aceștia. Cred însă că nu e nevoe să arăt cum se creiază astfel de oameni. Amintesc numai că ați avut și D-v de luptat contra astor fel de oameni ai d-voastră, pe cari i-ați numit trădători. In ce-i privește pe ai noștri, ei sunt foarte rari și sunt disprețuiți și făcuți de ocară de către popor, după cum și merită. Aceasta s'a adeverit chiar zilele trecute, când simbriașii guvernului maghiar, sateliții perfizi ai șovinismului, au voit să ne spargă rândurile încercând să-mi mânjească și caracterul meu nepătat cu propriile lor infamii.

D-l procuror mă acuză că sunt agitator. Da, sunt agitator și sunt mândru de această numire, pentrucă nu agit contra patriei, ci contra sistemului actual susținut de d-l procuror, care merită să fie combătut, căci învrăjbește, deși ar fi de dorit ca popoarele din patrie să trăiască în pace și frăție. Apoi, dacă sunt agitator fiindcă combat un sistem de guvernământ, pe care-l combat mai multe partide, maghiare chiar, atunci agită și întreg Debreținul, căci debrecinenii au luptat contra actualului sistem de guvernare și la ultimele alegeri. Acuza ce mi se aduce este cu atât mai neîntemeiată, că agit la ură contra vreunei națiuni, cu cât în convocarea mea nu

se află cuvântul naţiune, nici naţionalitate. Am vorbit numai contra unui sistem de guvernare dăunător şi absurd. Dacă se pun la cale procese contra noastră în felul acesta, atunci ne convingem tot mai sigur că nu se mai poate trăi sub stăpânirea ungurească.

D-l procuror a mai avut o idee nenorocită care e o ruşine pentru veacul nostru. Spune că amăgitorii popoarelor (preoţii) au inventat chestiunea naţionalităţilor. Ca şi cum popoarele ar fi mulţumite cu situaţia şi numai noi i-am răscoli sentimentul de nemulţumire şi i-am angaja în luptă. A afirma aceasta înseamnă a nu cunoaşte starea mizerabilă şi de nemulţumire generală ce domneşte pretutindeni, căci a întortochiat lucrurile intenţionat numai pentru a ponegri o seamă de oameni, pe aleşii unui popor. Răutatea culminează mai ales în faptul că procurorul ne numeşte amăgitori ai poporului pe noi preoţii şi cărturarii, cari luptăm pentru interesele naţiunii. D-l procuror calomniază prin aceasta o seamă de oameni venerabili, cari de veacuri conduc popoarele pe calea luminării scoţându-le din întunericul evului mediu. Ce aţi zice d-v. dacă cineva ar taxa de amăgitori pe marii naţiunei d-voastră? Pe Széchenyi, Wesselényi, L. Kossuth şi alţii? Aceasta atunci când D-v. păstraţi în suflete un cult pentru aceşti luptători. D-l procuror a batjocorit în mod neiertat întregul popor român făcându-l incult, că merge orbiş după preoţi. Ca şi cum ţăranii români ar fi nişte masse inconştiente, nişte vite, pe cari să le duci de căpăstru cum îţi place, ca şi cum ei nu ar şti cine le voeşte binele şi de cine să se păzească. Ba, d-l procuror intră în Biserica Românească afir-

mând că preoii noștri predică ura dela altar. Spune aceasta fără a aduce cea mai slabă dovadă. E trist când un procuror general recurge la asemenea apucături. Dar, chiar de ar predica preoții noștri naționalismul dela înălțimea altarului, prin aceasta încă nu agită la ură. Dar preoții maghiari și în special cei reformați ce au făcut oare, nu au predicat naționalismul dela amvon? Cazul s'a întâmplat chiar în biserica reformată de aci din orașul D-v. Or. dacă preoților maghiari li este permis, de ce nu ne-ar fi permis și nouă, a propaga dela altar iubirea de neam și de libertate?

Iată de ce stau liniștit în fața D-voastră, de ce cred și sunt convins că mi-am îndeplinit o datorie când am săvârșit fapta pentru care d-l procuror m'a tradus pe banca acuzaților. Un singur lucru mă surprinde din spusele d-sale: Cum se face ca după insultele ce le-a debitat națiunii române nu v'a propus să trimiteți felicitări vandalilor bașbuzuci dela Turda, Șimleu și Arad, acestor eroi cu cari văd că se identifică națiunea maghiară, dându-mă judecății pentrucă am condamnat faptele lor mârșave...? O mai mare nedreptate nici nu se poate, decât să ne judece și condamne pe noi, cari punem stavilă unor porniri rușinoase și dezastruoase pentru stat, iar cei cari în miez de noapte dau asalt caselor cetățenilor leali se plimbă liberi, ba sunt priviți ca niște bravi. Iată de ce sper, domnilor jurați, că veți respinge cererea d-lui procuror. Prin verdictul drept ați astupa prăpastia pe care a săpat-o d-l procuror între mine și D-voastră, între români și maghiari. Ve-ți astupa-o cu logica bunei înțelegeri, cu ramurile dreptății, ca astfel să se desmintă odată afirmațiunea că

puterea publică în Ungaria ocrotește elementele turbulente, iar pe cetățenii cu credință către tron și patrie îi prigonește. Iar de nu veți pronunța verdict de achitare, atunci nu e a mea răspunderea pentru vrajba, amarul și ura, ce crește din zi în zi, pas cu pas și amenință cu dezastru patria noastră. Să fiți cu luare aminte. Nu vă cer nici grație nici indulgență. Dar vă cer, ca dacă voiți să vă arătați vrednici de aceia cărora le-ați ridicat monument în grădina publică, dacă voiți să dați o slabă dovadă de imparțialitate, de dragoste de adevăr, dacă voiți să arătați că iubiți libertatea să achitați un prigonit pentru dreptate, pe un acuzat, care n'are alt păcat, decât acela că-și urește sclăvia.

Ultimele cuvinte ale lui Lucaciu sunt acoperite de strigăte:

— Să trăiască, urmate de huiduelile ungurilor și de sunetul clopotului președintelui. Wacarmul nu'ncetează. Președintele suspendă ședința.

CAP. IX.

REPLICI

Românii au îmbrățișat pe Vasile Lucaci și l-au felicitat călduros pentru energica sa cuvântare. Argumentele zdrobitoare și curajul exemplar al lui Vasile Lucaciu au răpit pe români, ba au determinat și pe recalcitranții ziariști maghiari să recunoască frumusețea limbii române și talentul oratoric al acuzatului.

— Eu credeam, cum am învățat, că limba valachă e limbă slavă — zise ziaristul Szentmiklossy — și acum iată că trebue să constat că e plină de latinisme. Un sfert din ea am înțeles-o fiindcă știu latinește.

— De fapt are o sonoritate atrăgătoare — rspunse Rákossy.

Intre români și unguri se încinge o vie discuție. Sub influența discursului lui Lucaciu românii au prins curaj să înfrunte pe unguri în chiar palatul justiției lor.

Ungurii răspund violent numind pe Lucaciu „valach turbat". Românii nu se dau bătuți și pun la punct pe maghiari.

Președintele intrînd abia poate impune liniște în sală, apoi dă cuvântul procurorului general Cserna Vincze, pentru a răspunde în replică.

Procurorul e foarte slab în vorbirea sa și aducea argumente ridicole.

— Nu vreau să bat în retragere dela discuţia provocată de acuzat — zise el — pentrucă îmi place lumina şi adevărul, şi mai ales pentrucă vreau să profit de acest favorabil prilej să dovedesc că ungurii sunt drepţi şi toleranţi. Dacă n'ar fi aşa, desigur că acuzatul nu putea vorbi româneşte aci în cel mai maghiar oraş al Ungariei. De altfel tocmai felul în care acuzatul a stăruit asupra hotărîrii sale de a vorbi româneşte, dovedeşte că avem de aface cu un agitator periculos, că el înţelege să batjocorească justiţia noastră ştirbindu-i caracterul maghiar. In felul acesta ar putea veni şi un chinez şi să ne ceară să-l judecăm în limba lui. Chiar acum, când acuzatul ar trebui să fie modest şi blând, supus faţă de justiţie, el agită şi aci. Prin această atitudine vrea să câştige simpatia conaţionalilor săi, ca să-i fanatizeze cu atât mai tare pentru a-i putea stăpâni. D-voastră d-lor juraţi veţi împiedica agitaţia dând un verdict afirmativ. Veţi face să dispară, de pe arenă cel puţin pe un timp oarecare, acest agitator; care cu atât e mai periculos cu cât este un om cult şi ştie ce face când aţâţă la ură pe români contra maghiarilor. Atacurile dela Turda, Şimleu şi Arad le desaprob şi eu. Dar ele n'au fost aşa cum le descrie apărarea. Dimpotrivă valachii au fost cei cari le-au provocat. Acuzatul spune că valachii în Ungaria nu se bucură de apărare. El nu vrea nici mai mult nici mai puţin decât să poruncească şi ei în stat. Dar asta ar însemna curată anarchie, ar însemna terorizarea majorităţii din partea minortăţilor, după cum scriu ziarele ungureşti, cari se ocupă zilnic cu această chestiune. Cer aspra condamnare a acuzatului, ca să simtă că trăeşte în ţară cu stăpân.

Apărătorul cere și i se dă cuvântul în replică:

— Onorată Curte, am ascultat cu multă atenție replica d-lui procuror general și mărturisesc că m'a surprins foarte mult. Cum vine d-sa ca într'un proces în care românii și ungurii sunt puși față în față, să învinovățească pe acuzat pentrucă uzează de un drept al său de a se apăra românește, drept înscris în lege? In felul acesta dl procuror condamnă însăși legea țării, legea care este, ar trebui să fie cea mai puternică garanție a viitorului acestui stat. Cât de falșă și nenorocită este această acuzare și cât de nepotrivită e cu comparația, că atunci și un chinez ar putea veni și pretinde să fie judecat în limba lui, reese chiar din spiritul legii dela 1868. Această lege nu vorbește despre noi ca despre niște străini, venetici, cum ar putea fi un chinez care s'ar rătăci prin Ungaria, ci ne tratează ca pe un popor autohton, căruia îi recunoaște toate drepturile naturale și naționale. Avem deci de aface cu lucruri înscrise în lege, astfel opinia d-lui procuror despre acuzat, care a refuzat să vorbească ungurește, nu are nici o valoare, deci nu vă poate influența pe d-v. când veți da verdictul. Revenind la felul cum d-l procuror apără instrucția defectuoasă ce s'a făcut în cazul de față, și cazul ciudat în care e primită apărarea permiteți-mi să vă atrag din nou atenția asupra traducerii defectuoase a hârtiei incriminate și mai ales asupra faptului că d-l procuror citează numai anumite pasagii scoase tendențios din convocare și cari nu exprimă spiritul de care a fost condus autorul ei. Din contră, ele vor să vă prezinte pe acuzat în culori falșe, cu un caracter pe care nu-l are. Ce a scris Vasile Lucaciu în convocare? A

afirmat că atentatele dela Turda, Şimleu şi Arad sunt başbuzucii, că aceste fapte nu pot fi altfel caracterizate, dovadă e chiar declaraţia d-lui procuror care şi el le condamnă. Nici în această declaraţie, demnă de altfel, d-l procuror n'a mers până la capăt cu adevărul, căci zice că ele au fost provocate de valachi prezentându-vă un tablou neadevărat despre vandalismele ce au avut loc. Spune că este vorba numai de spargerea unor ferestre, când ştiut este, au scris'o şi ziarele maghiare, că la Turda, în miez de noapte, o ceată de 3000 de oameni au bombardat în toată regula, ore întregi casa unui cetăţean pacinic dr Ioan Raţiu. De ce? Pentrucă a adus la cunoştinţa înaltului Tron suferinţele unui popor credincios. Iar dacă este adevărată afirmaţiunea că autorităţile lasă frîu liber elementului turbulent, iar pe cetăţenii loiali îi persecută, ce dovadă mai eclatantă mai trebue decât că Vasile Lucaciu este tradus în faţa d-voastră şi procurorul cere pedepsirea lui. De ce? Pentrucă a protestat contra barbariilor comise. Ce să zică Europa despre justiţia maghiară, când va auzi că Lucaciu a fost condamnat, iar zurbagii dela Turda sunt sărbătoriţi ca eroi, fără ca procurorul să fi făcut măcar cercetări în cauză?

D-lor juraţi, iarna trecută am avut o convorbire cu un înalt demnitar. Acest bărbat de stat învăţat, dar din Budapesta, luat şi el de curentul nenorocit, care a răpit pe maghiari, mi-a zis:

— „Naţionalităţile din Ungaria să se facă maghiari, iar dacă nu, să poftească a părăsi ţara."

Mărturisesc, că m'a întristat adânc văzând până unde împinge pe oameni şovinismul nesăţios.

Şi plin de îngrijorare pentru soarta patriei acesteia am zis:

— Dar ce se va întâmpla, când naţionalităţile nu vor mai putea suferi maltratările la cari sunt supuse, văzând cum la Turda de pildă, însăşi autorităţile dau năvală peste casele cetăţenilor leali? Căci la Turda s'a găsit o scară a primăriei rezimată de fereastra casei devastată şi D-na Raţiu ceruse asistenţă poliţienească cu o săpătămână înainte, dar a fost refuzată. Ce va fi — zic — dacă naţionalităţile într'o bună zi vor părăsi ţara? Nu va rămâne oare aci un mare gol, un pustiu imens, nu se va produce o criză incalculabilă, când aproape două treimi din cetăţeni vor pleca, deoarece atâta numără naţionalităţile din Ungaria. In toată Ungaria limba maghiară nu o vorbesc decât opt milioane de suflete.

Proteste în public. Strigăte:

— „Oho".

— Aşa e! — strigă românii.

Preşedintele sună din clopot.

— Să nu credeţi d-lor juraţi, — continuă Coroianu — să nu creadă nici un maghiar, că plecând noi, veţi putea aduce în locul nostru streini dintre cari număraţi şi acum destui în sânsul d-voastră şi cari v'au împins la fapte ruşinoase pe cari însuşi d-l procuror le condamnă. Şi chiar dacă ar veni streini, ei întărindu-se şi înmulţindu-se ar cere cu vremea drepturi naţionale. Şi ce aţi ajunge astfel? Va trebui să acordaţi streinilor drepturile pe cari le pretinde o populaţie autohtonă. Ar fi mai bine aşa? Să daţi drepturile streinilor, iar poporului,

care a apărat patria împreună cu d-v. în vremuri grele i le refuzaţi.

Tot d-l procuror zice că faptele detestabile, numite de acuzat „başbuzucii" le-au săvârşit maghiarii „ultraişti" (extremişti). Dacă este aşa atunci nu vă declaraţi solidari cu aceşti vandali, nu-i apăraţi şi nu judecaţi pe cel ce i-a condamnat, a protestat contra lor. Naţiunea maghiară să nu ia asupra sa vandalismele săvârşite de turdeni, şimlăuani şi arădani, atunci procesul de faţă nu mai are nici o bază, nici un rost, căci acuzatul nu a agitat contra naţiunei maghiare, ci contra acestor vandali. Poate că nu vă place d-lor juraţi, nu-i va plăcea nici publicului maghiar acest adevăr, dar de multeori sunt adevăruri usturătoare. Pentrucă după cum femeilor nu le place să le spui adevărul în faţă nici publicului nu-i place, mai ales când acest adevăr este crud şi supărător. Caracterul meu de apărător îmi impune însă, ca trecând peste orice consideraţie să scot la iveală adevărul. De aceea repet, că nici în convocare şi nici în Memorand nu există ce a citit dl procuror.

Domnilor, dacă e vorba să se facă lumină, trebuia ca d-l procuror să vă spună că citatele cu idei separatiste, ce pretinde a le fi scos din memorand, nici nu există în Memorand, ci sunt extrase din rezumatul făcut tendenţios de către presa maghiară, în care s'au strecurat atâţi streini. Apoi chiar de s'ar cuprinde în Memorand aceste lucruri nu este locul să se vorbească aci despre el, căci nu pentru Memorand este dat acuzatul în judecată, ci pentru circulara incriminată. Dacă nu convine ciuiva Memorandul să facă proces pentru Memorand.

— Veţi avea un asemenea proces, naveţi grijă — întrerupe procurorul.

— Tot astfel să nu credeţi că aruncând în puşcărie pe dr Vasile Lucaciu, veţi ucide sentimentul românesc din sufletul poporului românesc. Ideea nu se ucide, căci ea va trăi în veci. Ideea naţională va trăi şi dupăce veţi întemniţa pe Lucaciu. El fiind închis, alţi zece, o sută se vor expune pentru aceleaşi principii, pentru acelaş ideal. De aceea, aştept dela sentimentul d-v patriotic, şi contând pe respectul ce-l aveţi pentru dreptate cer să respingeţi cerere a d-lui procuror şi să pronunţaţi verdict de achitare.

Azi d-l procuror ne acuză de comunism politic, pentrucă voim să ne revalidităm drepturile şi ne împotrivim înstrăinării sufletului nostru. D-l procuror ne mai acuză de patriotism condiţionat, zicând că noi numai atunci suntem mulţumiţi, dacă ni s'ar împlini toate dorinţele, dacă am fi înconjuraţi de toate belşugurile. D-l procuror este nedrept şi necunoscător al aspiraţiunilor noastre şi ne acuză cu uşurinţă iresponsabilă. Oare Vasile Lucaciu, cu capacitatea, talentul şi cultura lui n'a găsit un post mai bine situat, mai bine retribuit, decât sărmana parochie dela Şişeşti? Desigur că da. Ba i s'au oferit situaţii înalte, splendide chiar, dar el n'a primit, pentrucă, pătruns fiind de misiunea sa sfântă, de apostolatul său măreţ, a preferat să rămână într'un sat înconjurat fiind de iubirea poporului său, pentru a cărui fericire munceşte şi luptă necontenit Dar opera lui nu are un caracter rebel, ci este o luptă legală, dusă de un popor de ordine.

D-l procuror ne mai impută că mergem pe la Bucureşti şi cheltuim bani acolo, în loc să-i dăm pentru şcoalele româneşti de aici, pentruca să înainteze şi românii pe cale culturală, căci sunt foarte înapoiaţi.

Cuvintele d-lui procuror mă miră. D-sa, ca om cult, ar trebui să ştie că omul călătorind, văzând lumea exterioară, învaţă, se desvoltă, câştigă. Făcând cunoştinţa oamenilor culţi din ţări streine, deci şi dela Bucureşti, noi ne întoarcem de acolo cu învăţătură, cu câştig. Valorificând aceste cunoştinţe aci acasă cultura noastră naţională va prospera. Ungurii tocmai pentrucă nu călătoresc, nu vor să înveţe dela alţii, nu ştiu ce este în lumea mare şi au idei atât de scălciate, se induc ei înşişi în eroare, în ce priveşte realitatea. De aceea credeţi D-v. că toate popoarele din lume sunt barbare, numai ungurii sunt centrul civilizaţiei supreme.

Şi apoi, dacă Vasile Lucaciu e acuzat că a agitat contra naţiunei maghiare, chiar adevărat să fie d-v. ar trebui să vă declinaţi competinţa căci nu sunteţi în drept să judecaţi fiind parte interesată, d-v. fiind lezaţii. Legea spune că nimenea nu poate aduce judecată în propria sa cauză.

In ce priveşte afirmaţiunea că în Ungaria toate popoarele sunt egal îngrijite şi ocrotite, să-mi fie permis să observ că emigrarea în massă a românilor ardeleni în România liberă, şi mai ales a tinerilor intelectuali, nu se face desigur pentrucă actuala stăpânire i-ar proteja prea tare, ci pentrucă li se închid toate căile unei vieţi şi unei validităţi a talentului şi capacităţii lor. D-l procuror spune că iubeşte deopotrivă pe maghiari, slovaci, români,

etc. In ce ne privește pe noi, nu a dovedit-o cu nimic. Şimleul Silvaniei cade în raionul activităţii sale, de ce n'a deschis acţiune contra maghiarilor cari au devastat casele românilor? Dar procesul de faţă arată că d-sa este foarte părtinitor. Ca să reviu asupra emigrărilor, spune că nu numai românii, ci și săcuii emigrează. Este foarte adevărat. O fac pentrucă sistemul latifundiar dela noi îi constrânge pe săcui să trăiască pe un pământ foarte sărac. Ei se duc în România la munca câmpului și la alte munci și în cele mai multe cazuri se reîntorc acasă cu buzunarele pline, aci își întăresc gospodăriile făcând case, cumpărîndu-și vite cu banii câștigaţi în România. Iar tinerii intelectuali români duc cu ei un capital intelectual, duc învăţătura câştigată aci cu mult sacrificiu din partea părinţilor lor, pentrucă aci nu pot exista. Ei nu se mai întorc acasă niciodată, căci nu au la ce. Stăpânirea și întregul sistem social și naţional este mult mai vitreg cu proprii săi cetăţeni, decât cel din România cu streinii de neam și ţară. Unde este deci egalitatea de care vorbește d-l procuror? Şi unde este inexactitatea constatărilor făcute de acuzat, care a arătat toate aceste nenorociri ale vieţii noastre publice?

Acum, domnilor juraţi, dacă există în sufletul d-voastră numai un pic de credinţă, de independenţă în acţiunea d-voastră, după-ce v'aţi convins de nevinovăţia lui Vasile Lucaciu, să pronunţaţi verdict de achitare, iar dacă verdictul va fi altul decât cel așteptat de bunul simţ și de sentimentul de dreptate, atunci vom ști că aţi procedat din ordin superior și că verdictul a fost dinainte hotărît.

CAP. X.

VERDICTUL

După pledoaria apărătorului Coroianu Curtea cu jurații se retrage în deliberare. In sală domnește o liniște încordată. Spre acuzat se mai aruncă câte o injurie de către studenții maghiari, dar tăișul lor pare mai lipsit de convingere:

— „Valachule te așteaptă pușcăria."

— „Verdictul va fi o lecție binemeritată pentru tine."

— „Vor învăța minte și ceilalți valachi."

— „Nu vei scăpa fără trei ani de pușcărie" — erau cuvintele ce i se adresau, din guri diferite, pe la spate.

— Nu este cea mai mare nedreptate ce mi se face mie și celorlalți români — răspunse Lucaciu calm.

Soarele-și aruncă ultimele raze pieziș pe fe-rastra Tribunalului din Debrețin, când președintele întră urmat de judecători și de jurați. In sală se face liniște forțată. In mijlocul acestei tăceri abia înăbușite juratul Mark Endre dă citire verdictului:

— Cei doisprezece jurați ai Curții din Debrețin aducând verdictul în procesul preotului dela Șișești dr Vasile Lucaciu, acuzat de agitațiune contra națiunei maghiare, îl găsesc vinovat și pronunță

verdict de condamnare cu totalitate de voturi: „DA", adecă toate 12 voturile s'au dat afirmativ.

In sală se aud murmure, apoi izbucnesc strigăte:

— Éljenek az esküdtek! („Trăiască juraţii".)

Urmează apoi alte strigăte:

— Trăiască Vasile Lucaciu!

— In mijlocul unui tumult asurzitor procurorul Cserna Vince se ridică:

— In urma verdictului dat de Curtea cu juraţii, cer să i se aplice acuzatului maximul de pedeapsă. Curtea n'a găsit circumstanţe atenuante. Acuzatul e un om cult şi ştie ce face. E conştient şi complect responsabil de actele sale.

Apărătorul Coroianu se ridică şi el:

— Fac apel la sentimentul de dreptate al Tribunalului şi rog să i se aplice minimul de pedeapsă.

Tribunalul se retrage în deliberare şi după o scurtă absenţă reapare şi preşedintele Igyártó Sándor pronunţă sentinţa:

— In numele legii Curtea cu Juraţii condamnă pe dr Vasile Lucaciu la un an închisoare de stat, 500 fiorini amendă şi 49 fiorini cheltueli de judecată.

CAP. XI.

LA SEGHEDIN

Pe malul Tisei, la împreunarea ei cu Mureşul, se ridică o clădire vastă, cenuşie, care dela distanţă îţi face impresia unei cetăţi. De fapt este numită „Cetatea Seghedinului". Zidurile vechi şi cenuşii ale clădirei într'o parte sunt spălate de valurile Mureşului, ca şi cum ar vrea ca în semn de protest să sape la temelia zidului lugubru şi misterios pentru a-l părbuşi şi spăla în apele Tisei. Parcă ar şti că în dosul acestui zid lâncezesc atâtea vieţi şi se înăbuşe atâtea idei. Unele iasă la iveală, altele se irosesc, se înăbuşe în aerul îmbâcsit al celulelor, cum se stinge o flacără copleşită de o lavină de nisip.

Ce este această clădire misterioasă şi ce ascunde în dosul ei?

E închisoarea, vestita puşcărie numită, par'că în semn de batjocură „Csillag" (Steaua), care prin natura ei ar trebui să se numească „norul" sau „întunerecul". De stea nici vorbă nu poate fi. Numai dacă nu se înţelege aşa, că în această „stea" se sting atâtea stele, cari au îndrăznit să arunce o dâră de lumină în întunerecul unui sistem social şi naţional, ai cărui păzitori sunt înfrăţiţi cu iadul.

Cei mai mulţi dintre osândiţii acestei puşcării sufăr pentru ideile lor. Sunt căţiva socialişti, doi

anarhişti, un republican şi mai mulţi naţionalişti români, slovaci, sârbi şi ruteni. Unii dintre deţinuţi cad într'o melancolie nesfârşită şi nu vorbesc nimic. Nu se ştie dacă se resemnează sau cugetă. Alţii însă discută între ei, dar subiectele discuţiilor nu sunt banalităţi trecătoare, ci sunt frământări de idei, cari ascund între ele mari idealuri menite să fericească omenirea. Majoritatea lor sunt utopice, poate chiar naive, dar destul de îndrăzneţe, fapt pentru care propagatorul lor a trebuit să sufere condamnarea şi să fie adus aci pentru a ispăşi „păcatul" ideilor sale. Cei mai curajioşi zâmbesc cu sarcasm, când constată, împreună cu tovarăşii lor de ispăşire, că guvernanţii vor să închidă ideile.

— In trecut, ideile se ardeau pe rug — zise anarchistul Méray — acum stăpânitorii se mulţumesc să le închidă. Dar cum ideile arse s'au răspândit ca scânteile focului din rug, ideile închise se vor răspândi ca aburii unui cazan explodat.

— De ce voiţi voi schimbarea lumei actuale şi înlocuirea ei cu alta nouă? — întreabă naiv contele Fehérváry, care este condamnat pentru duel.

— Pentrucă progresul omenirei nu poate fi închis într'o ladă ca un peşte captivat, ca să nu se mai desvolte — răspunse socialistul Gáborffy, foarte vorbăreţ, care nu rămânea dator la nimeni cu răspunsul şi care-şi închipuia că până la eliberarea lui din închisoare va converti pe toţi deţinuţii la socialism.

— Capitalismul se apropie de declin, va trebui să dea faliment şi cine va veni să-i ia locul decât fiul său legitim: socialismul? — încheie el cu hotărîre.

— Şi de ce nu fiul său ilegitim: anarchismul? — zise cu oarecare îngâmfare anarchistul Troyai. — Anarchismul bazat pe omul superior, propovăduit de Nietzsche și creiat de Bakunin — întări el.

— Eu cred că lucrurile stau altfel — zise o voce sonoră. — Acel supraom, care e menit să transforme lumea nu este al lui Nietzsche, nici al lui Bakunin, ci eternul omenesc al lui Isus.

Toţi cei din grup se întoarseră spre figura celui ce grăi astfel și care continuă urmat de atenţia celorlalți:

— Da, eu cred că trebue să luptăm pentru realizarea imperiului dreptăţii, un imperiu în care fiecare individ să aibă în sufletul său scânteia demnităţii de om, și cred că acest imperiu, pentru realizarea căruia s'a restignit Isus, va veni numai atunci, când vom ști să ne ridicăm pe noi înșine, când vom ști să ne debarasăm de micile defecte și de manifestările instinctului josnic al urii. Omul se mântuește numai prin sine — sunt convins de aceasta. — Dar mai cred că până când această ridicare de sine a marilor masse populare, este împiedicată de stările sociale actuale, în cari omul de rând nu se poate ridica, noi, cei mai luminaţi avem datoria să luptăm și pentru această desrobire socială, căci numai aceasta poate aduce și desrobirea sufletelor de sub jugul păcatului inconștienţei. Isus a propovăduit și el suprema iertare, dar a luat în mână biciul când s'a dus printre farisei.

E interesant felul cum vorbești d-ta — zise socialistul Gáborffy — ca și cum ar vorbi un preot și un filosof, totodată.

Cel care grăi mai înainte râse cu bunătate:

— Poate că sunt şi una şi alta — şi cu aceste cuvinte se retrase încet din grupul convorbitorilor.

— Cine e acest individ interesant — întreabă contele Fehérváry.

— Atâta ştiu că e valach, şi că abia de câteva zile a fost adus la închisoare răspunse sârbul Pavlevici.

— Eu ştiu cine este — zise Méray — este preotul dr Vasile Lucaciu, condamnat de Curtea din Debreţin pentru agitaţie.

— Imposibil — ripostă contele Fehérváry — un valach nu poate fi aşa inteligent.

— Da, că inteligenţa au monopolizat-o conţii — observă batjocoritor Méray.

CAP. XII.

INTERVIEV LA PUŞCARIE

Gheorghe Pop de Băseşti, vicepreşedintele Partidului Naţional Român, era foarte neliniştit. Cu paşi domoli se plimba prin camera împodobită cu tablouri istorice. Pe păretele din faţă, figura lui Simion Bărnuţiu, alături de ea tabloul lui Avram Iancu îmbrăcat în costum naţional, pe păretele celalalt Andrei Mureşanu declamând: „Deşteaptă-te Române", iar vis-a-vis figurile triste: Horia, Cloşca şi Crişan.

Badea Gheorghe — cum îl numeau prietenii săi, pe Gheorghe Pop de Băseşti, — privea îngândurat focul din sobă care se agita, ca un rob ce vrea să-şi rupă lanţurile. Gândurile i se opresc încontin la Vasile Lucaciu. Figura lui impunătoare şi plină de curaj îi apărea mereu înaintea ochilor. Il vedea în momentul când întrase pe poarta ferecată a închisorii dela Seghedin. In loc să fi fost trist şi abătut, el avuse cuvinte de mângăere şi îmbărbătare pentru cei ce rămâneau dinafară.

— N'a mai scris de două săptămâni — îşi zicea Badea Gheorghe. Ce o fi cu el de nu dă semne de viaţă? O fi bolnav şi nu vrea să-i întristeze pe cei ce se gândesc la el, sau afurisita de cenzură i-a oprit iar scrisorile?

Tocmai se hotărî să scrie o nouă scrisoare eroului deţinut când cineva bătu în uşă.

— Intră!

— Te salut cu tot respectul, scumpul nostru domn preşedinte, — zise tânărul ce intră.

— Fi bine venit dragul meu Mihali — răspunse cordial Gheorghe Pop de Băseşti. Ce noutăţi aduci tinere Teodor? Desigur ai să-mi comunici vre-o bucurie. O citesc din ochii tăi.

— Priveşte numai Bade Gheorghe — şi Teodor Mihali scoase un ziar, pe care desfăcându-l îl arată lui Gheorghe Pop de Băseşti.

Cu interes crescând citiră în ziarul maghiar: „Zombor és Vidéke".

„Beszélgetés az oláh apostollal". (Interview cu apostolul valach.)

„Redactorul nostru a făcut o vizită la închisoarea dela Seghedin unde a vorbit cu interesantul luptător naţional al valachilor ardeleni, cu popa Vasile Lucaciu. Dela prima vedere, figura marcantă a lui Vasile Lucaciu, îţi face o impresie impunătoare. La întrebări răspunde calm şi cu o hotărîre, care te face să-l admiri. Vocea lui sonoră dă cuvinte răspicate şi limpezi, ca şi cum ar vorbi dela amvon sau dela tribuna parlamentară. Nimic nu trădează vre-o nemulţumire personală sau vre-o plângere."

„L-am rugat să ne vorbească ceva despre viaţa sa, despre suferinţa lui în închisoare şi despre planul luptelor sale în viitor, dar am fost refuzat categoric:

— „Persoana mea nu prezintă nici o importanţă, ci numai curentul istoric pe care-l reprezint.

Dacă te interesează îți pot sta la dispoziție în privința aceasta, privitor la chestiunile ce frământă azi întreaga societate. N'are importanță ce se întâmplă cu un luptător, cu un preot, cu un ostaș al unei națiuni, care luptă pentru libertatea și drepturile ei. Individul este pentru totalitate, pentru ideal și nu totalitatea și idealul pentru individ. In societate individul poate să sufere, poate să aibă necazuri personale, dar aceasta nu influențează direct mersul desvoltării sociale. Societatea își urmează cursul ei, cu sau fără un individ oarecare. Repet, eu nu dau vieții mele personale mai mare importanță decât unei părticele din întreaga frământare socială. Eu nu sunt decât o picătură din valurile fluviului omenirii. Și nu interesează picătura, ci fluviul".

— Acestea sunt într'adevăr cuvintele lui Vasile Lucaciu, — zise Gheorghe Pop de Băsești cu bucurie. Ii recunosc stilul și temperamentul.

— Se vede că nu l-a părăsit curajul — întări Teodor Mihali.

Apoi citiră în continuare:

— „In ce privește lupta noastră, a românilor ardeleni, ea se cristalizează în programul partidului național român.

Punctele principale ale acestui program sunt următoarele:

1. Restabilirea autonomiei Ardealului;

2. Validitarea limbei române în legislație, administrație și justiție.

3. In regiunile românești să fie numiți funcționari români.

4. Revizuirea legii naţionalităţilor în spirit liberal şi democratic.

5. O nouă lege electorală bazată pe votul universal, egal, direct şi secret".

— „Dela acest spirit liberal şi democratic aşteptăm mult — zise Lucaciu în continuare. — Azi, în concepţia de stat găsim contradicţii necorespunzătoare, dreptului natural, şi celui colectiv şi positiv. Liberalismul este singura forţă, care poate să îndrepte şi să excludă aceste nedreptăţi ale trecutului".

După o scurte pauză Lucaciu continuă:

— „Mi se reproşează încontin că sunt antipatriot şi un cetăţean indezirabil. Aceasta nu are nici o bază reală. Ceeace propovăduesc eu, în baza programului partidului naţional român, nu este antipatriotism, ci o revendicare naturală şi justă a timpului. Curentul gândirii nu poate fi înăbuşit, nici reprimat. Iar curentele cari se nasc din necesităţi istorice şi vitale ale unui popor impilat, vor eşi biruitoare peste orice obstacole ce li se pun în cale".

„Interlocultorul meu se înflăcărează în expunerea principiilor sale şi în urma acestui val sentimental ce l-a cuprins începe a vorbi şi de persoana sa. Aminteşte câteva scene din lupta sa personală ce a trebuit să o dea zi de zi, cu autorităţile administrative, cu solgăbirăul dela Baia Mare, pentrucă îşi exprima liber părerea şi pentrucă a întrodus limba română în cartea matriculară dela Şişeşti, unde activa ca preot".

Mai adresez lui Lucaciu o singură întrebare:

— „Ce părere ai d-ta, ca conducător al poporului român, despre viitor?

— „Eu cred în deplina reușită a cauzei românești, căci această cauză e dreaptă și este în acelaș timp cauza întregului spirit liberalist ce începe a se manifesta în toată lumea. La lupta noastră se asociază ca tovarăș toată suflarea cugetătoare. Cred și sunt sigur că vom învinge".

— Nu le-a reușit tiranilor să-i zdrobească sufletul — zise cu satisfacție Gheorghe Pop de Băsești — pe el l-au închis, dar ideile lui străbat și prin zidurile Seghedinului.

— Să trimitem acest jurnal la „Gazeta Transilvaniei" pentru a reproduce și cometa interviewul — zise Teodor Mihali.

... Și câteva zile mai târziu interviewul „pușcăriașului" se citea de către toți românii din Ardeal.

CAP. XIII.

DOINA LUI LUCACIU

Sufletul caută manifestări. Dacă e apăsat într'o parte, se manifestează în altă parte. E ca fluviul. Dacă întâlneşte obstacole se umflă pentru'n moment, apoi cu o forţă înzecită rupe zăgazul şi spală tot ce-i stă în cale.

Românul era impilat şi sufletul lui izbucnea ca nişte fâşii de apă din fântâna ţâşnitoare. Şi când aceste izbucniri se cristalizau, se transformau în doină. Munţii şi codrii, văile şi câmpiile răsunau de durerea ce se manifesta prin aceste cântece populare.

Cine le compunea? Cine le punea pe note? Poeţi şi compozitori anonimi, genii înăbuşite ale neamului românesc. Şi când ieşeau perfecte, erau ale tuturora, erau ale poporului românesc.

Zburau dela om la om, ca mierla din crangă'n creangă. Le cântau tineri şi bătrâni, în pădure, la câmp, la şezătoare, unde fetele torceau ca şi în cârciumi, unde feciorii petreceau, şi unde sufletele indignate îşi vărsau amarul. Doina era un însoţitor al drumeţilor, al durerilor din toate vremurile. Izbucnea odată, undeva, apoi se lansa, se întindea cu iuţeala fulgerului pe întreg întinsul ţării.

Pentru caracterul ei rebel, doina nu plăcea stăpânirii şi a fost interzisă sub aspre sancţiuni. Dar

baioneta jandarmului şi întunerecul puşcăriei, cum ar fi putut să împiedice o izbucnire a sufletului amărît?

Şi... pedepsele repetate au fost zadarnice, căci prigoana contra memorandiştilor şi în special contra lui Vasile Lucaciu au dat naştere unei Doine noui, o doină care întărea sufletele şi le făcea capabile să reziste oricărei prigoane. Doina lui Lucaciu răsuna stăruitor cu toată oprelíştea printre munţi, pe văi, prin păduri, pe câmpuri şi prin sate şi oraşe. In urma ei se înduioşau inimile şi se încleştau pumnii, iar jandarmii cu pene de cocoş zadarnic alergau să o prindă, căci ea era ca răsunetul pădurii, când o căutai într'o parte se auzea din altă parte.

I.

Cântă mierla prin păduri, of, of, of
Robu-i Lucaciu la unguri
Pentru sfânta libertate
De care noi n'avem parte,
Pentru sfânta libertate
De care noi n'avem parte.

II.

Nu fi mierlă supărată, of, of, of
Nu-i robia ne'ncetată,
Vine dalba primăvară
Fi-va Lucaciu liber iară,
Vine dalba primăvară
Fi-va Lucaciu liber iară.

III.

Nu suspina înzădar, of, of, of
Du-mi-te pân'la Sătmar,
Unde-i Lucaciu la'nchisoare,
Nu vede nici Cer, nici Soare,
Unde-i Lucaciu la'nchisoare,
Nu vede nici cer, nici soare.

IV.

Vântul bate, frunza pică, of, of, of
Inima mi se despică,
De durere şi de chin
Că-i Lucaciu la Seghedin,
De durere şi de chin
Că-i Lucaciu la Seghedin.

V.

Seghedine, Seghedine, of, of, of
Dumnezeu cum te mai ţine?
Mureş, Tisa până când
Te mai ţine pe pământ?
Mureş, Tisa până când
Te mai ţine pe pământ?

CAP. XIV.

ALTE PERSECUŢII

Şi veni ziua eliberării lui Vasile Lucaciu din închisoare. Cu aceasta însă persecuţiile nu s'au sfârşit. Altele noui s'au deslănţuit asupra lui. Nu avu linişte nici o săptămână în mijlocul familiei sale. Solgăbirăul îl cita mereu la Baia Mare, pentru a-i pune în vedere că nu are voe să facă nici o mişcare, să nu ia contact cu nimeni şi să nu comunice nici impresiile din închisoare, nici să îndemne pe cineva la vre-o acţiune. Scrisorile îi erau cenzurate şi numai aşa ajungeau la destinaţie dacă nu conţineau nimic ce considera solgăbirăul ca instigator sau compromiţător.

Cu toate aceste persecuţii, legenda despre Vasile Lucaciu se întindea cu iuţeala fulgerului dela Debreţin până la Braşov şi se cânta Doina lui oprită, fără să ţie seamă cei ce o cântă că vor intra şi ei la puşcărie. Şi închisorile din Aiud, Gherla, Satu Mare şi Seghedin erau pline de studenţi, învăţători şi ţăţrani români din Ardeal, cari nu se puteau abţine de a nu cânta măcar odată Doina lui Lucaciu.

Lui Vasile Lucaciu îi mai veni o surpriză peste mizeriile făcute de solgăbirău: Episcopul Ioan Szabo

din Gherla l-a suspendat din postul de preot al Şişeştilor. Acesta a satisfăcut cu plăcere ordinul guvernului maghiar, de a-l suspenda, căci nu-l avea la inimă pe Vasile Lucaciu, de când cu sfinţerea bisericei dela Şişeşti, şi din care cauză el a trebuit să înghită multe dela guvern, căci Vasile Lucaciu nu s'a mulţumit cu inscripţia: „Pro S Unione Omnium Romanorum" şi cu discursul rostit atunci, ci a continuat activitatea pentru care a fost de atâtea ori condamnat.

Vasile Lucaciu a atacat cu apel la pontificele Papa ordinul de suspendare al Episcopului Szabó. Papa a ordonat constituirea unei comisii disciplinare compusă din toate episcopiile române unite din Ardeal. Comisia aceasta s'a întrunit la Lugoj pentru a judeca faptele lui Vasile Lucaciu şi ordinul de suspendare dat de episcop. Păcatul cel mai mare a fost inscripţia simbolică de pe noua biserică construită de el la Şişeşti „Pro S Unione Omnium Ronanorum" şi cuvântarea rostită cu prilejul sfinţirei acelei biserici. Episcopul şi-a apărat cu dârzenie punctul de vedere, cerând respingerea apelului şi caterisirea preotului Vasile Lucaciu.

Soborul disciplinar însă a constatat că Vasile Lucaciu a procedat cu multă înţelepciune şi inimă de român şi bun creştin şi găsindu-l nevinovat admite apelul şi anulează ordinul de suspendare, declarând anticanonică şi arbitrară procedura episcopului. In consecinţă pedepseşte pe episcop şi întregul său consitor, conform legilor canonice, pentru fapta nedreaptă ce au săvârşit-o faţă de dr Vasile Lucaciu.

După această sentinţă neaşteptată Episcopul

Szabo, înfuriat peste măsură, îi aduce o nouă acuză lui Vasile Lucaciu. Il acuză de nesupunere deoarece a servit în biserică şi după suspendare. Dar nici în modul acesta nu l-a putut înfrânge pe Lucaciu. Un nou apel la Papa şi a eşit învingător şi din această luptă.

CAP. XV.

SCRISOAREA LUI VASILE LUCACIU

Intre aceste lupte Vasile Lucaciu a trimis lui George Pop de Băseşti următoarea scrisoare, care s'a strecurat prin cenzură:

SCUMPUL MEU BADE!

Ştiu că te întrebi ce-i cu Vasile de nu-ţi mai scrie.

Am fost cuprins de un fel de melancolie şi n'am voit să-ţi scriu o scrisoare melancolică. Apoi şti că nu-ţi pot scrie tot ce aş vrea să-ţi scriu. Starea mea sufletească nu e pesimism, nici apatie, nici descurajare. Aceste boli nu le cunosc. Din închisoare am eşit sănătos cu forţe înoite. De două săptămâni respir aer curat la Şişeşti şi o cale la Băseşti m'ar vindeca de indispoziţie. Cred că morbul contractat în puşcărie nu a lăsat urme în corpul meu.

La închisoare am fost tot izolat de lume şi acum mă reculeg punându-mă la curent cu evenimentele. Biata mea familie, căreia i-am cauzat amărăciuni din greu, cu procesul, cu închisoarea, cu boala în închisoare, cu medicul şi cu spitalul, este şi acum amărîtă. I-am lăsat sarcini grele. Acum sunt liber şi sănătos. Trebue să plătesc bunii medici cari m'au curat la spital şi la puşcărie. Dar nu am nici cu ce pleca de acasă. Aş dori să plec la Sibiu, să-l vizitez pe iubitul nostru preşedinte să-l felicit şi să primim delegaţia din Ploeşti, care vine să ne felicite pentru lupta noastră. Păcat că nu am bani de drum. Ministrul nostru de finanţe sufere şi el dificite mari.

Episcopul Szabo a jurat să nu cedeze din ale sale. Aci mă aşteaptă un nou ciclu de lupte şi încă cu o lature foarte odioasă.

In ce priveşte chestiile noastre publice aş avea multe de proectat, dar eşind abia acum din robie nu se cade să mă amestec în consfătuirile voastre, cari dela început aţi mers pe calea dictată de conştiinţa datorei naţionale. Un lucru totuşi trebue să amintesc:

Am scris fratelui Iuliu în legătură cu afirmarea dreptului limbei române în faţa Curţii cu juraţii, lucru, după mine de supremă însemnătate. Adecă să nu primim tălmaci la desbatere.

Eu sunt atât de hotărît în privinţa aceasta încât la interogatoriile de până acum n'am primit interpret, cu mine nu s'a luat nici un protocol în cauza Memorandului. Astfel nici la desbaterea principală nu-mi vine să admit interpret. N'aş vrea să se facă ceva extra. De aceea Vă rog să judecaţi bine chestiunea şi să decideţi în cel mai bun interes al cauzei noastre naţionale.

Iţi mulţumesc din suflet pentru căldurosul interes ce-l arăţi faţă de mine şi soarta mea. Imi exprim dorul de a te vedea şi îmbrăţişa. Te rog să mă ai pururea la inimă. Te asigur de neţărmurita mea dragoste şi stima ce ai infiltrat în sufletele tuturora şi mai ales ale românilor de pretutindenea.

Şişeşti la 30 Ianuarie 1894.

Dr Vasile Lucaciu.

Cinci săptămâni mai târziu, când zăpada începu a se topi şi un vânt de primăvară sufla peste văi şi coline, Vasile Lucaciu mai trimise o a doua scrisoare lui Gheorghe Pop de Băseşti, dar aceasta necenzurată printr'un curier de încredere.

SCUMPUL MEU BADE!

Scrisoarea ta mi-a cauzat o mare bucurie, căci mi-a întărit credinţa că merită să lupţi pentru o cauză sfântă văzând că tovarăşii de luptă nu te părăsesc. In această viaţă plină de amărăciuni, e o adevărată fericire, când găseşti un suflet asemănător cu al tău. Similis similes gaudet.

Scumpe Bade, Suntem în luna Martie şi numai două luni ne mai despart de desbaterea ce va avea loc la Cluj. Acest proces al nostru va trebui să aibă un răsunet istoric. Aştept cu nerăbdare procesul şi sunt convins că vom putea arăta din nou tiranilor noştri demnitatea noastră de a sta neclintiţi faţă de orice tentativă sau uneltire a lor.

In ce mă priveşte pe mine, eu stau ca şi cum aş fi deja la închisoare, nu-mi pot părăsi casa, fără a fi urmărit de jandarmi. Recunoşti dragă Bade, cât a fost de zadarnic să te încrezi în graţia împăratului. Nu se deosebeşte nici el de guvernele sale. Când te plângi la împărat, este ca şi cum te-ai plânge directorului puşcăriei contra brutalităţii temnicerului. Cauza noastră naţională nu se poate câştiga decât prin lupta şi solidaritatea noastră dârză şi neînfricată.

Sunt sigur că vom fi condamnaţi grav. Cel puţin să ne purtăm cu demnitate şi mândrie la proces şi la puşcărie. Să le arătăm că nu ne temem de ameninţările lor, nici de apucăturile lor viclene şi nici de cruzimea lor. Ne aşteptăm la cele mai grozave inchiziţii. Ele nu trebue să ne intimideze, să ne slăbească credinţa, ci din contră, să ne-o întărească şi convingerea fermă că trebue să ne desrobim de sub jugul strein cu orice preţ, aducând chiar jertfa supremă: VIAŢA.

In ce mă priveşte pe mine, eu m'am obicinuit cu puşcăria. Şi am încrederea neclintită că ne vom răzbună şi răzbunarea noastră va fi groaznică pentru ei. Eu le-am spus-o la Satu-Mare la proces, că voi ajunge să fiu ales deputat de Satu-Mare pentru Dieta din Bucureşti. S'au cutremurat grozav la această amenin-

ţare şi nici n'au avut curajul să reacţioneze. Simţeau în subconştientul lor că spun un adevăr profetic, pe care ei nu-l vor putea schimba, al cărui proces fatal nu-l vor putea evita, căci aşa vrea istoria, aşa vrea destinul, fiindcă e firesc să fie aşa. E chestie numai de timp şi vom învinge.

Te rog dragă Bade, ai curaj şi insuflă-le şi celorlalţi curaj, căci numai având curaj vom putea atrage simpatia întregei lumi civilizate spre noi. Pregătiţi-vă de procesul Memorandului. Am scris şi lui Raţiu la Sibiu, el mă întrece în însufleţire. Dacă avem un astfel de conducător curagios şi înţelept vom putea fi condamnaţi, dar nu învinşi.

La revedere la proces. Te salută cu mult drag un viitor tovarăş de robie.

Şişeşti la 2 Martie 1894.

Dr Vasile Lucaciu.

PARTEA III-a

CAP. I.

PROCESUL MEMORANDULUI

12 Mai 1894. In această zi memorabilă întreg Ardealul era în fierbere. Deşi calendarul nu arăta nici o sărbătoare, clopotele bisericilor spărgeau văzduhul cu sunetul lor. Preoţii slujau leturghii, iar ţăranii îmbrăcaţi în haine albe, încinşi cu brăcile tricolore, se duceau la biserică să se roage pentru libertatea atât de mult dorită şi care în acea zi urma să fie călcată în picioare. Drumurile şi potecile erau pestriţate cu tineri, flăcăi şi fete îmbrăcaţi în costume naţionale. Mergeau dintr'un sat în altul, căci nu în fiecare sat era câte un preot, care să facă liturghie în această zi însemnată, deoarece preotul era dus de către jandarmi la Cluj, la marele proces al Memorandului, fie ca acuzat, fie ca martor. Toate drumurile cari duceau spre Cluj, erau frumos decorate de costumele pitoreşti ale ţăranilor, cari se grăbiau să ajungă la vrme în Capitala Ardealului, pentru a lua parte la procesul libertăţii naţionale. La barierele oraşului erau opriţi de jandarmi şi poliţişti. Astfel şoselele ce duceau la Cluj şi câmpiile ce înconjurau bătrînul oraş erau copleşite de mulţimea ce se străduia să pătrundă în cetate. Era o manifestaţie mută, dar de o profun-

zime și o tenacitate care făcea pe stăpânitori să se cutremure contemplându-o. Atâția valachi la un loc nu mai văzustră niciodată. In îngustimea minții lor, nici nu-și închipuiau că există atâția valachi în Ardeal. Orbiți de concepția câștigată în școli și sugestionată de închipuirea că Ardealul este unguresc, nici nu voiau că creadă că sunt masse întinse și nesfârșite de români în Ardeal, ci credeau că valachii sunt un popor răzleț, împănat cu unguri pretutindeni și dacă n'ar exista intelectuali cari să-i agite, nici n'ar avea conștiință națională și nici dorinți de libertate, de autonomie sau de forme de stat românesc cu Valachia de peste Carpați.

Acum vedeau pentru prima oară, dela 1848 pe Câmpia Libertățaii, atâția români la un loc. Massele adunate la Blaj cu patru decenii înainte le vedeau numai prin prisma lecțiilor primite la liceele unguești, o ceată de câteva sute de răsvrătiți. „Cei ce disprețuesc pe adversar vilipendându-l nu-și dau seama că vin în contrazicere, dacă cineva le-ar pune întrebarea: Dacă erau puțini, slabi și prăpădiți, cum se face că totuși v'au învins, sau în cel mai bun caz au făcut dureroase ravagii în rândurile voastre?" — zicea Vasile Lucaciu.

Acum însă vedeau cu groază o mare de oameni în costume pitorești dela bariera Mănăşturului până la Gilău, din bariera Turzii până la Feleac, dela podul de jos al Someșului până la Someșeni și dela gară pân' la Nădășel numai o massă de oameni. Aceștia toți voiau să asiste la procesul Memorandului care se judeaca la Cluj.

Ei nu aveau comandă, deoarece comandanții lor, în număr de trei sute, erau închiși în sala și

curtea Redutei din uliţa Unio, care era transformată în sala Curţii cu Juraţii. Căci dacă ar fi avut comandanţi, puteau să ia Clujul cu asalt şi numai un pumn să fi dat fiecare, praf şi pulbere se alegea din el.

Dar nu. Massele imense aşteptau calme, să vadă până unde merge impertinenţa stăpânitorilor. Se înţelege, ele vedeau mult mai apropiată ziua izbăvirei. Omul neaprovizionat cu telescop vede mult mai apropiată steaua ce se arată ca să ne vestească răsăritul soarelui. Ei nu-şi dădeau seama că sunt la mijlocul epocei dela 1848 până la desrobire, că vor trebui să mai aştepte, să mai sufere tocmai atâta, cât au suferit dela 1848 până la Memorand. De accea, ei aşteptau în linişte şi cu zimbetul credinţei pe buze, trăgeau nădejde.

Oraşul forfotea de mulţime. Invăţători, preoţi, studenţi, intelectuali de pretutindeni copleşau străzile. Lor le-a reuşit să se strecoare în oraş, fiindcă vorbeau la perfecţie limba maghiară. Şi ungurii, când auzeau vorbindu-se ungureşte, imediat salutau cuprinşi de orgoliu. Pentru un jandarm, politist sau alt funcţionar public, cea mai mare insultă era să i te adresezi în altă limbă decât cea maghiară, dar te servea imediat ce i te adresa-i în limba lui Arpad exprimată impecabil.

Un voiajor francez adresându-se odată în limba francează unui impiegat dela gară, acesta îi răspunse brutal:

— „Nem tudok oláhul!" — şi dupăce streinul îl părăsi, funcţionarul observă:

— „Ce dracu, la exterior pare un intelectual valachul acesta, de ce n'o fi voind să vorbească ungureşte?

Valachul în chestiune era un francez.

Pe străzile copleşite de mulţime circulau trăsuri cu rafuri de fier cari făceau un zgomot asurzitor pe pavajul de piatră rotundă a străzilor Clujului. Toate trăsurile mergeau spre uliţa Unio, unde avea să se judece procesul Memorandului. Veneau ziarişti streini să asiste la proces. Voiau să vadă în faţă sutele de acuzaţi numiţi de unguri „insurgenţii", cari au îndrăznit să plece la Viena şi trecând peste guvernul maghiar să predea împăratului o jalbă contra actelor şi sistemului de guvernământ din Budapesta. Atenţia Europei întregi era îndreptată asupra acestui proces monstru. Ziariştii streini îi priveau pe Raţiu, Lucaciu, Pop de Băseşti, Albini, Barcianu, Cristea, Mihali, Coroianu, Suciu, Patiţa şi Roman ca pe viitorii guvernatori ai Ardealului liber, iar pe ceialalţi 290, ca viitori deputaţi ai acestei ţări robite.

Sala Redutei încă nu era deschisă. Acuzaţii veniseră aproape toţi. Ei aşteptau în curte înconjuraţi de jandarmi cu uniforme de un albastru închis şi cu pene de cocoş la pălăriile tari în formă de demijoben. Nu se ştia, îi păzeau să nu fugă, sau să nu fie atacaţi de ungurii cari mişunau nerăbdători pe stradă. Destul că erau păziţi straşnic, deşi erau pe picior liber. Martorii de asemenea se plimbau pe stradă. Unora dintre ei le-a reuşit să pătrundă în curtea Redoutei.

In aşteptarea procesului acuzaţii se grupau şi discutau evenimentul ce avea să se întâmple. Ioan Raţiu şi Vasile Lucaciu explicau marele câştig de cauză ce l-au obţinut deja.

— „Principalul este succesul moral. Condamna-

rea n'are importanță. Adecă are. Noi trebue să fim condamnați. Verdictul condamnatoriu al Curții cu jurații va deștepta la conștiință națională și pe cel mai nepăsător român. Fără suferință, fără martiraj nu există eliberare, nu există emancipare. Cine să aducă prinosul de jertfă, cine să fie martirii, dacă nu noi, conducătorii poporului, pe cari ne-a ales poporul să-l conducem pe calea desrobirei? — zicea Vasile Lucaciu. — Poporul sufere atâta, el este făcut martir în fiecare zi, el sângerează permanent sub povara miilor de nedreptăți ce i se fac, el îndură încontin răpindu-i-se posibilitățile de trai, de prosperare economică si de ridicare culturală și națională. Suferința noastră nu este decât sintetizarea suferinței masselor populare. Deci mândru poate fi acel cunducător, care poate zice, că în durerea lui se oglindește durerea unui popor întreg.

Ochii lui Vasile Lucaciu scăpărau scântei și cuvintele lui aveau un efect înviorător asupra celorlalți inculpați. Dacă mai exista în vre-un colț de suflet, un pic de îndoială, ea fu risipită de cuvintele lui pline de foc.

— Nici o libertate nu se cucerește prin lingușire, umilință sau prin nepasare. Cugetarea, lupta, suferința, martirajul sunt mijloacele cu cari se câștigă libertatea — continuă el. — Libertatea dăruită este ca o comoară găsită de un ignorant, care nu-i cunoaște valoarea și nu știe la ce-i bună. El o pierde la prima ocazie, căci n'a știut-o prețui, neluptând pentru ea. Eu am cureerat Italia și Franța. Am avut prilej să văd cum se bucură de libertate aceste două mari popoare înfrățite cu noi. O libertate în adevăratul sens al cuvântului. Libertatea

națională, politică și socială, economică și culturală. Această libertate nu le-a căzut nici francezilor, nici italienilor din cer. Ei au luptat pentru ea și de accea o merită. Luptele lor au fost crâncene, și pline de jertfe, așa cum au fost și ale noastre în trecut. Cum au fost luptele lui Horia, Cloșca și Crișan, sau luptele memorabile din 1848—1849 conduse de Avram Iancu, Simion Bărnuțiu și ceialalți. Se vede că la noi aceste lupte n'au fost suficiente, sau n'au fost duse până la izbândă. De aceea trebue să continuăm noi lupta până va fi încoronată de succes. In ce mă privește pe mine, eu voi lupta și nu mă voi da bătut până nu voi ajunge să fiu ales deputat la Debrețin pentru parlamentul român din București.

Fețele acuzaților se luminară de speranță și îmbărbătare.

Un aprod apare în ușa dela etaj și strigă jandarmilor să mâe pe acuzați în sala judecății.

Sala Redutei era arhiplină. Sus pe piedestal iau loc jurații la mijloc președintele având câte un judecător la dreapta și la stânga, iar la capul mesei pe procuror. Jos, în fața juraților la stânga iau loc cei 17 apărători în frunte cu dr Amos Frâncu și dr Aurel Isac. Cei trei sute de acuzați ocupă loc pe bănci lungi improvizate. In spate și la balcon se află publicul înghesuit ca sardelele.

Se observă aceeași ostilitate între public ca și la procesul lui Lucaciu dela Debrețin. Românii cu ungurii se privesc ca Leii cu Tigrii și adeseaori își aruncă epitete nu tocmai măgulitoare. Președintele trebue să întrerupă de mai multeori ședința pentru a face liniște. Pe unguri îi necăjea faptul, că prin-

tre apărători se aflau trei apărători streini: un sârb, un croat şi un german.

Stabilirea identităţii acuzaţilor a durat două zile. Procurorul primind ordin de sus, a scos din cauză 270 de acuzaţi, ridicând acuză numai contra a trei zeci. Din aceştia patru au fost absenţi, cari urmau să fie judecaţi ulterior.

Preşedintele mai face odată apelul nominal al acuzaţilor selecţionaţi:

— Dr Ioan Raţiu, avocat, Sibiu!

— Prezent.

— Dr Gheorghe Pop de Băseşti, proprietar, Băseşti!

— Prezent.

— Dr Vasile Lucaciu, preot, Şişeşti!

— Prezent.

— Dimitrie Comşa, profesor, Sibiu!

— Prezent.

— Dr Danil P. Barcianu, profesor, Sibiu!

— Prezent.

— Septimiu Albini, publicist, Sibiu!

? ? ? (o voce: lipsă.)

— Nicolae Cristea, asesor consistorial, Sibiu!

— Prezent.

— Dr Iuliu Coroianu, avocat, Cluj!

— Prezent.

— Patriciu Barbu, avocat, Reghin!

— Prezent.

— Dr Teodor Mihali, avocat, Dej!

— Prezent.

— Dr Gavril Tripon, avocat, Bistriţa!

— Prezent.

— Aurel Suciu, avocat, Arad!
— Prezent.
— Mihail Veliciu, avocat, Chișineu-Criș!
— Prezent.
— Dr Terențiu Iuliu Mera, medic, Șiria!
? ? ? (lipsă.)
— Gavril Lazăr de Purcăreți, protopop, Carei!
— Prezent.
— Vasile Ignat, avocat, Beiuș!
— Prezent.
— Rubin Patița, avocat, Alba Iulia!
— Prezent.
— Vasile Rațiu, vicar episcopesc, Făgăraș!
— Prezent.
— Gherasim Domide, preot, Rodna Veche!
— Prezent.
— Alexandru Filip, avocat, Abrud!
— Prezent.
— Dr Ioan Nichita, avocat, Zălau!
— Prezent.
— Nicolae Roman, funcționar de bancă, Bistrița!
? ? ? (lipsă.)
— Ioan Munteanu, funcționar de bancă, Hațeg!
— Prezent.
— Dionisie Roman, avocat, Mediaș!
— Prezent.
— Ioan Duma, preot, Săcal!
? ? ? (lipsă.)
— Romul Crainic, protopop, Dobra!
— Prezent.
— Petre Barbu, profesor, Blaj!
— Prezent.

Procurorul cere disjungerea cauzei celor absenţi şi judecarea celor prezenţi.

Apărătorii ridică incidente arătând că acest proces nici nu poate avea loc deoarece inculpaţii nu s'au făcut vinovaţi de nici o faptă pedepsită de legile ţării. Ei nu au făcut decât să se prezinte în audienţă la Suveran. Că n'au fost primiţi şi că şi-au înaintat cele ce au avut de spus în scris la Curtea Imperială, nici aceasta nu poate constitui un act de răsvrătire.

Procurorul se ridică însă şi spune franc, dela început, că memorandiştii sunt acuzaţi de tentativă de rebeliune şi aduce ca exemplu faptele anterioare ale lui Vasile Lucaciu şi condamnarea lui, cu cari vrea să dovedească ce urmăreau şi ce voiau să ajungă memorandiştii prin acel Memorand înaintat la împărat. Trebue statuat un exemplu, că nu ne putem răsvrăti pentru orice nimicuri, şi că plângerile nu se pot înainta decât pe cale ierarhică, prin organele administrative directe. Cere judecarea procesului, iar juraţilor le cere să fie cu atenţiune, că e vorba de apărarea patriei.

Apărătorii dr Amos Frâncu, dr Aurel Isac, dr Aurel Mureşan, dr Matei Dula, dr Ştefan C. Pop, Iosif Crişan, dr Augustin Bunea, dr Emil Gavrilă, dr Valer Branişte, Ioan Roşu, dr Şefan Petrovici, dr St. Fainor, Francisc Hossu-Longin, Simion Damian, dr Gavril Ilia, Coriolan Brediceanu, dr Albert Arz, au luat pe rând cuvântul arătând absurditatea procesului şi mai ales absurditatea acuzei. Ei au susţinut apărarea cu strălucite argumente juridice şi de dreptate absolută.

Dintr'o replică a procurorului au înţeles clar că

Curtea are ordin înalt să aducă verdict condamnatoriu, și oricât de frumoase și temeinice ar fi pledoariile lor Curtea va condamna pe acuzați, și astfel știu că sentința e dinainte pregătită și că totul e zadarnic, apărătorii s'au retras în mod demonstrativ susținând că nu înțeleg să apere dreptatea acolo unde nu se ține cont de ea.

CAP. II.

„NOI SUNTEM ACUZATORII"

La întrebarea preşedintelui, dacă înţeleg să se apere singuri, sau cer apărători din oficiu, se ridică Ioan Raţiu şi cu o voce sigură spune:

— Domnule Preşedinte, Onorată Curte, având în vedere că apărătorii noştri s'au retras, cer să ne daţi voe să facem o declaraţie.

— Aveţi cuvântul — încuviinţă preşedintele.

— Onorată Curte, Domnilor Juraţi!

Memorandul, pentru a cărui publicare suntem traşi, ca nişte făcători de rele în faţa acestei bare judecătoreşti, nu cuprinde, precum v'aţi putut convinge, decât plângerile poprului român, care ne-a trimis pe noi ca să cerem scutul Tronului pentru drepturile lui nesocotite şi călcate în picioare.

Faptul care ne-a silit pe noi şi pe întregul popor român, ca să facem acest demers este împrejurarea, că atât legislaţiunea, cât şi guvernul, ne-au adus convingerea nestrămutată, că în faţa lor, pentru noi nu poate exista dreptate.

Zadarnice au fost toate promisiunile, ce s'au făcut în repeţite rânduri, pentru respectarea drepturilor noastre naţionale! Zadarnic am încercat toate formele şi mijloacele legale. In zadar ne-am plâns la toţi factorii competenţi ai statului!

Nu ne-a mai rămas decât această singură cale, a apelului la factorul suprem al statului și la opinia publică a lumii civilizate.

Față de acest act, care nu conține decât purul adevăr și este icoana credincioasă a suferințelor și nedreptăților ce le îndură poporul român din Transilvania și Ungaria, trebuia, ca regimul ori să se desvinovățească ori să se răzbune.

Cum desculparea nu era cu putință, a ales calea răzbunării!

Ne-a împiedecat să ajungem la tron și acum ne dau pe mâna acelora contra cărora ne-am plâns ca să ne judece și pedepsească.

Știți D-voastră pentru ce sunteți chemați, pe cine să judecați? D-voastră judecați acum însăși existența poporului român! Existența acestui popor, deși nu vă convine, nu o puteți nega. Dreptul lui la viață și la libertate cetățenească de asemenea nu-l puteți nega, căci atunci dați un alt drept: dreptul deași lua el însuși ceeace i se refuză cu tot dreptul ce-l are.

D-Voastră puteți lua în discuție existența unui popor, dar trebue să știți, că existența unui popor nu se discută, ea se afirmă!

De aceea nu avem de gând să dovedim în fața D-voastră că avem dreptul la existență.

Intr'o astfel de chestiune nu ne putem apăra in fața D-Voastră ca niște culpabili, pentrucă nu suntem, deci nu ne apărăm, ci acuzăm.

In fața lumii civilizate ridicăm acuză contra sistemului asupritor și contra celor ce-l practică. Acuzăm acel sistem care tinde să ne răpească ceeace un popor are mai scump: Libertatea, legea și limba.

Plângerile poporului român nu pot fi judecate de o Curte cu Jurații compusă din maghiari. Națiunea maghiară nu poate fi acuzatoare nici judecătoare, deoarece este parte interesată. Ea trebue să stea aci alături de noi, ca parte egală în fața unui tribunal internațional, care să ne judece pe fiecare, după drepturile și după faptele noastre. Credem că au trecut timpurile când „Turcul te bătea și tot turcul te judeca". Nu se poate ca ungurii să ne persecute și dacă ne plângem tot ei să ne judece.

De acea, demnitatea poporului român nu îngădue ca noi să ne considerăm acuzați în fața Curții cu Jurații maghiară din Cluj și să ne apărăm ca niște făcători de rele.

Că ne veți condamna? O puteți face! Verdictul d-Voastră nu ne interesează și nu-l recunoaștem de drept. Il considerăm ca un nou abuz, o nouă samavolnicie pedeasupra celorlalte, atât de multe și nenumărate. Ne puteți osândi ca indivizi. Vă privește. Insă nu ne puteți judeca, ca mandatari ai poporului.

Dealtfel ați înțeles și D-voastră, că aci nu poate fi vorba de drept, ci numai de forță.

Am fost brutalizați și aci, și am fost terorizați în toate decând am denunțat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm. Mai poate fi deci vorba de judecată în acest proces, de apărare în sens juridic?

Evident că nu!

Faceți ce voiți!

Prin spiritul de intoleranță, prin fanatismul de rasă fără seamăn în Europa, condamnându-ne veți izbuti ca să dovediți lumei întregi că maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizațiunii.

Declar prin urmare, în numele meu si al tuturor

colegilor mei acuzaţi, că din motivele arătate nu ne putem apăra.

O tăcere adâncă urmă ultimele cuvinte ale lui Ioan Raţiu. Par'că aşteptau să mai spue ceva. Dar el se aşează liniştit pe banca acuzaţilor.

Procurorul Vita Sándor fu cel dintâi care întrerupse tăcerea. El se ridică, îşi îdreaptă ochelarii şi cu o mutră schimonosită de ură, spune:

— Declaraţia făcută de acuzatul Rácz János este o dovadă în plus, că toţi acuzaţii valachi sunt nişte rebeli, că vor să zguduiască stăpânirea maghiară în Ardeal şi prin urmare sunt culpabili de cea mai înaltă trădare de patrie.

— Jos trădătorii pe patrie! In temniţă cu ei! — strigară dela galerie.

— Trăiască Raţiu, Lucaciu şi Pop, Trăiască libertatea! — fu răspunsul din altă parte a sălii.

Preşedintele făcu linişte relativă, apoi procurorul îşi încheie rechizitorul:

— In urma acestor fapte cer aspra condamnare a tuturor acuzaţilor.

CAP. III.

VERDICTUL

Dupăce, cu mare greutate se face linişte, Curtea se retrage în deliberare pentru a aduce verdictul. După un ceas reapare şi primul jurat Carol Balogh dă citire verdictului conform căruia Curtea cu Juraţii, la întrebarea dacă sunt sau nu vinovaţi memorandiştii, răspunde cu „Da" pentru 14 conducători și cu „Nu" la 13.

In baza acestui verdict judecătorii dr Iuliu Issekutz şi Artur Reinhold în frunte cu preşedintele baron Szentkereszthy Zsigmond se retrag în deliberare, după care revenind specifică pedeapsa fiecăruia dintre condamnaţi:

Dr Vasile Lucaciu 5 ani temniţă, Dimitrie Comşa 3 ani, dr Iuliu Coroianu 2 ani şi 8 luni, dr Teodor Mihali 2 ani și 6 luni, dr Rubin Patiţa 2 ani şi 6 luni, Septimiu Albini (ulterior) 2 ani și 6 luni, Dr Danil P. Barcianu 2 ani și 6 luni, Gherasim Domide 2 ani și 6 luni, Gheorghe Pop de Băsești un an, Nicolae Cristea 8 luni, și Petre Barbu 2 luni.

Pronunţarea verdictului a fost ascultată în linişte. Prşedintele întreabă pe condamnaţi dacă mai au ceva de spus.

Se aude vocea lui Vasile Lucaciu și a celorlalți în cor după el:

— Trăiască unirea românilor, trăiască libertatea!

O patrulă de jandarmi înconjură numaidecât pe condamnaţi şi sub injuriile ungurilor şi aclamaţiile românilor îi duseră la închisoarea din cetate până la un nou ordin al guvernului din Budapesta.

La intervenţia apărătorilor însă ei au fost puşi în libertate provizorie până la pronunţarea curiei. In acest timp acuzaţii au fost puşi sub pază domestică, după cum reese şi din scrisoarea lui Vasile Lucaciu trimisă lui George Pop de Băseşti:

CAP. IV.

O SCRISOARE A LUI VASILE LUCACIU

Iubite Bade!

Mi-a părut bine că mi-ai scris din robia domestică la care ne-a internat tirania trufașă și impertinentă a vrăjmașilor neamului românesc. Ea am multă mângăere în această robie, dar și necaz.

Doi jandarmi mă păzesc ziua și noaptea. Vezi, patima oarbă a stăpânitorilor. Intâi mi-au dat voe să plec din țară, ba m'au trimis chiar să emigrez, dar să nu mă mai întorc niciodată. Dar văzând că nu m'am purtat cum cer ei, mă țin sub pază să nu fug. Nu știu cum sunteti păziti voi. Eu și în grădină sunt urmărit de jandarmii cari se postează la distanță să nu mă piardă din vedere. Ce plăcere e libertatea asta?

Nu împiedică pe țărani, ba-i îndeamnă să vină pe la mine și să ia parte și ei la convorbiri. Vor să-mi întindă o cursă. Țăranii se agită văzând penele de cocoș la ușă, mai mult decât i-aș agita eu. Răul e că mă împiedică în activitatea mea.

Tatăl meu spunea:

— „Dacă vă lăsati să vă închidă, să vă calce libertatea națională, nu meritați altă soartă. Dacă nu sunteți în stare să luptați, să cuceriți libertatea națională, mergeți la pușcărie!"

Aceste idei mă muncesc teribil, când știu că cuvintele lui sunt purul adevăr. Credemă că mi-e rușine să înalț fruntea insultată către cerul sfânt. Mă cuprinde dorul să spăl această pată, să răzbun umilirea suferită.

O singură mângăere am: conștiința îmi șoptește că nu vom muri nerăzbunați.

Dela Lugoj am primit sentinţă favorabilă. Episcopul din Gherla cu tot consistorul sunt pedepsiţi, reprobaţi şi procedura lor declarată ilegală, anticanonică, arbitrară.

Bunul Mihai încearcă să ne împace. Intenţia lui a umbrit efectul, căci Szabó, ruşinat şi foc de mânie, că mi s'a făcut dreptate, m'a chemat la el, la consistor şi din nou m'a suspendat din preoţie.

Eu din nou am apelat la Roma la Pontificele Melius informandorum. Acum vor intra în activitate Vaszary-Kolos, Schlauch şi guvernul maghiar ca să forţeze pe Papa să dea o sentinţă în favoarea lor, adecă a lui Szabó şi a guvernului, pe placul spiritului duşmănos bisericii şi neamului nostru.

Aşa stau cu parochia. Dacă aş fi liber aş putea lucra, conform cerinţelor interesului neamului nostru.

Sper că ne vom întâlni la Budapesta. In închisoare vom fi probabil împreună numai un timp scurt. Pe mine mă vor duce la Satu Mare în temniţă ordinară, unde voi fi supus la chinuri. Se aşteaptă numai aprobarea Curiei. Aştept să fiu dus la desbaterea finală.

Dela Sibiu n'am primit nimic.

Wekerle vine la Satu Mare. Românii noştri se vor purta bine.

Teamă e că unele elemente mizerabile se vor compromite.

Am trimis o scrisoare deschisă lui Hieronymi. Iţi atrag atenţia asupra ei.

Salutare ilustre robule. Te îmbrăţişează cu stimă şi dragoste un alt rob, cel mai devotat şi iubitor dintre robi.

Şişeşti, 25 Iulie 1894.

Dr Vasile Lucaciu.

CAP. V.

LA INCHISOARE

Vaczul și cu Seghedinul și-au deschis larg porțile pentru a primi pe noii condamnați ai Memorandului, dupăcum numeroase închisori din capitalele comitatelor ardelene de asemenea și-au deschis porțile pentru a primi pe numeroșii arestați din cauza agitațiilor în legătură cu procesul memorandului sau cu Doina lui Lucaciu. Intreg Ardealul era transformat într'o vastă pușcărie. Presa fierbea de proteste, în urma cărora se nășteau alte procese, alte arestări. Nu numai presa română din Ardeal, ci și presa sârbă, slovacă, cehă, italiană, croată și polonă se solidariza cu cauza românilor. Cel mai mare ecou îl avea însă presa din streinătate. Bătrîna și naiva Europă „civilizată" abia acum afla cu adevărat, că în Ardeal există un popor compact românesc, care cere libertate și i se dă pușcărie, cere dreptate și este amenințat cu eșafodul.

Ungurii au știut însă cum să desarmeze pe luptători. Au făcut o lege a comasării pământului cultivabil, cu care prilej românii au fost despuiați de moșioarele lor, dânduli-se în schimb niște coaste pe cari nici caprele nu aveau ce paște. S'a folosit de comasație pentru a lovi pe valachi în existența economică, știind că progresul cultural și social al unui popor este în funcție de starea materială. Deci

românii trebuiau săraciţi pentru a nu-şi putea da copiii la şcoală, pentru a se lupta cu neagra mizerie, ca să le treacă pofta de a mai avea aspiraţii naţionale. Şi au venit ingineri, ca nişte berze, cu steaguri şi trompete, cu măsurători drăceşti şi au tot măsurat până ce pământul românaşului a trecut la moşia ungurului, iar coastele, mărăcinişurile şi pietrişurile, până atunci locuri pustii, au fost împărţite românilor să trăiască şi prospereze ca peştele pe uscat.

După cum era şi fiersc, din toată comasaţia au câştigat conţii, baronii şi latifundiarii. Pământurile răpite dela români au fost anexate la moşiile latifundiare, cari şi aşa erau întinse pe văile Aredalului. In timp ce ţăranii, elementul productiv în agricultură, erau împinşi în neagră mizerie, conţii îşi sporeau hambarele şi familiile, generaţia de paraziţi şi decadenţi. Astfel Ungaria „nobililor" devenea „tare şi sigură".

Aşa s'a făcut marea reformă socială în Ungaria în era comasărilor, şi anii următori până la 1918.

Dr Vasile Lucaciu, deşi la închisoare, a văzut bine în ce constă „reforma socială" cu care se lăuda guvernul din Budapesta. El a văzut din primul moment, că din aceasta nu va avea de pierdut decât ţăranul român.

In mai multe rânduri a atras atenţia opiniei pubile în coloanele ziarelor arătând adevărata cauză a comasărilor şi lăcomia conţilor pentru îmbogăţire. Ştia foarte bine, că o lege pornită din iniţiativa guvernului Bánffy nu poate să apere interesul ţăranilor, oricât de mult se afirmă acest lucru. Era foarte simplu. Intreg guvernul era format numai din

aristocraţi, cu trecut „istoric" dintre cari nici unul nu s'a coborît în popor, n'a cunoscut suferinţele şi aspiraţiile lui. Ţăranul era considerat ca un animal, bun de pus la jug, care produce bunurile vieţii: pâinea, vinul şi banii.

Că şi aceşti oameni au suflet, pentru un conte, un asemenea gând, o asemenea idee părea ridicolă Aceşti oameni animale nu erau consideraţi măcar periculoşi. Ştiau magnaţii că au existat ţărani revoluţionari ca Gheorghe Dózsa, Horia, Cloşca şi Crişan, apoi Avram Iancu, dar credeau că acestea sunt legende, căci decând îşi aduc ei aminte nu se înregistraseră răscoale ţărăneşti. Poporul era aşa de subjugat, atât de strâns în lanţuri, încât magnaţii credeau că administraţia cu jandarmii le înfrînează orice dorinţă de manifestare spre mai bine.

La ce se puteau aştepta ţăranii români dela grofi şi baroni ca Banffy, Szapary, Tisza, Söghényi-Marich, Apponyi, Hédervàry şi ceialalţi degeneraţi ai rasei lui Attila?

Lucaciu a văzut aceste lucruri pe când era încă liber, adeseaori a ridicat cuvântul contra acestei stări de lucruri. Acum, în liniştea monotonă a închisorii, în timp ce tovarăşii lui robi citeau sau se distrau, Lucaciu scria. A făcut o lucrare filosofică socială în legătură cu stările din Ardeal. Plin de elan şi adâncit în subiectul său şedea la masa lui simplă şi curgeau rândurile unul după altul umplând filă cu filă. Scrierea pentrù el avea o dublă importanţa. Pe de-o parte însemna pentru el o resemnare, o uitare a suferinţei, un fel de distracţie, pe de altă parte se gândea că şi prin aceasta va servi interesul neamului său oropsit.

Pe Vasile Lucaciu închisoarea nu l-a deprimat. Meditația în singurătate și munca filosofică în scris, par'că l-a întinerit și era gata de o nouă luptă.

Și când, în Septembrie 1895, împăratul Francisc Iosif, la intervenția Regelui Carol I. al României s'a văzut silit să grațieze pe condamnații Memorandului, dr Vasile Lucaciu a eșit dintre zidurile închisorii cu hotărîrea fermă de a continua lupta, care deși grea, dar are rost, pentrucă biruința trebue să vie. Pentrucă poporul are credință și știe să sufere și să reziste.

Acestea duc la biruință.

CAP. VI.

LUPTA CONTINUĂ.

Deşi graţierea condamnaţilor Memorandului a fost condiţionată de încetarea luptei naţionaliştilor memorandişti lupta continuă maideparte, cu avânt şi energie. Terenul de luptă era da data aceasta publicistica. Dela procesul Memorandului numărul cititorilor foilor româneşti din Ardeal a crescut considerabil. Luptătorii şi-au dat seama ce puternică armă de luptă este presa. Un articol bine scris şi documentat, fiind citit de zeci mii de oameni într'o zi, făcea mai mult ca o cuvântare rostită la o mie de oameni, dar cu asistenţa solgăbirăului, care imediat ce nu-i convenea retorica oratorului îi retrăgea cuvântul.

Atunci exista cenzură preliminară la cuvântările rostite în public, şi cenzură ulterioară la presă. Dacă rostea-i o cuvântare neplăcută guvernaţilor, solgăbirăul îţi retrăgea cuvântul, iar dacă scria-i un articol mai tare, era cenzurat de procuror şi autorul articolului era băgat la închisoare. Era un început de „libertate a presei" şi această libertate era utilizată de conducătorii români pentru a se adresa masselor populare. Că ei înfundau puşcăria pentru articolele cenzurate ulterior, n'avea importanţă, principalul era efectul.

Astfel, ziariştii au devenit cei mai temerari şi neintimidaţi soldaţi ai cauzei româneşti din Ardeal.

Ei erau apostolii presei, ai scrisului românesc. Trăi au mai mult la închisoare decât în libertate, dar nu se dau învinși. Fiecare redacție avea două garnituri de redactori: când una era la închisoare, scria ceealaltă pregătindu-și rândul la pușcărie pe când se eliberează prima.

A urmat o epocă de legalitate mai pronunțată, dar de aplicarea draconică a legilor și mai draconice. Abuzurile păreau mai rari, căci se ridicase și mișcarea socialistă, care a dat mult de lucru guvernului. Prigoana s'a împărțit. Numai jumătate ajungea pe naționalități, ceealaltă jumătate trebuia îndreptată contra socialiștilor și anarchiștilor.

Unuia dintre aceștia i-a căzut victimă împărăteasa Elisabeta, pe când își făcea plimbarea pe malul lacului Geneva.

Dr Vasile Lucaciu, și din lupta presei și-a luat partea leului. Pentru el grațierea condamnării din cauza memorandului n'a însemnat decât o nouă epocă de luptă, un nou apostolat și un nou martiraj. Acum ținta era și mai clară în fața lui. I se părea mult mai apropiată desrobirea românilor de sub jugul unguresc și unirea lor cu România Liberă.

Vasile Lucaciu era urmat în lupta lui de mari masse de români. Și numărul acestor masse sporea din zi în zi. Campania s'a transpus formal și la sate și țărănimea vedea în el un nou Avram Iancu.

Guvernul din Budapesta și-a dat seama că mișcarea naționalistă devine tot mai puternică și a încercat să spargă rândurile românilor prin cumpărarea sufletelor. Și a pornit târgul, și s'au găsit suflete pierdute cari să se vândă. Față de această metodă de luptă a guvernului din Budapesta Vasile Lucaciu,

împreună cu Gheorghe Pop de Băseşti, Teodor Mihali, Ştefan C. Pop, şi tânăraul Iuliu Maniu, intrat de curând în rândul luptătorilor, a luat lupta, care era mult mai grea, căci nu se ştia în cine mai poţi avea încredere deplină şi cine a rămas credincios ideii, care nu s'a lăsat tentat de aurul satanei. Din fericire însă, numărul celor ce au căzut în ispită nu a fost prea mare. In linii generale massa luptătorilor români a rămas aproape intactă.

Cei oţeliţi în lupte n'au căzut victimă tentativei. Dintre foştii memorandişti nici unul n'a căzut în undiţa de aur a guvernului.

Astfel foştii memorandişti, în frunte cu Lucaciu, Raţiu şi Albini erau consideraţi ca apostolii neamului. Ideea desrobirei se întindea ca focul biciuit de furtună. Efectul se resimţea până în inima Ungariei, pe câmpiile Debreţinului, unde şi românii maghiarizai, cari îşi uitaseră limba strămoşască, şi-au dat seama că sunt români şi se afirmau ca atare.

Aceasta a determinat mai târziu guvernul maghiar să recurgă la un truc ingenios, instituind o episcopie greco-catolică ungurească numită de Hajdu-Dorog, cu sediul la Debreţin. Sperau că vor atrage şi pe românii uniţi în această cursă maghiară. Nu le-a reuşit însă.

Românii au luptat din răsputeri contra acestei falşificări a realităii. Partea leului din această luptă a avut-o tot Vasile Lucaciu. Rezultatul a fost că românii maghiarizaţi au refuzat să primească un episcop ungur şi guvernul a întâmpinat multe greutăţi până i-a reuşit să pue bazele nouei episcopii, care însă tot şi-a ajuns scopul urmărit.

CAP. VII.

DIN PUŞCĂRIE IN PARLAMENT

In iarna anului 1907 Vasile Lucaciu se afla din nou la închsioare zidurile Seghedinului îi răpeau libertatea pentru care luptase cu atâta înfocare. Trebuia să ispăşască păcatul de a fi împărtăşit ideea libertăţii naţionale în scris. „Tribuna", „Gazeta Transilvaniei", „Lupta", şi „Românul" publicau articole fulminante din pana lui Vasile Lucaciu, Septimiu Albini, Silvestru Moldovan, Alexandru Vaida şi alţii. Cel mai înfocat scria dr Vasile Lucaciu. El a fost condamnat de unguri la un an temniţă de stat, ca recidivist, cu severă supraveghere, nu cumva să strecoare articole şi din puşcărie. Aceasta însemna că teroarea contra naţionaliştilor români nu încetase şi că mişcarea era din nou văduvită de cel mai activ dintre luptători.

Comitetul naţional a profitat de alegerile parţiale din 1907 şi au pus candidatura lui Vasile Lucaciu la Beiuş, contra contelui Tisza, candidatul guvernului. S'a desfăşurat o teroare electorală nemaivăzută până atunci. Solgăbirăul, notarii şi jandarmii erau în plină activitate. Cu ajutorul lor şi al „corteşilor" ademeneau, cumpărau, ameninţau, arestau şi maltratau pe bieţii alegători.

Totul era zadarnic.

Dela un capăt la altul al regiunei Beiuşului vuia

Doina lui Lucaciu, ca o furtună năpraznică. Teroarea jandarmilor, întăriţi cu puteri speciale, nu folosea nimic. Doina se cânta cu multă însufleţire şi tenacitate, pe câmpii, în păduri, pe văi şi pe coaste, cum se cânta „Marsilieza" în timpul revoluţiei franceze.

Când jandarmii alergau la locul de unde venea aria:

„Cântă mierla prin păduri of, of, of
Robu-i Lucaciu la Unguri
Pentru sfânta libertate
De care noi n'avem parte...
Pentru sfânta libertate
De care noi n'avem parte..."

ei nu mai găseau pe nimeni, în schimb Doina se auzea pe altă colină de deal, în altă margine de pădure, în altă parte a satului şi astfel bieţii jandarmi păreau nişte „Don Chichoţi în luptă cu o... Doină.

Lupta electorală a fost crâncenă.

Regiunea a fost cutreerată de toate forţele propagandiste şi oratorice ale guvernului din Budapesta. Dela contele Ştefan Tisza, Khuen-Hédervàry Károly, Wekerle Sándor, Lukács László, Sándor János, Rákossy Jenő, contele Károlyi Gyula, până la ultimii corteşi guvernamentali din Oradea şi Bihor s'au năpustit asupra regiunei Beiuşului, pentru a asigura victoria guvernului cu orice mijloace. Teroare, ameninţări, promisiuni, beutură, paprikaş din abundenţă. Cumpărarea sufletelor se practica pe o scară întinsă.

Dar nici partidul naţional român nu se lăsa mai pe jos.

Toţi intelectualii propagandişti şi oratori de forţă au venit la Beiuş şi au cutreerat satele, deşi erau urmăriţi şi arestaţi de jandarmi.

Ei umblau din casă'n casă şi explicau oamenilor că aci nu e vorba numai să avem un deputat mai mult în parlament, ci e vorba de triumful cauzei româneşti.

In fruntea propagandiştilor se aflau dr Iuliu Maniu, dr Alexandru Vaida-Voevod, dr Ştefan C. Pop, dr Aurel Lazăr, dr Ion Ciordaş, dr Ioan Suciu, dr Teodor Mihali, Aurel Novac, prof. Vasile Goldiş, dr Gavril Cosma, dr Constantin Popovici, dr Ioan Iacob, dr Augustin Ciavici, Ioan Voştinar, Paul Voştinar, Nicolae Ţurca, Petru E. Papp, dr Corneliu Neş, Alexandru Munteanu, luptători tineri şi voinici. Ei se duceau din casă în casă şi cântau „Deşteaptă-te Române!" şi „Doina lui Lucaciu".

Situaţia nu era uşoară pentru români, căci votul era cenzitar. Numai câte 12 până la 30 de gospodari aveau drept de vot într'o comună. Şi votul era pe faţă. Votantul trebuia să declare în grai viu numele candidatului pe care îl votează, suportând toate consecinţele votului său. Guvernul se folosea de acest favor şi deslănţuia teroarea pentru a intimida alegătorii.

Era o goană nebună între jandarmi şi propagandiştii români. Cei cari erau prinşi, erau băgaţi în arest până după alegere. Cu jandarmii s'ar mai fi luptat propagandiştii, dar ei aveau ca agenţi informatori pe ţăranii unguri din comuna Tărcaia. Tot la doi jandarmi era repartizat câte un agent tărcăian. Acesta cunoştea cine sunt naţionaliştii mai înfocaţi, cari găzduesc pe propagandiştii intelectuali. Condu-

şi de agent jandarmii pătrundeau noaptea în casele oamenilor şi-i arestau.

Era o campanie în toată regula. Se părea că în urma teroarei deslănţuită românii au cauza pierdută. In focul prigoanei numai Doina lui Lucaciu le mai inspira curaj. La cântarea ei nu se cerea drept de vot. Ea răsuna stăruitor în toate părţile. Teroarea jandarmilor nu o putea înăbuşi.

In comuna Briheni jandarmii arestaseră pe propagandiştii părintele Nicolae Ţurca şi studentul Ioan Voştinar. Izolaţi de ţărani ei au început să le vorbească peste capul jandarmilor îmbărbătându-i să nu se teamă şi să voteze pe dr Vasile Lucaciu.

Când jandarmii au pus în lanţuri pe părintele Ţurca, ţăranul Ioan Scrofan le zise:

— Domnule jandarm, să-mi dai aur cât încape aci în pălărie şi tot nu voi vota cu altcineva decât cu dr Vasile Lucaciu.

In ziua alegerii alegătorii erau grupaţi în două tabere separate: stânga şi dreapta. La dreapta se aflau tărcăienii cu butoaie de rachiu şi căldări de papricaş. Cine trecea la dreapta se înfrupta cu mâncare şi băutură. Preţul era votul pentru contele Tisza. Mirosul de rachiu şi papricaş străbătea tentativ până la gruparea din stânga, unde se aflau ţăranii români credincioşi cauzei naţionale. Ei erau chemaţi de unii mai şireţi cari trecuseră la dreapta. Dar ţăranii au rezistat şi tèntaţiunei rachiului ca şi teroarei baionetei.

Jandarmii, văzând că nici cu rachiu şi papricaş nu pot ademeni pe români să treacă de partea guvernului, au încercat o provocare:

Au dus câţiva propagandişti ferecaţi în lanţuri

printre grupul lor, cu scopul de a-i face să se revolte și apoi să-i risipească.

Țăranii erau gata să se repeadă asupra lor să le smulgă prada. Dar propagandiștii legați le strigară:

— Fraților, fiți liniștiți! Nici un cuvânt, nici o mișcare!

Țăranii scrâșneau din dinți și încleștau pumnii. dar se stăpâneau. Și-au dat seama că se intenționa provocarea unei revolte ca să-i poată risipi și să nu-i lase la vot. Ei își păstrară calmul până la sfârșit, dar cu atât mai înfocat entusiasm își exprimau votul.

— „Votez pe dr Vasile Lucaciu"! ,

Președintele și delegații unguri se indignau constatând că și țăranii din grupa guvernamentală, cari se ospătaseră votează pe Vasile Lucaciu.

— Cum, nu greșești măi omule, căci doar tu ești din tabăra de dreapta, care ține cu guvernul? Poate că vrei să zici că votezi cu Ștefan Tisza!

— Nu greșesc deloc — răspundea țăranul. — Eu votez cu Vasile Lucaciu. Trăiască Lucaciu!

La eșire solgăbirăul lovea cu piciorul pe cei ce votau cu Lucaciu, în semn că aceștia pot fi luați în primire de bătăuși. Era un spectacol jalnic menit să intimedeze pe cei ce nu votaseră încă. Dar cu toate astea voturile se pronunțau unul după altul:

— „Dr Vasile Lucaciu!"...

Rezultatul a fost zdrobitor pentru guvern: 75 la sută din voturile exprimate, cari au putut fi exprimate, s'au dat pentru dr Vasile Lucaciu, candidatul partidului național român, rob la unguri în închisoarea dela Seghedin.

Guvernul crăpa de necaz. Nu putea însă merge

așa departe, cu călcarea legilor, încât să fure voturile sau să anuleze mandatul lui Vasile Lucaciu. A fost nevoit să-l scoată din închisoare și să-l introducă în parlament.

— Dealtfel — zicea primul ministru al Ungriei — aceasta-i o supapă admirabilă pentru descărcarea atmosferei naționaliste prea încărcate. Victoria aparentă a valachilor îi satisface și vor desarma, că și-au ajuns un scop. Lucaciu însă nu va putea face nimic în Parlament, față de majoritățile noastre.

Alegerea ca deputat a robului politic dr Vasile Lucaciu, a produs un viu entusiasm în rândurile deținuturilor politici dela Seghedin.

Lucaciu cucerise inimele tovarășilor săi de suferință din închisoare, croați, sârbi, slovaci, socialiști și republicani. Lucaciu îi stăpânea pe toți. Era bun ca un duhovnic, sfătuitor ca un părinte și iubitor ca un frate. Nu se lingușea niciodată. Spunea fiecăruia adevărul în față, dar nu pe un ton jignitor, ci binevoitor și cu vădita bună intenție de a îndrepta o credință greșită.

Sărbătorind pe Vasile Lucaciu deținuții politici din Seghedin, pentru frumosul succes de a fi ales deputat în timp ce reacțiunea îl băgase la închisoare, o făceau conduși de o satisfacție și o speranță. Erau satisfăcuți văzând că reacțiunea — a cărei victime erau și ei — a suferit o mare înfrângere, fiind silită să scoată din pușcărie pe un condamnat și să-l introducă în parlament; mai aveau și speranța că se prea poate să o pățească fiecare din ei la fel, să li se facă această onoare, dându-li-se deplină satisfacție pentru suferința ce o îndură, pentru cauza lor fiecare.

Dar nu numai deținuții dela Seghedin, ci întreaga suflare românească din Ardeal și Banat a fost în delir de bucurie, că apostolul neamului românesc a fost eliberat din robie și își făcuse intrarea triumfală în parlamentul de pe malul Dunării.

Când Vasile Lucaciu a venit la Beiuș a fost sărbătorit ca un erou. Țăranii îl salutau în cuvinte rimate:

„Părinte dela Șișești,
Suta de ani s'o împlinești,
Să-ți vezi neamul liberat
Și pe Carol împărat...”

Numai guvernul și magnații unguri au suferit în tăcere această înfrângere, această umilire a trufiei lor.

Vasile Lucaciu, cu talia-i sveltă și impunătoare, cu expresia figurei hotărîtă, dar cu privirea blândă ce impunea respect, și plină de bunătate, ocupă un loc în partea stângă a Camerei Maghiare. Deputații unguri îl priveau curioși, si nu fără invidie, dar fără să-și dea seama că acesta e numai preludiul victoriei și că Vasile Lucaciu, împreună cu ceialalți deputați români, va pregăti terenul pentruca la alegerile viitoare să intre de șapte ori atâția deputați români în Camera Maghiară.

Că peste 12 ani idealul pentru care luptă aceşti reprezentanți ai națiunii române, în frunte cu dr Vasile Lucaciu, se va împlini, ei nici nu îndrăzeau să bănuiască măcar.

— Ungaria e mai tare ca oricând, — ziceau ei — și acești valachi vor rămâne multe milenii încă niște visători utopiști.

CAP. VIII.

ADEVĂRURI USTURĂTOARE

Primul discurs al lui Vasile Lucaciu în Camera maghiară a fost un vehement protest contra răpirei autonomiei Ardealului, contra excluderii limbei române din administrație, justiție și învățământ, contra excluderii funcționarilor români din oficiile publice în regiunile locuințe de români.

— Domnilor — cuvânta Vasile Lucaciu — Ardealul fără autonomie este ca un om la pușcărie, este stingherit în desvoltarea lui politică, economică, socială și culturală. Prin faptul că i-au răpit libertatea de mișcare, de afirmare pe aceste terenuri, guvernele maghiare în loc să-l apropie, l-au înstrăinat. Conții, baronii și alți latifundiari, cari s'au năpustit asupra Ardealului ca niște vandali, au luat pământurile, dela țăranii români și i-au făcut iobagi.

— Iobăgia a fost desființată — întrerupe Darányi, ministrul agriculturii. — Azi nu se mai poate vorbi de ea ca ceva existent.

— A fost întrodusă o nouă iobăgie — continuă Vasile Lucaciu — printr'un sistem de deposedare, care a făcut pe țăran lipit pământului prin sărăcire și prin intimidare. Această iobăgie se manifestă prin dictatura „Fețelor Negre" a conților mascați, descrisă atât de bine de scriitorul d-voastră Jókai Mór.

Cerem autonomia Ardealului pentrucă Transilvania, în cursul veacurilor, dela împăratul Traian, a

fost mai mult independentă și autonomă decât subjugată. Singuri Tătarii i-au mai răpit autonomia în mod atât de brutal cum i-o răpiți d-voastră. Răpirea autonomiei este o încălcare a drepturilor sfinte ale poporului român, înseamnă răpirea bunurilor morale și materiale: limba, școala, pământul și posibilitatea de trai. Aceasta este o robie modernă, dar totașa de dureroasă ca cea din antichitate.

— Și valachul Mihai Viteazul a încercat să-i răpească autonomia — întrerupe baronul Banffy Dezső.

— Mihai Viteazul a fost un eliberator — replică Ioan Rațiu — și dacă nu ar fi fost ucis mișelește la Turda, unde era să fiu ucis și eu, când am fost condamnat la moarte de către șoviniștii d-voastră — Ardealul ar fi astăzi liber. Nu a fost destul că l-ați ucis pe Mihai Viteazul, ci i-ați pângărit și memoria, după moarte.

— Noi nu suntem pângăritori de morți — întrerupe Francisc Kossuth.

— Să vă citesc Domnilor, epifaptul ce se găsește pe mormântul lui Mihai Viteazul, de pe Câmpia Turzii:

„Hic jacet ille ferus, latro merus et Nero Verus
Atque malus Dacus, scelerum lacus, ille Valachus;
Hic qui transibis, terque cacabis et ibis".

Adecă pe românește:

„Aci zace barbarul Mihai Vodă tâlharnl, Nero tăciunarul,
El groaznicul Dac, al relelor lac, cel câine valach,
Pe mormântu-i să te urci, de trei ori să-l spurci și-apoi să te duci".

Acest epitaf a fost scris și așezat pe mormântul lui de către unguri.

— Și pentru atâta lucru cereți să dăm Ardealul pe mâna valachilor? — întreabă naiv contele Szapáry.

— Ardealului trebue să i se dea autonomia — reia Vasile Lucaciu — și în interesul bine precizat al Ungariei, căci robia, exploatarea nemiloasă a poporului și încălcarea tuturor drepturilor lui provoacă o contiună agitație, care duce în mod fatal la zdruncinarea temeliilor statului. Ura, permanenta lovire și persecuția nu-l face pe cetățean bun patriot, ci un câine'nlănțuit, dar plin de revoltă în suflet.

— Să poftească să se răscoale valachii — întrerupe contele Tisza — căci avem baionete și spânzurători destule pentru ei.

— Aceasta nu e logică de stat domnilor, — continuă Lucaciu — căci sper că știți că baionetele sunt bune pentru orice. numai nu te poți așeza pe ele.

Un stat, ale cărui temelii sunt așezate pe spânzurători și baionete, se prăbușește imediat ce ele se pun în mișcare.

— Vom îngriji ca aceasta să nu se întâmple — întrerupe ministrul honvezilor. — De altfel noi facem ce vrem în țara noastră.

— Domnilor, — continuă Lucaciu — omul e cel mai oportunist animal. Totdeauna face ceeace i se impune, sau e determinat să facă. Cu toate astea își dă aere de liber voitor arătând că are liberul arbitru și închipuindu-și că face ceea ce vrea. De

fapt el se tocmeşte, şi „vrea" să facă lucruri pe cari i le impun împrejurările sau chiar alţi indivizi.

Vreau să spun prin aceasta, că onoratul guvern nu este decât jucăria împrejurărilor, instrumentul fatalităţii. El este împins de istoria fatală să ia măsuri cari să precipite evenimentele şi să se producă desnodământul istoric, care nu poate fi altul decât eliberarea naţionalităţilor de sub persecuţia maghiară.

— Protestăm! — strigă Bánffy Dezső — Naţiunea maghiară nu persecută naţionalităţile, ci vrea să le contopească în naţiunea maghiară pentru a asigura statul unitar naţional maghiar. D-l deputat Lucaciu greşeşte, când vine să critice cu astfel de cuvinte actele oamenilor mari de stat.

— Oamenii mari săvârşesc greşeli mari — replică Lucaciu — oamenii mici fac greşeli mici. Dar cu deosebirea, că pe când oamenii mici greşesc faţă de ei înşişi, oamenii mari greşesc totdeauna faţă de massele populare adaugând un nou noian de suferinţi, pe lângă durerile îndurate în prealabil. Greşelile conducătorilor pe de-o parte, suferinţele mulţimei pe de altă parte, în mod fatal duc spre un proces de transformare socială. Emanciparea naţionalităţilor este tot un fel de transformare socială, dar cu un caracter naţional.

— Trebue să atrag atenţia d-lui deputat Lucaciu — întrerupe preşedintele consiliului — că este în eroare sociologică, făcând aceste afirmaţiuni. Căci dacă am înţeles bine ce spune d-sa, aşazisa desrobire naţională nu este decât o nouă exploatare sub o altă formă. Adecă să nu exploatez eu, să exploateze d-sa. Dacă individul este jocul împre-

jurărilor, atunci ar urma deci, ca numai să se schimbe domnii şi să se bucure nebunii. Exploatarea, nedreptatea, suferinţa, toate vor exista mai departe, decât că se vor schimba exploatatorii.

— Noi luptând pentru eliberarea naţiunilor subjugate — continuă Vasile Lucaciu — luptăm și pentru desrobirea claselor exploatate , căci se va schimba întregul sistem. Căci individul este aşa cum l-a creiat societatea. Numai o societate cu sistem hrăpăreţ poate creia indivizi exploatatori şi exploataţi, acaparatori și sărăciţi, hoţi și păgubaşi.

Un sistem social bazat pe dreptate, egalitate şi frăţietate, în care proprietatea individuală e redusă la strictul necesar, va creia indivizi altruişti, iubitori de aproapele şi cari găsesc o perfectă armonie între intersele lor personale și cele publice generale.

— Unde e stimulentul muncii? — întrerupe contele Batthyányi.

— Lăcomia, dorul de îmbogăţire peste noapte, nu e un stimulent al muncii şi al invenţiilor — răspunse imediat Vasile Lucaciu, — cum le place la mulţi să creadă, fără să-şi dea seama, că prin aceasta insultă chiar omul însuși. Aceste calităţi pot fi un stimulent al acaparării bunului public sau particular, un stimulent al înşelăciunii, avariţiei și furtului.

— Dar dacă poporului nu-i convin aceste idei și vrea să domnească maideparte actualele stări de lucruri? — întrerupe naiv contele Fehérváry.

— Concepţia idealistă a masselor este în funcţie de starea lor socială — răspunse Vasile Lucaciu.
— Dacă sunt nedreptăţite și exploatate peste mă-

sură massele ajung la conștiința acestei stări de lucruri, adecă își dau seama de ceeace sunt și atunci reacționează. Nu trebue decât să le arate cineva calea.

Se întâmplă însă, ca massele populare să fie induse în eroare cu lozinci falșe, dar numai un timp oarecare. Sunt însă indivizi excepționali, cari trimiși de providența însăși, luminează mintea celor ce au nevoe de lumină, si în numele unui ideal măreț luptă sacrificându-se pe altarul acestui ideal, pentru desrobirea celor impilați.

Dar să revenim la subiect Domnilor! Guvernul, luând măsuri de maghiarizare cu forța, nu-și dă seama că tocmai prin aceasta grăbește procesul lichidării. Pentrucă nu numai poporul român de patru milioane suflete...

— Exagerare, sunt numai două milioane — întrerupe contele Hédervâry.

... ci și croații și sârbii, slovacii, italienii și rutenii sunt nemulțumiți — continuă oratorul — și se mișcă împreună cu noi cerind autonomie și libertate națională.

— Oamenii cari vorbesc așa trebuesc distruși, căci periclitează ordinea în stat — spune baronul Bánffy.

— Pe mine mă puteți distruge — răspunde Lucaciu — dar prin aceasta nu ați înlăturat pericolul. Dacă distrugi barometrul nu înseamnă că ai înlăturat furtuna.

— Și ce ar fi de făcut? — întreabă Wekerle Sándor.

— Cu cât guvernul va fi mai larg, mai înțelegător cu naționalitățile din Ungaria și cu massele

exploatate — răspunde Lucaciu, — cu atâta procesul desnodământului fatal se va amâna, iar cu cât va strânge mai tare lanţul, cu atâta veriga va plesni mai repede şi puterea d-voastră bazată pe baionete, se va nărui ca o cetate construită din cărţi de joc.

— D-ta profeţeşti prăbuşirea Ungariei — ripostă contele Tisza.

— D-voastră o pregătiţi, eu o constat numai — răspunde Lucaciu.

— Dar o vrei! — întări contele Hédervàry.

— Nu depinde de vrerea mea, ci de a d-voastră — fu gata cu răspunsul Vasile Lucaciu.

— Discuţia nu poate continua pe tema aceasta — strigă preşedintele. — Suspend şedinţa!

CAP. IX.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Şi dr Vasile Lucaciu „Leul dela Şişeşti" — cum i se mai zicea — a fost recunoscut de toată lumea — de prieteni și de adversari — ca leaderul luptătorilor pentru libertatea națională şi pentru democrațiea Ardealului. Marea lui popularitate s'a răsfrânt și asupra Partidului Național Român, aşa că la alegerile din 1907 românii ardeleni au ales nu mai puțin de 27 deputați români în Camera maghiară şi prin aceasta națiunea română din Ardeal și-a impus afirmarea națională, pe care nu i-o mai putea contesta nimeni.

Pentru a înfrânge pe alegătorii români din circumscripția Aiud guvernul maghiar s'a servit la alegerea parțială din 1910, de un truc: A încercat şi i-a reușit să provoace o confuzie de nume. A depus candidatura noului ministru de finanțe ungur cu numele Lukács László, care tradus pe româneşte ar fi Vasile Lucaciu. Corteșii guvernamentali făceau propagandă printre alegătorii români, că ar fi vorba de dr Vasile Lucaciu, care va fi ministru, dacă va fi ales. Trucul a prins în parte. Mai cu teroarea, mai cu ademeniri, mai cu bani și beutură guvernului i-a reuşit să-l aleagă deputat pe dr Lukács László: falșul Vasile Lucaciu.

Dar, par'că farsa a fost din adins pregătită pentru a compromite numele lui Vasile Lucaciu, căci Lukács László, în calitate de ministru de finanțe, s'a dedat la fraude, cu casa dela Zlatna, cu munții de sare dela Slatina și cu vitele furnizate armatei. Așa că a îndreptățit presa și pe deputatul Désy Zoltán să-l numească „cel mai mare panamist din Europa". Lukács László a încercat să păcălească și opinia publică maghiară botezând partidul de sub conducerea contelui Ștefan Tisza — al cărui secretar general era Lukács László —: „Partidul Muncii" (Munkapárt) Românii l-au răsporeclit: Partidul mâncătorilor.

Și Lukács László a devenit arhicunoscut ca un făcător de rele, astfel, că toată lumea aflase, până și cel mai înapoiat moț, că Lukács László nu este identic cu dr Vasile Lucaciu, mai ales că acesta din urmă a dus o luptă aprigă contra legii apponyiene de maghiarizare totală a școlilor românești.

Și luptele între români și stăpânirea maghiară s'au dat cu dârzenie până la izbucnirea războiului mondial.

După atentatul dela Sarajevo toată lumea era agitată și tremura de îngrijorare. Se prevedea că războiul este inevitabil și că va fi cel mai crâncen, din toate războaiele cunoscute de istoria universală. Dar nimenea nu știa ce proporții va lua, cât va dura și ce sfârșit va avea.

Lumea era îngrijorată și pesimistă. Mai ales românii, cari se îngrijorau de soarta națiunii române din Ardeal. Numai dr Vasile Lucaciu era optimist:

— Ceasul desmembrării monarchiei Austro-

Ungare şi eliberarea naţiunilor subjugate, deci şi a naţiunei române, se apropie — zicea el. Acest război este lupta decisivă, care trebue să ne aducă eliberarea. E trist și dureros că se va vărsa mult sânge nevinovat, că suferinţa va ajunge la culme, dar se vede că fără jertfă nimic nu se poate obţine.

Toate libertăţile, toate bunurile și toate drepturile de cari se bucură omenirea astăzi, au fost cucerite prin mari jertfe de sânge și prin îndelungate suferinţe. Aşa şi pentru noi: după secole de suferinţe și martiraj vine acum supliciul suprem, vine jertfa cea mare, care va cere îngrășarea pământului cu mult sânge. Dar din stratul udat cu sânge vor răsări florile libertății. Căci aburul sângelui vărsat va răscula pe cei impilaţi și tiranii vor fi alungaţi sau uciși. Iar după jertfă va veni ospăţul eliberării.

Să nu ne plângem deci ca niște babe, ci să continuăm lupta, căci biruinţa e a celor ce luptă, nu a celor ce se tânguesc.

Această profeţie a lui Vasile Lucaciu aluneca de pe buză pe buză și românii, plini de resemnare așteptau răstignirea, căci știau că după ea urmează învierea.

CAP. X.

MOMENTE GRELE

Când a izbucnit războiul mondial dr Vasile Lucaciu nu s'a înrolat ca preot militar în armata austro-ungară. Nu credea în dreptatea cauzei pentru care lupta Austro-Ungaria, nici în victoria ei. Din contră, era convins că vor învinge armatele ţarilor Antante, cari, în cele din urmă vor zdrobi tirania din Europa centrală. Primele succes n ilitare ale austro-germanilor, obţinute la început prin surpr'ză, n'au putut să clintească ferma lui credinţa în biruinţa dreptaţii Mulţi adversari ai austro-germanilor, văzând primele succese ‹ e acestora, s'au intimidat, ba au început sa creadă că Franţa, Anglia si Rusia vor fi învinse si dominaţia t'ranei din centrul Europei se va întări, în loc să slăbească, şi că cei ce visează o Românie Mare se vor destepta într'o tristă realitate. Pentru a-si asigura pielea lor, ei luptau cu resemnare în armata austro-ungară, cei mai mulţi din ei căzând pe câmpul de bătae.

Dr Vasile Lucaciu nu era însă oportunistul care să se îndoiască la orice adiere de vânt. El era stejarul pe care nici furtuna cea mai năprasnică nu-l putea apleca. Un singur gând ıl nelinistea: că România va rămâne neutra şi războiul se va termina, fără ca ea să poată participa la tratativele de pace şi a revendica Ardealului pentru sine.

Bărbații politici trebuiau convinși de acest lucru.

Cu riscul vieții sale dr Vasile Lucaciu, împreună cu Octavian Goga, a trecut Carpații în România și au început campania pentru a determina guvernul român să abandoneze neutralitatea și să intre în acțiune, pentru eliberarea Ardealului. Vasile Lucaciu a vizitat pe toți miniștrii, pe toți bărbații politici români, câștigând de partea sa pe Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Nicolae Iorga, Constantin Hiotu, Ion Grădișteanu, Simion Mândrescu, Frații Cantacuzino, Constantin Argetoianu, Barbu Delavrancea, Dem. Dobrescu, dr N. Lupu și alții. Apoi a început propaganda în masse prin scris și prin grai viu. Apelurile și articolele publicate de dr Vasile Lucaciu în cotidianele Bucureștene făceau un răsunet puternic și ecoul lor se auzea și peste graniță. Conferințele ținute la asociațiile culturale, ca Liga Culturală și altele de asemenea, aveau darul să zgudue întreaga opinie publică. Dela București s'a dus la Iași, Galați, Brăila și Ploești. Sutele de mii de români erau îndemnați de luptătorul ardelean să se ducă să ia Transilvania, căci momentul a sosit și Ardealul al lor este.

Atmosfera s'a creiat. Populația română tot mai intens cerea intrarea României în războí și ocuparea Transilvaniei. Guvernul român păstra însă o tăcere diplomatică:

— „Incă n'a sosit momentul — declara Ionel Brătianu. — Să vedem ce va face Italia".

Ce va face Italia? Acesta era argumentul suprem. Intrebarea și-o puneau mai mulți. Și-o punea și dr Vasile Lucaciu. Italia avea alianță cu Austro-

Germania, dar refuzase să intre în război contra Franței și contra Angliei. Rămânând neutră și-a luat mână liberă. Vasile Lucaciu vedea însă că de aceasta depinde totul. Intră Italia în război și de partea cui intră?

Dar Vasile Lucaciu nu degeaba era numit „Leul dela Șișești" ca să nu încerce și cea mai îndrăzneață aventură. Știa că și în Italia este un puternic curent antigerman și mai ales antiaustriac. — Dar se vede că, pentru ca să faci să explodeze un cazan, nu e suficient 28 de atmosfere, mai trebue încă două, și aceste două atmosfere vor produce explozia.

Luă drumul spre Italia trecând cu vaporul printre submarinele austriace și debarcă la Roma. Aci a început propaganda, a început adunarea atmosferelor pentru a determina explozia. Incepând dela guvern, bărbații politici, reprezentanții asociaților patriotice, până la massele populare prin publicistică întruniri și conferințe. El arăta dreptatea cauzei românilor și italienilor. Ambele națiuni așteptau desrobirea. Și îndemnurile lui Vasile Lucaciu au prins. Cele două atmosfere s'au produs.

Italia a declarat război Austro-Ungariei și Germaniei.

Vasile Lucaciu a revenit în România.

— Iată ce a făcut Italia! Ce mai așteaptă România? — zicea el, — și cuvintele lui se întipăreau în mințile oamenilor ca o inscripție biblică. România se entusiasma acum și mai mult pentru Vasile Lucaciu și pentru Ardeal, pentru cauza eliberării lui de sub jugul unguresc. Acum el a fost ales preșe-

dinte al Ligii Culturale, în cadrele căreia și-a desvoltat apoi activitatea și mai intens. A făcut parte și din comitetele asociațiilor patriotice, cari începuseră acțiunea pentru pregătirea și intrarea României în Luptă. După aceea fu ales membru în comitetul Federației Apărării Naționale. Aceasta ca un răspuns hotărît că cuvântul său a fost ascultat și că intrarea în acțiune nu mai întârzie.

La 16 August 1916 lupta lui Vasile Lucaciu a fost încoronată de succes și în România. Declarând războI Austro-Ungariei Armata Română a intrat în Ardeal ocupând Brașovul, Sibiul, Săcuimea, Sighișoara, Făgărașul, Sebeșul Deva, Oravița, apropiindu-se de Lugoj, Alba Iulia și Târgu-Mureș.

Dar Lucaciu nu consideră că misiunea lui s'a terminat cu aceasta. Nu era suficient că au intrat în luptă cele două țări latine, ele trebue să și învingă. Prizonierii români din Rusia, Italia, Serbia, și Franța prinsi din armatele austro-germane, trebuiau aduși și înrolați în Armata română. O muncă titanică a desfășurat dr Vasile Lucaciu pentru a aduna pe acești prizonieri si a-i aduce ca voluntari în Armata Română. Zis și făcut. Vasile Lucaciu a luat d'n nou toiagul pribegiei si s'a dus să adune voluntari. Și românii ardeleni și bucovineni cari avuseră norocul să cadă prizonieri, chemați de glasul lui Vasile Lucaciu s'au grupat în jurul lui și s'au înrolat ca voluntari în Armata Română.

Nici cu această operă Vasile Lucaciu nu vedea că și-a împlinit misiunea. Germanii intraseră în inima României și amenințau să o răpue.

Ce era de făcut? Mai era o forță mare neîncercată încă. America. Dacă ar intra și ea în acțiune

izbânda cauzei cea mare era asigurată. Mai ales că Rusia, în urma revoluției a fost scoasă din luptă.

Vasile Lucaciu nu a stat mult pe gânduri. Infruntă și al treilea pericol și trecu Oceanul în America încercând să o determine și pe aceasta să intre în război alături de Antantă și aliații ei. In America Vasile Lucaciu a făcut aceeași propagandă ca și în România și Italia.

Interesant, că si aci avu sorți de izbândă. Statele Unite, în frunte cu președintele Woodorow Wilson, dupăce Germania și Austro-Ungaria au refuzat propunerea lui de pace, cu cele 14 puncte, a declarat război statelor centrale. Românii din Amer'ca s'au înrolat în număr mare în armata americană si au luptat cu bărbăție bătând pe germani în Franța.

Ungurii aflând de această putere magică a lui Vasile Lucaciu turbau de necaz.

— De ce nu l-am câștigat pentru noi, pentru corpul nostru diplomatic? — se întrebau politicianii unguri. — Sau dacă nu l-am putut câștiga să-l fi ucis, mai bine.

Ungurii însă nu și-au dat seama de valoarea acestui om. Ingâmfarea nu i-a lăsat să vadă mai departe de vârful nasului, cu toate că puteau să învețe din istorie, căci un singur rege mare si înțelept au avut ei, si acela a fost român: Matei Corvinul.

Și molochul războiului, sintetizat în armata germana a fost răpus.

CAP. XI.

SPIRITUL LUI VASILE LUCACIU

Odată cu izbucnirea războiului, și mai ales după intrarea României în războiu, nori negri au copleșit viața românilor ardeleni. O teroare nemaipomenită s'a deslănțuit asupra lor. Li s'a cerut să facă declarații de credință către statul unguresc și să adreseze injurii la adresa României, a guvernului român și a Armatei Române. Erau forțați să-și laude călăii și să-și blesteme salvatorii ponegrindu-i și trimițându-le solii că nu au nevoe de salvarea lor, deoarece se simt bine în temnița Ungurească ce amenință să se prăbușească, dar mainainte le va strânge ștreangul în jurul gâtului.

S'au găsit și de aceia, cari din lașitate sau din oportunitate, au făcut asemenea declarații, dar majoritatea românilor stăpâniți de spiritul lui Vasile Lucaciu, de spiritul naționalismului idealist, au refuzat categoric să-și blesteme salvatorii. Au preferat să fie întemnițați și internați în cele mai chinuitoare lagăre de concentrare, fiind declarați spioni să fie condamnați la moarte și executați. Aveau credința că ziua desrobirii nu va întârzia.

Lagările de concentrare dela Sopron,, Ostffyasszonyfa și Tápiósüly gemeau de români. Erau maltratați, flămânziți, ucișí de boli, de paraziți infecțioși și de lovituri de armă. Inchisorile din

Seghedin, Budapesta, Vacz, Ilova, Aiud și Gherla gemeau de martiri. Suferința i-a făcut să binemerite această numire. Mulți au fost uciși mișelește pe sub ascuns, alții condamnați formal la moarte și executați. Cu această tortură, te miri, cum de s'au găsit atât de puțini „trădători" cari au făcut declarații de credință și loialitate față de statul maghiar și de ocară față de România.

Explicația era, că spiritul lui Vasile Lucaciu stăpânea sufletele martirilor. Aveau credința fermă, că Vasile Lucaciu vine în fruntea Armatei Române și alungând dușmanii, va deschide larg porțile închisorilor și le va spune:

— Eșiți! Sunteți liberi! Stăpâniți în libertate pământul Ardealului, căci al vostru este!

Credința aceasta era atât de puternică, încât inspira putere de rezistență și acelora, cari au trebuit să-și dea sfârșitul înainte de a vedea cu ochii împlinirea acestui vis. Erau siguri, că din pragul lumei de apoi vor vedea cu ochii sufletești triumful cauzei sfinte a românilor, triumful dreptății.

Era atâta idealism în această credință, încât martirii primeau cu zâmbetul pe buze cele mai teribile torturi fizice și morale, ba chiar moartea. In momentele cele mai grele în vedeniile lor apărea figura blândă și încurajatoare a preotului dela Șișești:

— „Numai scurt timp: câteva săptămâni... și veți fi liberi!"

CAP. XII.

SUFERINȚA UNEȘTE

Inchisorile și lagările erau prea mici ca să poată cuprinde pe toți românii. Apoi mai trebuia să mai fie cineva și pe front, trebuia să muncească cineva și lanurile pentru a produce hrană armatei și în fabricile de muniții, tunuri și aeroplane. Românii, cari nu erau buni pentru front, erau mobilizați pe loc și munceau, unii pe câmp, alții în fabrici. Fabricele de muniții, arme și aeroplane din împrejurimile Budapestei erau pline de muncitori români. După cum și minele de cărbuni și metaluri din Ardeal și Banat erau scormonite în adâncurile lor tot de minieri români.

Făceam servici la trupele sanitare și am fost foarte impresionat când a sosit primul transport de soldați români răniți în luptele din Ardeal. Lumea din Capitala Ungariei de asemenea era curioasă să vadă ce înfățișare au soldații români despre cari nu auziseră decât cuvinte de dispreț și defăimare. Spre edificarea lor au trebuit să constate că sunt soldați ca și ceialalți din alte armate, decât că în croiala uniformei poate exista ceva diferență. Prizonierii români erau tot așa de simpatici și drăguți, ca și cei italieni, sârbi sau ruși. Ba poate că față de cei din urmă aveau ceva care-i punea în întâetate. Intâmplarea a voit, ca primii prizonieri

români intrați în Budapesta, și cari au deșteptat curiositatea publicului Budapestan, să fie niște intelectuali, dintre cari unii vorbeau germana, alții franceza pe lângă limba lor maternă. Am condus pe un ziarist la acești prizonieri — care ținea să ia un interview cu cei dintâi soldați români cari au fost aduși la Budapesta fiind răniți. Impresia publicului asistent la interview a fost uluitoare. Caporalul rănit spuse în limba franceză.

— „Astăzi suntem prizonierii d-voastră. Nu știm ce vom fi mâine, căci războiul are atâtea variațiuni..."

Era o aluzie fină și ziaristul a înțeles-o și a subliniat-o în ziar.

Fără a trăda marea dragoste ce aveam față de acești prizonieri, am luat măsuri să fie internați în loc mai bun, să fie bine tratați... Căci, „nu știm ce va fi mâine", șopteam eu bucătarului, care nu înțelegea ce vreau să spun cu asta. Dar, dacă a rămas în viață, și-a dat seama trei ani mai târziu.

Apoi le-am dat cărți să citească. Mi-au cerut și ziare, dar nu le-am dat. Nu aveam decât un singur ziar românesc: „Foaia Poporului Român" ce apărea la Budapesta, dar nu voiam să le otrăvesc sufletele cu el. Și apoi, mărturisesc că-mi era rușine să le dau această foaie. Atâta murdărie, atâta denaturare a adevărului și atâta calomnie la adresa românilor, la un loc, nici eu nu mai văzusem. Foaia aceasta ce se batjocorea a „Poporului Român" era a guvernului Tisza și cu asta cred că am spus destul.

Mi s'a adus la cunoștință că lagărele dela Ostffyasszonyfa și Tápiósüly sunt pline de ro-

mâni. O ură specială îndreptată exclusiv contra românilor, a determinat această concentrare în aceste lagăre.

De ce oare această ură? — mă întrebam — doar sârbii și nu românii au fost aceia cari cu bomba lui Gabrinovici și glontele lui Princip au deslănțuit războiul, nu noi. Românii, deși au suferit poate mai mult decât sârbii, nu s'au dedat la atentate, și totuși, ura cea mai neîmpăcată se îndrepta contra românilor.

Am vizitat adesea lagările de concentrare. Inima mi se sfâșia de durere la cele văzute. Lagărul construit din scânduri, un fel de bărăci, adăpostea patru mii de români. Venea pe fiecare metru patrat un om. Hrana ce li se da era inferioară lăturilor pentru porci și puțină din cale afară. Aci am văzut oameni murind de foame încetul cu încetul. Pâinea li se făcea din făină stricată, cartofi stricați și ceva praf de ferăstrău. Viața aci era mai rea decât moartea și infernul nu poate fi mai inchizitorial decât lagările: Ostffyasszonyfa, Tápiósüly. Evadarea era cu neputință. Cu toate că fronturile începeau să se putrezească, totuș guvernul maghiar a găsit cu cale să ție pentru paza lagărilor cele mai șovine și mai stăpânite de ură antiromânească dintre trupe, cari să facă pe călăii nenorociților închiși în ele. Dacă cineva încerca să evadeze era împușcat pe loc, sau prins și supus la torturi groaznice în fața celorlați internați. Erau atât de slăbiți prizonierii, că patru mii de oameni îngrădiți cu gard de scânduri nu erau în stare să ia lupta cu o companie de călăi și să moară cu ei de gât.

Mulți au înebunit de suferință și de foame.

Nebunii erau împuşcaţi ca câinii, dupăce erau lăsaţi un timp printre ceialalţi ca să provoace groază.

In scurt timp s'a ivit tifosul exantematic şi holera, care secera cu miile dintre ei. Sănătoşii nu răzbeau să facă coştiuge pentru cei ce decedau zilnic. In cele din urmă s'a săpat o groapă mare văruită pe dinăuntru şi acolo s'au aruncat cadavrele, ca de câine, clae pe grămadă, unul peste altul şi acoperite cu var şi pământ. Deasupra câteva sute de cruci de lemn, una lângă alta semnalau că aci zac creştini şi nu niscaiva hoituri de animale.

S'au găsit câţiva oameni de inimă, cari le duceau din când în când câte o pâine şi o bucată de carne, dar ce ajungea aceasta la câteva mii de guri flămânde! Zadarnic am încercat şi noi să hrănim câteva mii cu o pâine, căci nouă nu ne-a reuşit. Nu le făceam decât sânge rău. Se repezeau ca animalele asupra merindei şi îmbuca fiecare cât putea din ea. Aveau loc scene sfâşietoare, nesfârşite şi variate. In cele din urmă urletele lor nici nu mai semănau cu ale oamenilor ci se credea că ţipă nişte fiare.

Şi, pe măsură ce locuitorii lagărului se mutau cu sutele, în cimitirul din coasta de alături, ei se tot răreau, dar suferinţa nu li se micşora.

Când revoluţia le-a deschis porţile lagărelor nu au eşit decât câteva schelete vii, din cari nu cred să mai fi rămas măcar unul singur în viaţă până azi...

Pe crucile de lemn din coasta dela Tápiósüly se încrustau blesteme înfiorătoare la adresa Ungariei şi a ungurilor, lăsate cu limbă de moarte de muribunzi:

— „Să se prăpădească întreaga Ungarie! Focul şi prăpădul să-i sfâşie corpul şi ungurii să aibă soarta pe care ne-au hărăzit-o nouă."

Şi blestemele acestea par'că eşiau din desele morminte şi se înălţau spre cer ca nişte trăznete...

Ele au stârnit revoltă în sufletele muncitorilor români din Budapesta. Această revoltă începea să clocotească trecând din gură'n gură şi creia o solidaritate şi o hotărîre de răzbunare. Ei se organizau febril şi se pregăteau să pue umărul la acţiunea ce se zvonea că s'a început pentru a pune capăt molochului războiului, cauzatorul tuturor suferinţelor...

CAP. XIII.

EVENIMENTUL CEL MARE

O pleiadă de muncitori manuali și intelectuali, în frunte cu Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Iosif Ciser, Enea Grapini, Vasile Dobrescu, Ion Crețulescu, George Grădinaru, Bazil Surdu, Iosif Renoiu și cu mine, am hotărît să organizăm pe toți muncitorii români din fabricele din Budapesta și împrejurimi. Munca nu ne-a fost prea grea. Nu trebuia decât să ne deplasăm Dumineca în cartierele lor și să le vorbim. Situația ne era favorabilă. Atmosfera era foarte încărcată. Suferința ajunse la culme și oamenii vedeau că războiul numai așa se va sfârși, dacă soldații și muncitorii îi pun capăt.

Propaganda noastră prindea. Scopul ni-l serveam și cu ziarul „Adevărul", care după trei ani de suprimare a reapărut din nou la Budapesta la 1 Octombrie 1917. Acest ziar se tipărea în zeci de mii de exemplare și-l răspândeam în tot Ardealul și pe fronturi. In el biciuiam apucăturile autorităților maghiare față de familiile celor plecați pe front și toate nedreptățile ce se făceau românilor și muncitorilor. Cu cât erau mai mari suferințele pe front și acasă, cu atâta creștea și nemulțumirea generală. Revolta se imprima în inimele soldaților și muncitorilor. Publicam de asemenea știrile în legătură cu propunerea de pace făcută de preșe-

dintele Wilson al Americei, prin care fixa acordarea dreptului de autodeterminare popoarelor, și în legătură cu refuzul Germaniei și Austro-Ungariei de a accepta o astfel de pace. Știrile despre apariția tancurilor pe frontul de West și irezistibila lor înaintare, de asemenea aveau efect.

Fronturile austro-germane începeau să se clatine. Revoluția rusă și propaganda internă au avut efect asupra soldatului: Pe Adriatică s'au răsculat marinarii, cu toate că au fost decimați de admiralul Horthy, pe frontul italian s'a răsculat soldatul croat și ceh, cu toate că mulți din ofițerii lor au fost executați pentru rebeliune. Pe frontul de West s'a întâmplat ceva nou: Verdun, tancuri, Somme, Reims.

Generalul Franchet D'Esperey a arătat lui Mackensen că și el știe să spargă fronturi, și cu efect definitiv. La Mărăști și Mărășești altă pacoste s'a deslănțuit asupra ungro-germanilor și acestea au pus capăt rezistenței. Revoluția s'a aprins pe toate fronturile statelor centrale.

Molochul războiului a căzut. Baionetele s'au întors contra celor ce au început războiul și statele construite pe baionete trosneau din toate încheieturile.

Soldați întorși de pe front, cu ajutorul muncitorilor, au alungat guvernele dela Budapesta, Viena, Berlin, Sofia și Constantinopol cu împărați și regi cu tot, cari au fugit urmați de creaturile lor.

In toate orașele s'au constituit consilii naționale: ceh, slovac, croat, sârb, german, maghiar, muncitoresc și român. Am notat cel din urmă Con-

siliul Naţional Român, pentrucă acesta de fapt s'a constituit 24 ore mai târziu decât celelalte.

In seara de 30 Octombrie comitetul muncitorilor români din Budapesta a hotărît să someze pe deputaţii români, aflători la Budapesta, să constituiască împreună un consiliu naţional român. O delegaţie compusă din Ion Flueraş, Enea Grapini şi cu mine am plecat la Hotel Jegerhorn, unde am găsit pe dr Alexandru Vaida-Voevod, dr Aurel Lazăr, dr Aurel Vlad şi Vasile Goldiş. După scurte tratative am căzut de acord să înfiinţăm şi noi un consiliu naţional care să se compue din 12 membri şi un preşedinte. In Consiliul Naţional Român au fost aleşi şase naţionalişti: dr Alexandru Vaida, dr Ştefan C. Pop, dr Aurel Lazăr, prof. V. Goldiş, dr Teodor Mihali şi dr Aurel Vlad, şi şase socialişti: Ioan Flueraş, Iosif Jumanca, Tiron Albani, ing. Enea Grapini, Bazil Surdu şi Iosif Renoiu. Consiliul Naţional a proclamat apoi ca preşedinte al său pe dr Iuliu Maniu, care era încă la Viena, unde comanda două regimente româneşti, Ca secretar a fost ales dr Ştefan C. Pop, iar ca vicepreşidente dr Alexandru Vaida-Voevod.

Consiliul, dupăce a organizat gărzile naţionale în toate centrele româneşti, a hotărît să convoace o Adunare Naţională la Alba-Iulia, care să decidă asupra sorţii Ardealului. Gărzile naţionale s'au format din soldaţi români întorşi de pe front. In oraşele maghiarizate aceste gărzi au avut de luptat cu gărzile maghiare, cari erau o ultimă şi palidă încercare a apărării patrimoniului naţional maghiar.

Timp de o lună Ardealul a fost guvernat de Consiliul Naţional Român cu sediul la Arad şi Bu-

dapesta. La 1 Decembrie s'a întrunit marea Adunare națională la Alba Iulia, la care au luat parte 100.000 de țărani și intelectuali și 20.000 de muncitori.

După sutele de discursuri rostite de oratori în sala festivă și la toate colțurile străzilor, în special de către Gheorghe Pop de Băsești, dr Iuliu Maniu, dr Ștefan C. Pop, Iosif Jumanca, dr Aurel Lazăr, dr Mihai Popovici, dr Valer Moldovan, Ghiță Pop, dr Eleonora Lemeni, Ion Clopoțel, Emil Isac, Iosif Ciser, Ion Flueraș, Miron Cristea, dr Ionel Pop, dr Romul Boilă, dr Valer Roman, Ion Agârbiceanu, Ion Moța, dr Sebastian Bornemisa, dr Emil Hațegan, dr Macovei, Valer Tr. Frențiu, dr Ilie Lazăr, dr Ioan Iacob, dr Valer Șovrea, Adunarea Națională a proclamat unirea Ardealului cu România, fixând și principiile de guvernare prin Rezoluția votată, apoi a ales marele sfat național, care a doua zi a ales Consiliul Dirigent sub presidenția d-lui Iuliu Maniu.

La cererea generală a Sfatului Național, dr Vasile Lucaciu, care nu se înapoiase încă dela Roma, a fost proclamat membru în Consiliul Dirigent, fără portofoliu. Era o cinste pe care o merita mai mult ca ori care dintre noi.

CAP. XIV.

VISUL ÎMPLINIT

Evenimentul prăbușirei molochului războinic și cu el a imperiului Austro-Ungar, a surprins pe dr Vasile Lucaciu la Paris. Venise din America, unde cucerise de asemenea toate inimile. Leul dela Șișești, îmbătrânit în lupte, a fost cuprins de emoție nostalgică auzind că visul și profeția lui s'au împlinit și că de acum Ardealul va fi liber și se va putea uni cu patria mamă, cu România.

— Suferința n'a fost zadarnică — zicea el d-rului Nicolae Lupu cu care avea dese întrevederi la Paris. — De acum, românii ardeleni sunt liberi și s'a sfârșit cu tirania maghiară. Acesta e un eveniment, care nu se întâmplă adeseaori în istoria unui popor. Și cred că toți romăii își dau acum seama de importanța marelui eveniment și vor căuta să fie la înălțimea lui.

— Sărbătoarea ar fi fost mult mai înălțătoare dacă evenimentul s'ar fi putut întâmpla fără război, fără ca aproape un milion de români să cadă jertfă groznicului măcel, și fără ca el să contamineze sufletele, împiedecându-le să vadă istoricul eveniment dela înălțimea ce s'ar cuveni — răspunde dr Nicolae Lupu.

— Provindența nu poate da toate fericirile deodată — ripostă Vasile Lucaciu. — Orice bucurie

își are și partea ei tragică. Se vede că e fatal ca orice strălucire să-și aibe și umbra ei. Ziua e însoțită de noapte și vremea frumoasă de zile ploioase sau chiar de furtună. Dar în definitiv tot strălucirea predomină anotimpul, tot soarele zilei frumoase triumfează.

— Ce frumos ar fi dacă marea bucurie națională, ar îndemna pe oameni să întindă mână frățească unii altora, cei mari să mai cedeze din privilegii, iar cei mici, primind ceva drepturi, să-i ierte pentru trecut și să fie pace, frăție și fericire în noua patrie mărită — își exprima dr-ul N. Lupu dorința. — Dar nu, profitorii vor căuta să mai profite, iar deposedații vor pretinde și ei un drept la viață mai tihnită și de aci noui conflicte, noui lupte fratricide.

— Tocmai de aceea trebue să ne grăbim să ne întoarcem și noi în patrie, pentruca să putem lua parte la bucuria generală, dar mai cu seamă pentrucă ne așteaptă noui misiuni, noui îndatoriri. Nu e destul că patria s'a unit,. ea trebue consolidată și această consolidare pretinde o muncă tenace și desinteresată.

Preocupat de aceste idei dr Vasile Lucaciu a luat drumul spre București, dar nu s'a putut întoarce fără a vizita Roma — „Maica cea bătrînă" — cum zicea el, și a felicita pe frații italieni pentru victoria câștigată, după atâtea sacrificii.

Primind felicitările italienii au aranjat o sărbătorire înălțătoare lui Vasile Lucaciu.

— „Eviva fratelli Lucassi, Eviva Romania!" — strigau ei.

Era considerat ca un profet, care a prevăzut dinainte cum se vor întâmpla evenimentele.

Intors în patrie dr Vasile Lucaciu a fost sărbătorit la Bucureşti, la Sibiu şi mai târziu la Satu Mare, căci, deocamdată, patria sa natală (Sătmarul), deşi de drept unită cu România, de fapt mai era stăpânită de guvernul din Budapesta.

Armata Română trecuse linia demarcaţională fixată la Mureş şi a ocupat Clujul. La Paris continuau tratativele de pace. Se discuta dacă România trebue să-şi aibă hotarele la Tisza, la Ciucea sau la Oradea şi dacă Banatul să fie al României, al Serbiei sau să fie tăiat în două. In cele din urmă a învins „dreptatea" solomonică a lui Clemenceau, anihilată cu vederile mai largi ale lui Briand, ca Sătmarul, Bihorul şi Aradul să fie tăiate în două. Mai târziu aceasta a fost şi soarta Banatului, rămânând încă destui români în Ungaria, în Iugoslavia şi Cehoslovacia.

Fericirea lui Vasile Lucaciu văzând împlinit visul milenar al românilor a fost umbrită de zgârcenia Conferinţei de pace, care a tăiat frontiera, nu la hotarul natural al românismului, la graniţa etnică, ci a fixat-o pe corpul României etnice. Afară de această mâhnire Vasile Lucaciu mai suferea şi din cauza că vedea câtă dreptate a avut dr-ul Nicolae Lupu:

Eşiseră la suprafaţă cele mai obscure elemente şi căutau să exploateze situaţia în favoarea lor personală. Moralitatea era abandonată şi interesul căuta să se validiteze cu orice preţ, fără scrupul şi fără ruşine.

— Când există apă tulbure se găsesc pescuitori

în ea — zicea Vasile Lucaciu. — Aceasta trebue să fie însă o boală trecătoare, după care va trebui să triumfe principiul moralităţii şi al dreptăţii.

Aceasta era singura lui consolare văzând că lăcomia şi înghesuiala ajung la paroxism.

Vasile Lucaciu începea să fie abandonat. Micii politiciani, vanitoşi şi lacomi, eşiţi din obscuritate, nu-l mai cunoşteau, nu mai aveau timp să-l cunoască. Erau preocupaţi de lupta pentru căpătuială şi îmbogăţire peste noapte.

Dupăce s'a fixat frontiera, adecă dupăce Armata Română i-a eliberat şi de fapt patria s'a mai restrînsă, dr Vasile Lucaciu s'a mutat la Satu Mare. La tratativele de pace Sătmarul a avut mult noroc cu Vasile Lucaciu, deoarece delegaţii români argumentau, că întrucât Sătmarul s'ar da Ungariei, tocmai patria celui mai vajnic luptător pentru desrobire, ar continua să rămâe şi pe maideparte robită. Astfel, convinsă de dreptatea cauzei româneşti, Conferinţa de pace, dacă nu a dat României Debreţinul, i-a dat Sătmarul.

CAP. XV.

IN PARLAMENTUL DIN BUCUREȘTI

Lui Vasile Lucaciu i-a mai fost dat să-și vadă împlinit și alt vis: A spus'o la Debrețin și la Satu Mare că va ajunge să reprezinte aceste orașe în parlamentul din București, fiind ales deputat aci pentru parlamentul român. E adevărat, că în ce privește Debreținul a avut de suferit o mică decepție, dar succesul și așa a fost extraordinar. In anii 1919 și 1920 dr Vasile Lucaciu a fost ales deputat de Baia Mare. Atunci două partide revendicau pe dr Vasile Lucaciu: Partidul Poporului de sub conducerea generalului Averescu și Partidul Național Român. Vasile Lucaciu a pus capăt discuției spunând că el este al tuturor românilor, dar de istoricul partid Național Român nu s'a despărțit și nu se va despărți niciodată.

Intrat în politica nouei țări Vasile Lucaciu nu s'a adaptat mediului. El a rămas un idealist incorigibil. A stăruit mult pentru înfăptuirea reformelor sociale ce trebuia să le facă România Nouă și întregită pentru poporul român, pentru foștii luptători ai întregirii neamului. Astfel, la stăruințele lui s'a votat legea electorală, dând vot universal, egal direct și secret tuturor cetățenilor majori. Tot la stăruința lui Vasile Lucaciu s'a făcut reforma agrară expropriindu-se marile latifundii și pământul împăr-

ţindu-se ţăranilor. Lucaciu a fost de părere că moşiile să rămâe intacte, decât că să fie muncite de ţărani transformându-se în cooperativă şi produsele să fie împărţite între ei, după munca depusă şi după mărimea familiei, bineînţeles luându-şi şi statul partea ce i se cuvine.

Aceasta a fost considerată de guvernanţi ca o idee prea avansată şi a fost abandonată.

— In cazul acesta daţi ţăranului şi inventar agricol — dacă se distribue pământul fărămiţându-se — zicea Vasile Lucaciu, — căci altfel, ţăranul nu va fi în stare să muncească pământul aşa cum trebue, aşa cum l-a muncit cú inventarul latifundiarului, şi producţia ţării va scădea şi calitativ şi cantitativ, iar ţăranul nu se va putea înstări.

Vasile Lucaciu n'a trăit să vadă cât de multă dreptate a avut. El n'a fost ascultat. Vedea cu mâhnire că reforma agrară, aşa cum se face, nu duce la scopul urmărit şi că ţăranul român nu se va putea ridica la nivelul cultural pe care-l cere timpul. Nu putea lua însă lupta cu avântul tineresc de altădată. Era slăbit de vijeliile luptelor, ce le-a dus o viaţă întreagă. Vorbea însă cumpătat şi serios. Cuvintele lui răspicate de profet, deşi erau literă de evanghelie, totuşi, în fierberea şi învălmăşala ce domnea, treceau de multeori neauzite sau în cel mai bun caz neapreciate în deajuns.

— Istoria-şi urmează calea — zicea el — dar să băgaţi de seamă, că o greşală în conducere poate lovi de stâncă barca acestei ţări şi vor trebui noui şi îndelungate lupte ca istoria să poată corecta o greşală a vâslaşilor. O conducere înţeleaptă tot-

deauna ajută istoriei să desăvârșască ceeace urmărește prin frământările vieții.

Erau adevăruri filosofice, științifice, cărora puternicii zilei nu le dădeau mare importanță, sau le notau ca o floare retorică, dar nu se grăbeau să le urmeze. Și, Vasile Lucaciu privea cu tristețe lumea care alerga febril după ceva, de care nici ea nu-și da seama, dar alerga după profitul zilei, emulând unii cu alții în cocoțarea pe scara mărirei și avuției. Nu așa își concepuse el viața noastră socială după unire, după împlinirea idealului.

CAP. XVI.

„ASTA-MI MAI LIPSEA"

Pentru motive de sănătate dr Vasile Lucaciu s'a retras pe un timp oarecare din viaţa politică. Ear hotărît să nu mai candideze la viitoarele alegeri. Dar cetăţenii Sătmarului nu l-au lăsat în pace. Pentru ei era o mândrie să-l aibă deputat pe Vasile Lucaciu pe Leul dela Şişeşti. Delegaţii peste delegaţii se prezintau la el rugându-l să le facă cinstea de a-i mai reprezenta şi de data aceasta în Parlamentul ţării. Apoi mai era şi o chestie de partid ca mandatul de Baia Mare să fie păstrat, ceea ce nu era sigur, dacă va candida un altul. Vasile Lucaciu se bucura de atâta consideraţiune şi stimă în tot Ardealul, dar mai cu seamă în judeţul său, încât se credea că adversarii politici nu vor îndrăzni să se dedea la abuzuri nepermise contra lui.

Şi Vasile Lucaciu se hotărî să mai aducă un sacrificiu primind candidatura. Şi apoi era vorba de o alegere pentru Constituantă, în iarna anului 1922, şi credea că poate va servi ţara cu un s'at al său fiind vorba de modificarea Constituţiei României Intregite.

Şi a pornit în alegere. Nici nu era nevoe să mai facă propagandă electorală, căci aici era suficient numele său şi ţăranii nu votau pe altul să fi mers chiar prim-ministrul însuşi.

In această ultimă luptă a sa l-a ajuns o umilinţă, care i-a mai imprimat odată pe corpu-i sfânt pecetea martirajului, chiar acum dupăce i s'a împlinit idealul pentru care făcuse atâtea sacrificii.

Era în drum spre Baia Mare. Se ducea să asiste la secţia de votare. Nu era mânat de dorul de a fi ales, ci mai mult voia să vadă ce progrese a făcut ţăranul român, în exercitarea dreptului de vot, drept pe care nu-l avea până la unire.

La un moment dat agenţii electorali, împreună cu candidatul guvernamental, s'au năpustit asupra apostolului bătrân şi tăvălindu-l în zăpadă l-au maltratat ca pe un hoţ de cai.

Şi, inconştienţii nu s'au ruşinat de fapta lor, care era egală cu a celor ce au pălmuit şi scuipat pe Christos.

Ţăranii ce veneau la vot l-au descoperit pe desrobitorul lor în zăpadă, rănit grav. L-au ridicat şi dus la spital spunând:

— Am adus pe apostolul neamului românesc căruia ticăloşia omenească i-a mai dat odată botezul martirajului.

Şi alegerea s'a făcut fără cel ales. Voturile puse de ţărani în urnă şi-au schimbat înfăţişarea la despuierea scrutinului punând în posesiunea mandatului pe agresorul celui ce zăcea cu rănile pansate, dar cu inima sângerîndă în spitalul din Baia Mare.

Când prefectul de Satu Mare şi-a exprimat regretul pentru cele întâmplate, Vasile Lucaciu a răspuns:

— Faptul e caracteristic epocei în care trăim. Năvala după mărire şi avuţie e aşa de mare, încât

mulţi dntre noi îşi uită de sine şi se dedau la acte, pe cari trebue să le regrete o viaţă întreagă și se ruşinează de ele, mai ales când nu-i vede nimeni.

In reconvalescenţă Vasile Lucaciu se plimba cu un tânăr profesor prin grădina Romei din Satu Mare. In faţa lor venea o doamnă de vârstă mijlocie. Ea ducea de mână o fetiţă de 7—8 anișori.

— Sărut mâna Sfinţia Voastră! — salută femeea.

— Onoare Dumitale, scumpă Doamnă — răspunse Lucaciu.

— Cine este domnul acela căruia ia-i spus sărut mâna, tușică? — întrebă fetiţa.

— Este dr Vasile Lucaciu, un erou al neamului, care a făcut unirea — odorule.

— A făcut unirea, așa ca Domnitorul Alexandru Ioan Cuza?

— Da, scumpo, așa ca Alexandru Ioan Cuza.

— Atunci de ce nu l-au dat afară din ţară şi de ce nu l-au ucis? — întreabă fetiţa cu naivitate.

Vasile Lucaciu întoarse capul și un zimbet amar i se încrispă pe buze.

— Vezi, asta-mi mai lipsea — zise el însoţitorului său.

CAP. XVII.

SFÂRŞITUL

Ori cât de glorios e un sfârşit, el totuşi e tragic. Moartea eroilor de orice fel, cari s'au ridicat la glorii şi mărire prin lupte mari şi acte eroice, este o notă tragică şi atunci, dacă în viaţa lor nu au trăit nici o tragedie. Moartea lui Vasile Lucaciu, deşi a venit după izbânda idealului naţional, pentru care el a luptat mai mult decât oricare dintre contimporanii săi, a fost totuşi o tragedie impresionantă.

Dupăce a luat botezul martirajului fizic, chiar dela unul dintre aceia pe cari el i-a chemat să vie să elibereze Ardealul de sub jugul strein, Vasile Lucaciu, fără a se tângui, simţindu-se slăbit s'a retras într'o odăiţă modestă dintr'o stradă laterală la Satu Mare. Voia să-şi odihnească trupul istovit de luptele ce le-a dus o jumătate de veac, pentr'un ideal pe care azi îl vedea împlinit. Un incident desonorant, nu pentru cel ce l-a suferit, ci pentru cel ce l-a aplicat, nu i-a mâhnit sufletul mare şi nobil. Se simţea atât de fericit prin faptul împlinirii visului său, încât lipsa de recunoştinţă a celor ce au venit să profite pe urma rodului luptelor sale, nu l-au putut răni în suflet, într'o măsură atât de mare, încât să se tânguiască. Ingrijorarea sa a fost mai mult de natură obştească.

— Ce va fi cu bietul popor, cu ţăranul român eliberat de sub jugul magnaţilor, dacă se năpustesc acum asupra lui atâţia profitori lacomi? — se întreba el. Nu va veni oare o nouă robie?

Dar tot el răspundea:

— Dumnezeu din Cer, care a ajutat poporului românesc să se elibereze din robia cruntă şi nedreaptă ungurească, îi va ajuta desigur să înlăture lăcustele ce se năpustesc pe ogorul lui şi să se ridice la înălţimea fixată de destinul său.

Cu sufletul împăcat şi cu credinţa că Dumnezeu va da poporului român conducători demni, cari să-l ducă maideparte pe calea destinului său, dr Vasile Lucaciu trăi retras în odăiţa sa şi se gândea la trecutul său, la luptele ce le-a dat, la succesele ce le-a avut şi zimbea fericit când auzea strigând pe stradă băiatul vânzător de ziare:

— Universul, Dimineaţa, Adevărul, Izbânda, Patria, Renaşterea Română!

Se scula de dimineaţă şi aştepta răsăritul soarelui în grădiniţa de flori din dosul căsuţei în care locuia. ,Privea cu bucurie de copil oglindirea razelor solare în petalele florilor de toamnă, cari împodobeau grădiniţa. Menajera sa, o doamnă preoteasă în vârstă, plină de respect şi admiraţiune pentru Leul dela Şişeşti, îi aducea o ceaşcă de cafea cu lapte, pâine de secară şi unt.

— De ce nu poftiţi un corn sau pâine albă? — întreabă ea.

— 70 de ani am mâncat numai pâine neagră, la ce bun să'm-i schimb acum felul de mâncare? — răspuse Vasile Lucaciu. — Nu de accea s'a făcut România Mare, pentruca să ne schimbăm felul de

mâncare și să ne îmbuibăm în bunătăți, ci pentruca să ne ridicăm sufletește și bucurându-ne de libertate să ducem lupta mai departe pentru noui postulate de ordin cultural, național și social. Deviza noastră ar trebui să fie: „Nici o bucată de pâine albă în gura noastră, atâta vreme, cât mai sunt români cari nu au nici pâine neagră.

Vasile Lucaciu se plimba gânditor prin grădină. Medita asupra mersului treburilor obștești. Se simțea obosit. Corpul său istovit de timp și de lupte dorea odihna. I-ar fi căzut așa de bine dacă ar fi avut pe cineva să-l îngrijască și cu suflet bun să-i ungă sufletul cu miresme.

— Nu am pe nimeni, — constată el cu tristețe. In luptele mele am avut cel puțin dușmani, acum la bătrînețe nu mai sunt băgat în seamă și nu mai am nici dușmani măcar. E o tragedie că marile, personagii nu dispar atunci când și-au împlinit misiunea ce o aveau. Badea Gheorghe este mai de invidiat. A presidat Adunarea Națională la Alba Iulia, apoi s'a stins. Decepțiile nu le-a cunoscut.

Obosit se așeză pe o bancă. Ședea adâncit pe gânduri, când un tânăr, cu o voce blândă îl făcu să tresară. Era profesorul Aurel Coza.

— Tot mai este cineva care nu m'a dat uitării — zise Lucaciu văzând pe profesor.

— Nu numai cineva, ci întreaga țară, toate inimile bat pentru D-voastră scumpe maestre, — răspunse stăruitor profesorul Coza. — Pentrucă sufletul poporului român e curios și adânc. El cuprinde cu greu pe cineva în sine, dar cel ce a pătruns odată, nu mai iasă. Nu există forță sau baionetă care să-l scoată de acolo. Poporul e ca

un copil. Totdeauna caută un conducător, caută un idol în care să creadă şi în care să spere. Şi e fericit dacă nu sufere decepţii, dacă credinţa nu-l înşală. Şi în D-voastră nu s'a înşelat.

— Azi sunt prea numeroşi aceia cari se erijează în conducători şi salvatori ai poporului — observă Lucaciu cu indiferenţă.

— In lipsa unuia care să fie adevăratul conducător. Aduceţi-vă numai aminte cum trăesc Avram Iancu, Horia în legendele şi doinele populare. Când poporul este impilat trăeşte mai mult prin suflet şi eroii lui sunt de sute de ori eroi. Ei nu vor putea fi uitaţi niciodată. Credeţi că acest popor poate da uitării pe un binefăcător al său? Poporul nu uită niciodată. Nici atunci dacă conducătorii lui momentani voesc, se străduesc să-l facă să uite.

— Poate să ai dreptate. Faptul ce mă întristează e că tocmai copilăria poporului dă posibilitate multora să exploateze această copilărie în favoarea lor. Dacă toţi conducătorii s'ar putea ridica la înălţimea chemării lor şi ar avea în vedere numai interesele obşteşti, nu ale lor personale, momentane şi egoiste, nu m'ar durea nimic. Nu mă doare cazul ce mi s'a întâmplat mie. Aceasta e durerea unui singur om. Eu îmi tem naţiunea. Acel popor copil, care atât de uşor poate fi indus în eroare. Căci vezi, şi cele mai sfinte idealuri îşi au profitorii lor, cari nu se interesează decât de scopurile lor egoiste, se întroduc, se vâră unde nu sunt chemaţi, şi fiindcă nu sunt scrupuloşi le reuşeşte. In acest timp adevăraţii luptători ai cauzelor mari, cari şi-au contopit viaţa lor în interesul general obştesc, se prăpădesc şi sunt desconsideraţi şi daţi

laoparte, ba de multeori persecutaţi. Pentrucă ei nu se linguşesc şi nu se vâră, căci sunt convinşi de dreptatea cauzei şi le-ar fi ruşine să primească vre-o răsplată pentru sacrificiul lor.

— Vezi dragă, — continuă el după o scurtă pauză — de asta sunt îngrijorat. Noi, luptătorii unirii, ne-am făcut datoria, acum vine epoca acelora cari s'au ascuns când a fost vorba de fapte şi de sacrificii, dar acum, după izbândă, apar la suprafaţă şi cu lozinci mari pe buze caută să culeagă laurii.

O tusă îi zgudui corpul şi nu mai putu continua.

Aurel Coza îl ridică şi îl conduse în cameră culcându-l pe divan.

Şi dela această dată, Vasile Lucaciu nu mai părăsi patul.

Presimţirea ce-a avut-o în ziua aceea se împlini în tocmai.

După trei luni de suferiţă şi-a închis ochii, fără să-l fi vizitat cineva. El şi-a dat obştescu-i suflet într'o noapte ceţoasă la 29 Noembrie 1922.

CAP. XVIII

MEDALIE PE COŞCIUG

Vestea morţii lui Vasile Lucaciu deranjă pe mulţi politiciani din treburile lor cotidiane, după cum a scuturat din toropeala ei opinia publică, care îşi rumega liniştită profitul conjucturei. Ziarele au început să scrie articole elogioase despre Vasile Lucaiu, şi... câteva zile, în toată România nu se vorbea decât de „eroul Memorandului": de Leul dela Şişeşti, care închise ochii pe vecie. Un curent străbătea ţara dela un capăt la altul:

— S'a stins Vasile Lucaciu — ziceau politicianii, şi conştiinţa începea să se deştepte remuşcătoare în sufletele lor.

— Trebue să-i facem funerarii naţionale — ziceau, şi se pregăteau de o înmormântare fastuoasă. Miniştri şi deputaţi îşi pregăteau discursuri funerare pentru a le rosti la căpătâiul aceluia care a fost dr Vasile Lucaciu.

Privirile se îndreptau spre Satu Mare, unde era aşezat pe catafalc Leul dela Şişeşti. Dela Bucureşti veneau reprezentanţii marilor cotidiane, cu fotoriporteri, pentru a eterniza pe hârtie figura neînsufleţită a lui Vasile Lucaciu. Au venit Archiepiscopul dr Valeriu Traian Frenţiu, cu un sobor de preoţi dela Oradea, Episcopul dr Iuliu Hossu dela Gherla şi Episcopul Niculescu dela Lugoj. La bise-

rici se pontificau requiemuri, instituţii culturale şi politice trimiteau telegrame de condoleanţe familiei îndoliate, asociaţiile culturale îşi convocau membrii în şedinţe îndoliate, la şcoli profesorii arătau meritele celui dispărut, coruri de şcolari cântau Doina lui Lucaciu şi declamau poezii ocazionale ... şi toate astea pentrucă, şi numai de aceea, fiindcă Vasile Lucaciu a încetat de a mai fi.

Pentru întregirea acestei sărbătoriri tardive însuşi primul ministru al ţării Ion I. C. Brătianu a venit personal cu o decoraţie, cu care a decorat... sicriul în care se afla corpul neînsufleţit al lui Vasile Lucaciu: „Ordinul Steaua României în grad de mare Comandor ..."

Episcopul dr Iuliu Hossu de Gherla, care uitase să-l reabiliteze de sub grava acuză ce i-o adusese episcopul Ioan Szabó, abia acum îşi aduse aminte, că trebue să-l avanseze la rangul de vicar episcopesc:

— „In numele Bisericii pe care o reprezint şi al cărei fiu credincios a fost dr Vasile Lucaciu, aduc la cunoştinţă că Consistorul a ridicat pe dr Vasile Lucaciu la rangul de Vicar Episcopesc."

— De ce vor fi venit aceste onoruri abia acum, când e prea târziu — întreabă un tânăr pe prietenii din jurul său.

— Pentrucă Vasile Lucaciu nu mai are acum puterea să protesteze, — răspunde alt tânăr în ochii căruia strălucea o flacără idealistă. — El zace acum nepăsător în sicriu şi nu mai poate ridica cuvântul pentru a îndruma pe politiciani să nu-i facă lui onoruri, ci să le facă poporului român,

dându-i posibilitate de viață, cultură și fericire. — închie el.

In sunetele corurilor, muzicei și discursurilor funerare, corpul neînsuflețit al lui Vasile Lucaciu, a fost transportat la Șișești, unde a fost primit cu lacrimi de către țărani, singurii poate, cari în marea de participanți l-au regretat sincer și au vărsat lacrimi adevărate pentru pierderea aceluia care a fost dr Vasile Lucaciu.

* * *

Acum, la Satu Mare, unde Lucaciu a luptat și a suferit atâta, răsare ca din pământ figura de bronz a Leului dela Șișești, par'că ar voi să zică:

— Eu, care am creiat afirmarea românească aci, voi veghea, ca ea în veci să nu fie știrbită...

PANEGIRIC

Printre cei ce au rostit discursuri funerare la catafalcul lui Vasile Lucaciu a fost și Octavian Goga. El spune următoarele:

„Profeții visurilor împlinite, ocrotitorii idealurilor realizate, generalii marilor izbânzi, deobicei pleacă discret din lume. Ei încarnează principiul luptei, prin ei cere cuvânt zbuciumul masselor anonime. Până în clipa biruinței mulțimea e suspendată de privirea lor și-i urmează cu instinctul sigur al supunerii salvatoare. Ei pronunță cuvântul de ordine, ei dau semnalul de atac. Sosit odată timpul însă, nervii se destind, disciplina morală se atenuiază, rândurile se sparg, ierarchia valorilor sufere o eclipsă trecătoare, arena e năpădită de figuranți și banchetul biruitorilor răsună zgomotos și profan. In acest val de beatitudine stearpă, marele chinuit nu e la locul lui, el se dă binișor laoparte și singurătatea creatoare îl învălue cu încetul. Pe la răspântii se strigă încă lozincile lui, praznicul e în toiu, dar comandantul e absent.

Dacă moartea îl cercetează în asemenea momente, se găsește părăsit și uitat, pentrucă el s'a topit în eternitate, deodată cu izbânda și de aceea plecarea lui e discretă și tristă ca un cântec departe într'un amurg de toamnă.

Așa s'a dus din mijlocul nostru părintele Vasile Lucaciu, închizând în sicriul lui protestarea istoriei

Ardealului românesc de o jumătate de veac. Sunt oameni predestinaţi să concentreze în sufletele lor aspiraţiunile publice, OAMENI DRAPEL, cari se ivesc pe toate câmpurile de luptă aducând par'că de sus mistica flacără a credinţei.

Sunt Tyrteii Eladei, proroci, cum le zice vechiul testament, EROI, cum îi numeşte Carlyle. Fiinţa lor este un rezumativ al societăţii o concretizare a operei. Vasile Lucaciu a fost zidit din acest rar aluat. Frământarea politică a românismului încătuşat sub Habsburgi de prin anii 80 ai veacului trecut şi până acum după unire, se confundă cu zbuciumul lui personal. In această vreme, ori unde a fost Ardealul luptător, ori unde s'au afirmat drepturile lui de existenţă, fie că s'au răscolit valurile sentimentului popular, dincolo şi dincoace de Carpaţi, fie că s'au agitat adevărurile în faţa duşmanului sau în obrazul umanităţii, — ori unde a fost risipire de energie, ori unde au fost suferinţe pentru neam, pretutindeni înseamnă că aşa a vrut să fie acest popă dela Şişeşti, mândru ca un senator Roman şi frumos ca un cardinal de pe vremea renaşterii italiene.

Vasile Lucaciu — ca structură sufletească şi moştenire intelectuală — e continuatorul direct al treimei noastre din veacul al XVIII-lea. Trims din Ardeal în ucenicie pe malurile Tibrului se întoarce acasă în suflet cu splendorile Romei. Ca şi Petru Maior, Samuil Clain şi Gheorghe Şincai, părinţii redeşteptării noastre, tânărul vlăstar dela Baia-Mare, sub adăpostul aceloraşi ziduri dela „Propaganda Fide", sub acelaş cer clasic al anticului Laţiu, şi-a împletit concepţia de viaţă sub impulsurile

monumentalităţii Romane reînviată de strălucirea Vaticanului. De aici, de sub arcurile de triumf, de sub coloanele de marmoră ale Coloseului, de sub cupola dela Lateran, din simfonia de culori ale stampelor lui Rafael, din retorica amvonului dela San-Pietro şi din toată vâltoarea resorgimentului italian, din care se resimţeau încă pronunciamentele lui Mazzini şi gesturile largi ale lui Garibaldi, din lumea aceasta de spectori luminoşi şi sugestiuni măreţe, s'a înfiripat cateschismul fanatic al acestui preot, care avea ca supremă dogmă latinitatea. Acest crez i-a dat arsenalul ds gândire, scutul de apărare şi ţinta de luptă.

Temperament pasionat, plămădit din sănătatea robustă a ţăranilor noştri, optimist şi păstrând la bătrîneţe sub sprîncenele arcuite picăturile de lumină ale unui romantism tineresc, el preconiza acţiunea şi nu se putea închide în contemplaţia unei chilii mănăstireşti. Revărsănile lui energice cutropitoare se cereau la larg în faţa mulţimei cu mii de capete. Vasile Lucaciu a adus deci pe tărîmul politicei militante patrimoniul de simţire dela Roma. Latinitatea şi-a găsit în el pe vijeliosul tribun, ideea naţională pe agitatorul implacabil. Ce spectacol de măreţie epică, zvârcolirea lui de 40 de ani pentru desrobirea unui colţ de omenire! A fost idolul adunărilor populare pe cari le zguduia avântul lui de retor ca un ţorent de lavă aprinsă: a fost locatarul închisorilor din Vacz şi Seghedin pe urma Memorandului dela Viena, a făcut să tresară cinismul parlamentului unguresc, a stors lacrimi la cetăţenii din Ploeşti acum un sfert de veac, s'a cheltuit, s'a risipit pe toate cărările

neatingând nici o deșertăciune cu haina lui simplă de popă dela țară, negăsindu-și altă răsplată decât dragostea furtunoasă a mulțimei, care l-a încununat cu aureola legendei și l-a trecut în doine, ca pe eroii baladelor populare.

Părintele Lucaciu a crescut așa pe fiecare zi confundându-și rostul lui cu țara robită. De pretutindeni, din mijlocul vârtejului de unde se urca profilul lui de vultur, ochii catifelați priveau departe spre Columna lui Traian și glasul lui plin de sonorități de clopot, pios ca o rugăciune sau tunător ca o răsvrătire, rostea crezul iluminat prins în curatele și stângacele versuri românești:

„Mama Roma cea bătrînă,
Mi-a pus arma asta'n mână".

A sosit în sfârșit ziua, când drama s'a apropiat de punctul culminant. Visul milenar fulgera în conștiința neamului nostru, continentul se încleștase în uriașa lui încăerare ca la judecata din urmă de pe pereții Capelei Sixtine. Părintele Vasile Lucaciu în acele zile și-a înțeles chemarea de profet, dându-și seamă, că îndrumătorii unui neam, în vremuri de grea cumpănă trebue să treacă examenul moral. Și-a părăsit deci casa dela Șișești, s'a scuturat de obezile tăcerii prudente și luînd toiagul pribegiei în mână, luptătorul Ardealului s'a ivit ca o furtună în Capitala României, acolo unde trebuia să lovească spada liberatoare.

In această perioadă părintele Lucaciu a îndeplinit cea mai înaltă misiune politică a vieții sale, având rolul de factor determinant al ideii care tre-

buia să aprindă războiul de desrobire, dar salvând în acelaş timp pe seama umanităţii şi demnitatea românismului din Ardeal.

Din cele dintâi zile ale toamnei anului 1914, neastâmpărul rodnić al acestui bătrîn s'a deslănţuit în fierbere fără răgaz. In fruntea Ligei dela București, care devenise un Minister al conștiinței naționale întrunind toate căpeteniile ţării, alături de Nicolae Filipescu, în ale cărui cuvinte de granit se săpau adevărurile de rasă ale vechilor boieri români, alături de Barbu Delavrancea, tribunul învîforat de cântecul nostru de biruinţă, alături de fermecătorul verb al lui Take Ionescu și împletiturile de fulgere ale lui Nicolae Iorga, părintele Vasile Lucaciu aducea prestigiul suferinţei și încercările de prooroc din Biblie, acele vibraţiuni metalice cari se prăvăleau în suflete ca o zuruitură de lanţuri.

Această biciuire a sufletului românesc dela un capăt la altul al ţării, necontenit vreme de doi ani de zile, acest curs pripit de pedagogie naţională, care a împlinit multe lacune de cunoștinţă și a resuscitat instincte adormite, ne-a dat războiul.

Istoriograful de mâine va descifra din vălmășagul marilor frământări rolul mortului de azi.

Războiul însuși l-a așezat pe tribunul de ieri într'o nouă postură de apărare: moşneagul a apucat drumul streinătăţii să strige Occidentului protestarea noastră.

El a răscolit atenţia publică în America, a organizat legiuni de voluntari în Italia, a ţinut conferinţe în Elveţia, a răspândit broșuri și a raliat pretutindeni lumea în jurul cauzei românești.

La Paris, când se ţeseau firele congresului de

pace, figura lui vioaie era revărsată de o lumină nouă.

Latinitatea biruise și fruntea largă a acestui mag călător, îmi aduc aminte, pe urma unei cuvântări a italianului Ferrero; — primise par'că un joc de lumini necunoscute încă. Era în frenezia triumfului, sorbea nectar de simpozionul idealului împlinit şi buzele i se strângeau într'o linie dârză de pretor greco-roman, smuls par'că dintr'un basorelief din arcul de triumf al lui Titus Vespasianus. O ceată de diplomaţi streini priveau cu admiraţie făptura lui, care era cea mai perfectă legitimaţie a descendenţei noastre, și când un american l-a întrebat dacă și Ardealul gândește la fel cu noi, părintele Lucaciu i-a răspuns cu o demnitate calmă:

„Fiţi liniștit domnul meu, acolo unde sunt eu, acolo bate inima Ardealului".

Avea atât de multă dreptate!

După biruinţă, întors acasă, cu lacrimi în ochi, uitându-se împrejur în lumea nouă și în roiul cetelor recente de naţionaliști neofiţi, bătrînul schiţa un zimbet de indulgenţă. Vasile Lucaciu nu avea nimic de cerut; — îl răsplătise Dumnezeu în visul lui, și-i era deajuns.

Concepţia lui politică însă păstra aceeași linie dreaptă. El, marele dărîmător de hotare, cerea topirea graniţelor sufletești, dorea plivirea grabnică a buruienilor din trecut, pentru deplina consolidare a acestei ţări, pe care inima lui largă se obișnuia demult să o iubească de-o potrivă.

In plină acţiune l-a ţintuit boala pe patul de suferinţă. A fost o agonie lungă, o pulverizare lentă spre neant. Din toate părţile striga chiotul energiilor

desrobite de el, în vreme ce moartea lui se depăna discretă ca un psalm în surdină.

Vasile Lucaciu murea sărac într'o suburbie din Satu Mare și când l-am văzut astă vară într'o căsuță strâmtă — nu mai era decât craterul unui vulcan stins. De sub pleoape abia mijeau ultimele licăriri de jăratec.

Astăzi cărbunele s'a stins, ochii părintelui s'au închis pe veci.

Pleacă dintre noi cel din urmă romantic — reprezentantul perioadei eroice din politica Aredalului — lăsând generației de azi moștenire imaginea lui luminoasă — darul cel mai trebuincios, într'o vreme copleșită de o concepție prea positivă.

Toate steagurile se pleacă în fața acestui sicriu, asupra căruia, în numele Ardelenilor cu cari ai pribegit ieri pe drumul idealului, părinte Vasile, eu, smerit ucenic, arunc astăzi un bulgăr de țărînă.

Octavian Goga.

POST SCRIPTUM

Terminând această lucrare, bazată pe date culese de pe unde am putut, dar cele mai prețioase le-am obținut dela d-l prof. Aurel Coza, directorul Liceului „Dr Vasile Lucaciu" dela Careii Mari, dela părintele protopop dr Ilie Dăianu din Cluj, dela părintele Iuliu Șurani, preot la Șișești, dela d-l dr Epaminoda Lucaciu, fiul „Leului dela Șișești", consultând și broșura lui Alexandru Ciura: „Biografia Părintelui Vasile Lucaciu, ziare și reviste românești și unguresti, am făcut și o vizită la Șișești.

Dela Baia Sprie am plecat pedestru până la Șișești și astfel avuse-i prilejul să contemplu frumoasa regiune dela poalele munților Maramureșului. Satul Șișești este așa cum mi l-am imaginat: căsuțe românești resfirate printre grădini pe o coastă nu prea piezișă. Cu deosebirea că biserica „Unirei Tuturor Românilor" nu se află deasupra satului, ci la mijloc, mai jos de șoseaua județeană ce străbate comuna.

Când sosesc, la biserică e tocmai servici divin. E zi de sărbătoare. Țărani evlavioși își fac rugăciunea. Am prilej să examinez inscripțiile de pe biserică. Am rămas uimit de arta cu care a fost lucrat acest templu istoric. Este mai impozant decât mi l-am închipuit. Este un adevărat cap de operă. Biserica e construită în formă de cruce bizantină, cu o impunătoare cupolă la mijloc, care predomină cele

două turnuri din faţă. In faţă stâlpii mari, cari amintesc sistemul de construcţie romană. In interior în aripa dreaptă se află statuia Maicii Domnului, patroana acestei biserici. La stânga statuia de bronz a Leului dela Şişeşti, întemeetorul acestei biserici.

Pe frontispiciu inscirpţia istorică:

„PRO S UNIONE OMNIUM ROMANORUM",

iar dedesubt:

„Senatus Popolusque Romanus Sisescienzis. Posuit in Anno Domine 1890".

Istoricul icoanei „Maicii Românilor" ce se află de asemenea în biserică Vasile Lucaciu îl descrie în „Schiţe istorice" 1892.

* * *

„Parochia Şişeştilor este una din cele mai vechi din aceste provincii locuite de români. Insemnări scrise nu avem, decât dela 1672. Tradiţiuni poporale însă arată, că în această comună au fost în timpuri foarte îndepărtate viaţă culturală şi industrială cum abia ne putem închipui. Aşa se vorbeşte, că vechea biserică parochială s'a zidit încă pe timpul, când „strămoşii noştri Romani au fost stăpâni". Eu am ţinut şi ţin vorba asta ca ascunsă în pieptul meu şi caut, unde aş putea găsi ceva date positive în această privinţă.

Când am demontat turnul de pe biserica cea veche, am fost cu grijă, nu cumva se află vre-o însemnare sau vre-un „veleat", care să ne lămurească. Am găsit pe o grindă un „veleat" cu litere cirile — „a. m. g." — adecă 1043. Biserica cea veche de lemn a fost zidită cu uşe laterală către amieazăzi. Cu timpul a devenit mică şi poporul a mărit-o

adaugând un pridvor şi tăind uşă de intrare către Apus. „Veleatul" tăiat deasupra uşei cea veche arată că aceasta s'a întâmplat în anul 1672. Impodobirea pridvorului — şi probabil şi pictarea tindei muierilor — după cum arată „veleatul" din frontul bisericii, s'a făcut în anul 1763.

Această Biserică şi cu ea comuna întreagă a trebuit să aibă o însemnătate deosebită. Aceasta se dovedeşte incontestabil dintr'un document indiscutabil: In biserica cea veche se conservă un steag lucrat cu multă artă. Mărimea 80×50 cm. Pe ambele laturi sunt picturi frumoase cu inscripţiuni. Pe faţă e zugrăvit vulturul cu două capete — în piept cu pajura Ungariei — ţinând mărul şi toiagul împărătesc. Inscripţiunea e următoare, cu litere cirilice: „In zilele lui Iosif Impăratul 1783, cu cifre arabe, [1]) „Renumitul sat Fişeşti, Pace dela Leopoldus împărat: 1672. „Calea ce călătoreşti taina împlineşti". [2])

Se ştie că sub domnia împăratului Leopold I. chiar în anul 1672 au fost cele mai grele tulburări în Ungaria şi Transilvania, război civil, lupte religioase, incursiunile lobonţilor, ale curuţilor, trădările de tron şi de patrie din partea nobilimei maghiare. In aceste timpuri grele românii din Fişeşti [3]) desigur că s'au purtat credincioşi în apărarea tronului şi a patriei, de aceea au fost distinşi cu ceva privilegii, cu carte de pace, care se aminteşte în inscripţiunea citată.

---

[1]) Adecă atunci s'a făcut copia.
[2]) Copie fidelă de pe un original care nu se găseşte.
[3]) In scrierile vechi comuna Şişeşti se scrie Fişeşti. Eu cred că aceasta e o transformaţiune din Făgeşti, luând acest nume dela făgetul ce se află pe hotarele ei.

N'am avut timp, nici mod să caut prin archive ce fel de „pace" este aceasta.

Pe laturea ceealaltă a steagului se află o pictură, care simbolizează viaţa de odinioară a comunei. Anume, în partea dreaptă e zugrăvită o gură de mină, din care iese un minier împingând un vagonet pe şine încărcat cu pietri scoase din mină. In partea stângă e zugrăvită o şcoală, în uşa căreia stă un dascăl cu cartea în mână, şi mai mulţi copii cărora le ţine prelegere.

Această icoană confirmă adevărul tradiţiei populare, că în această comună a existat o industrie minieră foarte desvoltată, ale cărei urme nu se mai găsesc. Decât nişte grămezi de zgură în mai multe puncte ale comunei, dovadă că au existat topitoare de metaluri nobile.

In privinţa vieţii religioase Şişeştii a trebuit să fie un punct foarte însemnat. In biserica cea veche s'a conservat o frumoasă icoană a Maicii Preacurate cu Christos pruncul în braţe. Această icoană a fost mândria bisericii din Şişeşti şi se numea: „Maica Românilor". Ea a fost vestită ca făcătoare de minuni, fapt dovedit cu mai multe tablouri zugrăvite pe păreţii bisericei, şi cari sunt totatâtea trofee ale graţiilor şi darurilor aduse şi făcute credincioşilor de către Maica Românilor".

Una din aceste tablouri reprezintă pocăinţa unui soldat, care se închină în faţa icoanei făcătoare de minuni rugânduse la Maica Românilor să dea iertare păcatelor sale. Inscripţia deasupra cu litere cirilice: „Oşteanul cel păcătos, care s'a pocăit". Alt tablou arată o întâmplare cum s'a dovedit nevinovăţia unei femei prin intervenţia Preacu-

ratei Fecioare. Inscripţia e indescifrabilă. Se poate doar citi: „Minunea Precistei". Alt tablou zugrăveşte vindecarea unei bolnave prin intervenţia Fecioarei Binecuvântate: „Maica Românilor". Inscripţia indescifrabilă. Se poate citi numai „Vindecarea... Minunea Precistei".

In apropiere de biserică s'a găsit un izvor numit „Izvorul Precistei". La acel izvor se făceau procesiuni. Deasupra izvorului era un fel de Capelă cu o „Parie" a icoanei făcătoare de minuni. Pe o icoană din biserică se arată o întâmplare minunată cum la ruga Maicei Românilor prin stropirea apei din izvorul Precistei un răposat învie din morţi.

In timpurile trecute părinţii noştri au avut de luptat cu tot felul de persecuţiuni barbare. Ei n'au putut trăi în linişte. Evlavia lor şi iubirea către Maica Românilor a fost des prigonită din partea duşmanilor.

Aşa s'a întâmplat că în anul 1751 nişte eretici barbari au năvălit asupra satului Fişeşti silind pe creştini să se lapede de legea lor. Au năvălit asupra bisericii şi au voit să răpească icoana făcătoare de minuni. Tradiţiunea spune că ei n'au putut-o mişca din loc. Maica sfântă le-a amorţit braţele, deprinse a face numai fărădelegi. Atunci au tras cu arma asupra icoanei, dar nici gloanţele nu au atins'o. Insfârşit Maica Românilor a ajutat pe creştini să alunge pe barbari din hotarele lor. Locuitorii evlavioşi, pătrunşi de mulţumită către bunul Dumnezeu şi către Preacurata Fecioară, au ţinut sfat, cum să se pomenească pentru toate timpurile aceste semne învederate de ajutor şi apărare cerească a creştinilor, de limbile necurate, şi au hotărît ca în

semn de recunoştinţă şi pentru a nu se mai întâmpla barbarisme să zugrăvească o icoană frumoasă Mântuitorului Isus Christos, pe care să o pună alăturea cu Chipul Precistei, însemnând cauza facerei acestei icoane.

Şi s'a făcut acea icoană, pictorul scriind deasupra ei în limbă ungurească aceste versuri:

1 7

„Midőn ezen Szüznek képét rut kezével,
„Egy dühös eretnek puska lövésével
„Sértette, Laczfalu aztat végezte értelmével,
„Irassék e kép saját költségével".

5 1

Adecă pe româneşte: „Dupăce un eretic cu mâna sacrileagă a vrut să vatăme această icoană a preacuratei Fecioare cu glonţ de puşcă, şişeştenii au hotărît să se zugrăvească această icoană.

1751

Şi ambele icoane s'au păstrat până în ziua de azi cu mare cinste de către popor.

Dupăce s'a dărîmat capela deasupra izvorului Precistei, a fost astupat, pânăce în anul 1886 s'a deschis din nou şi acum este în folosinţa publicului credincios, aşteptând ca un creştin evlavios, iubitor al Preacuratei şi dăruit cu putere dela Dumnezeu, să zidească din nou capela deasupra Izvorului Precistei".

Dr Vasile Lucaciu.

In aripa stângă a bisericii se află statuia de bronz a „Leului dela Şişeşti". Sub acastă aripă se află cavoul în care este aşezat corpul neînsufleţit

al lui Vasile Lucaciu și al soției sale Paulina. Deasupra pe cavou, adecă pe podele se află o lespede de marmoră neagră, așezată oblic pe care se poate citi inscripția:

„Sub această lespede smerită odihnește înflăcăratul apostol și tribun dr Vasile Lucaciu, prin care geniul românesc și-a purtat facla redeșteptării și întregirei neamului. Fiind tu pururi treaz pentru nevoile neamului, drept recunoștință îți făgăduim că vei trăi vecinic, mai ales în sufletul nostru al generațiilor cari ne creștem în școala patronată de tine: Liceul „Vasile Lucaciu" din Carii Mari, care-ți închină acest monument, admirându-ți lupta și slăvindu-ți munca și viața bineînchegată în fapte mărețe. Dormi în pace Tu, care ești al tuturor".

La cap i se ridică un alt monument, tot din marmoră, în formă de soclu, iar pe el un leu reliefat din aramă. El poartă inscripția:

Aci se odihnește „Leul dela Șișești": dr Vasile Lucaciu 1852—1922. și soția sa Paulina Lucaciu, Șerbac 1852—1911.

Pereții acestei aripi stânge sunt pictați cu motive românești. Pe ei patru tablouri mari reprezentând:

1. Părintele Vasile Lucaciu închinând biserica Maicii Domnului pentru Unirea Tuturor Românilor 1886.

2. Cortegiul marilor națiunei la înmormântarea lui Vasile Lucaciu. In anul 1922 la Șișești, stând în fața bisericii dela Șișești, în frunte cu demnitarii statului.

3. Ispita mântuitorului, simbolizând cum Vasile Lucaciu a fost ispitit de procurorul maghiar să re-

nunţe la luptă, să treacă dincolo, să intre în minister, unde va primi un post gras plătit, dar să nu mai ducă lupta pentru desmembrarea Ungariei.

4. Sf. Petru la puşcărie, simbolizând condamnarea şi aruncarea lui Vasile Lucaciu la închisoare de către unguri.

Aceste tablouri au fost lucrate din iniţiativa d-lui Aurel Coza, directorul Liceului „Vasile Lucaciu" din Carei.

Altarul acestei mărețe biserici este lipsit de iconostas. Un ctitor, sau mai mulţi români de inimă, dacă ar pune mâna cu suflet s'ar construi şi acesta ca o complectare a istoricei opere.

* * *

Ţăranii din Şişeşti şi preotul lor Iuliu Şurani îşi dau perfect de bine seama de rolul istoric al lui Vasile Lucaciu şi de opera lui şi sunt mândri că Lucaciu din satul lor a început marea acţiune pentru desrobirea neamului.

Un băiat tânăr Gavril Mureşan, care nu are decât şcoala primară din Şişeşti, îl cântă pe Vasile Lucaciu în poezie populară:

MOARTEA LUI LUCACIU

Boala lui Vasile Lucaciu
Retras din funţii din toate
Il împinge greu spre moarte,
Il cuprinde spasmul morţii
Şi-i lăsat în voia sorţii,
Că de toţi fu părăsit
Chiar de cei ce l-au iubit,
Prietenii şi cunoscuţi

Toţi i se fac nevăzuţi,
Bărbaţii cu cari-a luptat
In boală'l lasă uitat,
Nu-i dau doctor lângă pat
Lui Lucaciu marele bărbat,
Care pentru astă ţară
A purtat lanţuri şi fiară.

Azi toţi se scârbesc de el
Socotindu-l ca mişel,
Nici în ultima clipită
Nu-i dau cinstea ce-o merită,
Să vină să-l cerceteze
Să-i aline-a lui durere
Prin cuvânt de mângăere,
Dar nici unul nu se'ndeasă
Ci toţi 'n uitare-l lasă,
Noroc că o preoteasă
L-a luat să-l îngrijască,
Ingrijindu-l ca pe-o floare
Ştergând a feţei sudoare,
Pe-a cărei bătrâne braţă
Lucaciu a 'ncetat din viaţă.

Astfel a murit Lucaci
La un rând cu cei săraci,
Şi sărac şi părăsit
Dar cu gândul împlinit
Lăsând pe urmele lui
Liberi fii Ardealului,
Făurind pentru vecie
O frumoasă Românie!

Şişeşti, 30 August 1936.

GAVRIL MUREŞAN

CUPRINSUL:

SONNENFELD
ORADEA
SONNENFELD
ORADEA
*